

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

КАФЕДРА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

СНІХОВСЬКА Олена Миколаївна

**ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ
КАПИТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА**

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

**Науковий керівник:
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Любар Оксана Олександрівна**

ВІННИЦЯ – 2019

ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет обліку та аудиту

Кафедра бухгалтерського
обліку

Затверджую
зав. кафедри _____ Правдюк Н.Л.
« ____ » _____ 201_ р.

ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Студенту Сніховській Олені Миколаївні
на тему

«Облікове забезпечення управління позиковим капіталом підприємства»

затверджена Наказом від «12» березня 2019 р., № 41 м

Календарний план виконання магістерської роботи

Структура роботи		Термін підготовки
ВСТУП		06.09.19 р.
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	06.09.19 р.
РОЗДІЛ 2	СУЧАСНИЙ СТАН ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	01.10.19 р.
РОЗДІЛ 3	ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	01.11.19 р.
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ		07.11.19 р.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		07.11.19 р.
ДОДАТКИ		07.11.19 р.

Термін подання роботи на кафедру

для попереднього захисту «22» листопада 2019 р.

Завдання видав керівник «10» квітня 2019 р.

_____ Любар О.О.

Завдання отримав магістрант _____ Сніховська О.М.

АНОТАЦІЯ

Об'єктом дослідження є діюча система обліку позикового капіталу в ПАТ «Сад Поділля» с. Пеньківка Шаргородського району Вінницької області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних засад бухгалтерського обліку позикового капіталу на сільськогосподарських підприємствах.

Метою магістерської роботи є наукове обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та методичних підходів до бухгалтерського обліку позикового капіталу для інформаційного забезпечення процесу управління сільськогосподарських підприємств з врахуванням особливостей умов їх функціонування.

Завданнями дослідження є: розкриття сутності позикового капіталу підприємства як об'єкта системи облікового забезпечення управління; обґрунтування концептуальних положень управління позиковим капіталом підприємства; ознайомлення з особливостями формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління позиковим капіталом підприємства; дослідження організаційних аспектів бухгалтерського обліку позикового капіталу підприємства; розкриття методики та практики обліку позикового капіталу в розрізі окремих його складових; розгляд порядку розкриття інформації про складові позикового капіталу в облікових регістрах та у бухгалтерській звітності; пошук основних напрямів удосконалення облікового забезпечення управління позиковим капіталом підприємства.

Одержані результати варто впроваджувати на підприємстві для покращення ефективності та результативності діяльності.

Ключові слова: капітал, позиковий капітал, зобов'язання, банк, кредит, позика, цінні папери, облігація, фінансовий лізинг, факторинг, комерційний кредит, управління, облік, аналіз, рахунки, облікові регістри, звітність.

Магістерська робота містить 123 сторінки, 17 таблиць, 21 рисунок, список використаних джерел включає 181 найменування, 34 додатки.

ЗМІСТ

	ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	9
	1.1. Позиковий капітал підприємства як об'єкт системи облікового забезпечення управління	9
	1.2. Концептуальні положення управління позиковим капіталом підприємства	24
	1.3. Формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління позиковим капіталом підприємства	33
РОЗДІЛ 2	СУЧАСНИЙ СТАН ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	41
	2.1. Організаційні аспекти бухгалтерського обліку позикового капіталу підприємства	41
	2.2. Методика та практика обліку позикового капіталу	48
	2.2.1. Фінансування короткостроковими та довгостроковими позиками на кредитному ринку та їх облік	48
	2.2.2. Фінансування облігаційними позиками та їх облік	58
	2.2.3. Спеціальні форми кредитування суб'єктів господарювання та особливості їх обліку	66
	2.4. Розкриття інформації про складові позикового капіталу в облікових регістрах та у бухгалтерській звітності	76
РОЗДІЛ 3	ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	82
	3.1. Проблеми управління позиковим капіталом та шляхи їх вирішення	82
	3.2. Шляхи вдосконалення методики та організації обліку позикового капіталу підприємства	91
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	103
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107
	ДОДАТКИ	124

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нестабільність на світовому ринку, зловживання та непрофесійні дії менеджменту, загострення конкуренції на основних ринках товарів та послуг, що характеризують сучасну економічну ситуацію, стали причиною стійкої тенденції до збільшення числа фінансово неспроможних підприємств. Що характерно, у фінансовій кризі опиняються не лише суб'єкти господарювання, життєвий цикл яких закінчується, а підприємства, які перебувають у «розквіті сил» і є лідерами у відповідній галузі. В таких умовах збільшується ймовірність періодичного виникнення кризи підприємства, яка може набувати різних форм. Так, суперечності, що зумовили появу та розвиток кризи, відбилися на всіх економічних відносинах, у тому числі в сфері формування структури капіталу підприємства [92, с. 182].

Внаслідок підвищених ставок за кредитами або відмови у їх наданні позикові кошти, і без того дуже дорогі, в умовах кризи стають і зовсім недоступними. Нестабільна економічна ситуація змушує переглядати джерела формування структури капіталу і віддавати переваги менш ризиковим компонентам. Головним аспектом залишається те, що вітчизняні акціонери для мінімізації ризиків (втрата контролю і управління) та зменшення сукупних витрат надають переваги використанню власних коштів, що не збігається з західними теоретичними постулатами про більш високу вартість власних коштів по відношенню до позикових [124].

Встановлення оптимальної структури капіталу передбачає таке співвідношення власних і позикових джерел формування капіталу підприємства, яке дозволяє повною мірою забезпечити зростання прибутковості власного капіталу. Разом з тим існує ряд факторів, врахування яких дозволяє формувати структуру капіталу, забезпечуючи умови найбільш ефективного його використання на кожному конкретному підприємстві, а саме: галузеві особливості операційної діяльності; стадія життєвого циклу підприємства; кон'юнктура товарного та фінансового ринків; рівень рентабельності операційної діяльності; коефіцієнт

операційного левериджу; рівень оподаткування прибутку; фінансовий менталітет власників і менеджерів підприємства; рівень концентрації власного капіталу. Управління структурою капіталу підприємства, з урахуванням цих факторів, зводиться до двох основних напрямів: встановлення оптимальних для даного підприємства пропорцій використання власного та позикового капіталу; забезпечення залучення на підприємство необхідних видів і обсягів капіталу для досягнення розрахункових показників його структури. При цьому підприємству необхідно визначити політику формування фінансових ресурсів, в числі найбільш важливих прерогатив якої, є вирішення питання: збільшувати власні або позикові кошти [68].

Як об'єкт обліку, позиковий капітал – один із основних чинників, що впливає на ліквідність, кредитоспроможність та стійкість підприємства (компанії). Раціональна організація обліку позикового капіталу сприяє зміцненню договірної та розрахункової дисципліни, прискоренню оборотності оборотних коштів а, отже, поліпшенню фінансового стану підприємства (компанії), а правильно розроблена стратегія управління позиковим капіталом сприяє формуванню репутації надійної та відповідальної фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвиток теорії управління капіталом на підприємствах вагомий внесок зробили Бідник О.І., Бланк І.А., Власова Н.О., Калетнік Г.М., Мазур А.Г., Ковальов В.В., Крамаренко В.О., Поддєрьогін А.М., Подольська В.О., Суторміна В.М., Терещенко О.О. та інші. Сучасні підходи до розв'язання методологічних проблем обліку та аналізу капіталу підприємства (у т. ч. позикового), пропонують вітчизняні вчені: Білоусов М.О., Бутинець Ф.Ф., Варичева Р.В., Вівчар О.Й., Здирко Н.Г., Зеленіна О.О., Камінська Т.Г., Коваль Л.В., Куц Л.Л., Мулик Т.О., Петренко Н.І., Плахтій Т.Ф., Сопко В.В., Ткаченко Н.М., Томчук О.Ф., Ярошук О.В. та інші. Зазначені питання в контексті управління капіталом підприємства висвітлені також у дослідженнях зарубіжних вчених-економістів: Х. Андерсона, І.Т. Балабанова, Ю. Бригхема, М.Ф. Ван Бреда, Глена А. Велша, Д. Колдуелла, М. Міллера, Ф. Модільяні, Б. Нідлза, С. Росса, Г.В. Савицької, Е.С. Хендріксена, Г.Ф. Черне-

цької, Деніела Г. Шорта та інших. Незважаючи на існуючі розробки дослідження праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених показали, що низка положень теоретичного та методичного характеру залишилися поза увагою науковців. Приміром, потребують поглибленого дослідження принципово важливі питання, пов'язані із забезпеченням ефективного функціонування підсистем обліку та аналізу в інформаційній системі управління капіталом підприємств (у т. ч. позиковим), організацією та методикою відображення елементів позикового капіталу в обліку та звітності, застосуванням сучасного методичного інструментарію оцінки ефективності використання та формування оптимальної структури капіталу підприємств аграрної сфери економіки та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та методичних підходів до бухгалтерського обліку позикового капіталу для інформаційного забезпечення процесу управління сільськогосподарських підприємств з врахуванням особливостей умов їх функціонування.

Мета дослідження обумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- розкрити сутність позикового капіталу підприємства як об'єкта системи облікового забезпечення управління;
- обґрунтувати концептуальні положення управління позиковим капіталом підприємства;
- ознайомитися з особливостями формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління позиковим капіталом підприємства;
- дослідити організаційні аспекти бухгалтерського обліку позикового капіталу підприємства;
- розкрити методика та практику обліку позикового капіталу в розрізі окремих його складових;
- розглянути порядок розкриття інформації про складові позикового капіталу в облікових регістрах та у бухгалтерській звітності;
- намітити основні напрями удосконалення облікового забезпечення управління позиковим капіталом підприємства.

Об'єктом дослідження є діюча система обліку позикового капіталу в ПАТ «Сад Поділля» с. Пеньківка Шаргородського району Вінницької області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних засад бухгалтерського обліку позикового капіталу на сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою даного дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід при дослідженні економічних явищ і процесів. Теоретичні аспекти обліку позикового капіталу досліджувались за допомогою методів індукції та дедукції, аналізу та синтезу. Керуючись балансовим, економіко-статистичним, розрахунково-конструктивним методами, методами спостереження та вибіркового обстеження, було досліджено сучасний стан організації обліку позикового капіталу.

Теоретичну та інформаційну базу роботи складають: законодавчо-нормативні акти України та зарубіжних країн з питань облікового забезпечення управління позиковим капіталом підприємства, наукові статті, монографії, періодичні видання, матеріалами науково-практичних конференцій, електронні ресурси, практичними матеріалами ПАТ «Сад Поділля».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному та методичному обґрунтуванні і наданні практичних рекомендацій щодо удосконалення методичних підходів до організації обліку позикового капіталу на сільськогосподарських підприємствах.

Практичне значення результатів дослідження. Одержані результати спрямовані на підвищення рівня організації та ведення обліку позикового капіталу. Впровадження запропонованих рекомендацій дасть необхідний імпульс і сприятиме зростанню якості облікової інформації. Результати магістерської роботи можуть бути використані при веденні обліку позикового капіталу в ПАТ «Сад Поділля» с. Пеньківка Шаргородського району Вінницької області та іншими підприємствами аграрного сектора економіки.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота містить сторінок, таблиць, рисунок, список використаних джерел включає найменування, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Позиковий капітал підприємства як об'єкт системи облікового забезпечення управління

Домінантою функціонування та розвитку підприємницьких структур є капітал. Його ефективне формування на мікрорівні сприяє стійкому економічному зростанню добробуту власників, а на макрорівні – збільшенню суспільного багатства нації. Отже, капітал – достатньо вагома економічна категорія [170, с. 8].

Етимологію слова «капітал» в історичному контексті пов'язують з латинським «capitalis», що у перекладі означає головну грошову суму, назначену до займу на відсоток [149, с. 9], і є дериватом, тобто похідним від «caput» – голова. Стосується це часів середньовіччя, коли головним об'єктом купівлі-продажу була худоба, а число голів цієї худоби визначало становище їх власника, й відповідно було вимірником багатства у суспільстві і джерелом природу додаткового блага [39, с. 47-48].

Досліджуючи генезис економічної категорії «капітал» за етапами доринкової (IV ст. до н.е. – XVIII ст.), ринкової (XVIII-XIX ст.) і соціально-орієнтованої ринкової економіки (XX-XXI ст.) ми прийшли до висновку, що еволюція цієї економічної категорії відображає процес розвитку природи, форм руху, динаміки і структури товарного виробництва, і є свідченням її багатогранності.

Першу спробу визначення сутності капіталу у доринковій економіці було зроблено представниками економічної думки античного світу – Аристотелем (384-322 рр. до н.е.), Платоном (427-347 рр. до н.е.) та Ксенофонтом (430-455 рр. до н.е.). Термін «капітал» вони безпосередньо не вживали, проте розглядали його крізь призму накопичення багатства та зростання добробуту народу. Погляди Аристотеля, який, враховуючи сутнісні ознаки багатства, виділив два його види – економіку і хресматику, є найбільш цікавими. Саме «хресматика», тобто дія-

льність, спрямована на безмежне нагромадження багатства, безкінечне нарощування капіталу та одержання прибутку, за твердженням Т.Г. Камінської, є першим відомим трактуванням капіталу як економічної категорії [65, с. 230].

Закінчення пори рабовласництва та початок феодалізму у середньовіччі слід вважати новим відліком економічного світосприйняття і трактування економічної категорії «капітал». В епоху раннього (V-X ст.) та початку класичного середньовіччя (XI-XV ст.) до первинних витоків трактування капіталу сучасні науковці [18, с. 24; 65, с. 231] відносять роздуми Авіцени (980-1037 рр.), який сформулював дев'ять факторів життя та виділив людські здібності (розумову діяльність, силу тощо), капітальні блага (землю, повітря, вогонь тощо) як складові задоволення потреб, розвитку матеріального виробництва і накопичення капіталу.

Люди із подальшим розвитком економічних відносин починають замислюватися про накопичення багатства і роль власності у цьому процесі. Прогресивними для періоду класичного середньовіччя є думки Фоми Аквінського (1225-1274 рр.), який приватну власність розглядав «як законний інститут людського суспільства, встановлений богом, і стверджував, що кожна людина повинна володіти своєю власністю так, якби остання належала усім, виходячи із готовності завжди поділитись із бідними і нужденними. Держава ж повинна гарантувати недоторканість приватної власності» [62, с. 30]. В той же час він засуджував накопичення грошового багатства приватними особами, за виключенням випадків, коли прагнення до багатства є припустимим, а саме: «необхідність забезпечити себе засобами існування; бажання здобути кошти для благодійних цілей; прагнення служити на користь суспільству, але тільки якщо матеріальна вигода буде помірною; поліпшення характеристик речі, що продається; відмінність ціни на товар у різних місцях і в різний час; ризик» [164, с. 110]. Однак відбулася промислова революція і економічні теорії «справедливості» перейшли у категорію екзотичних. Джерелом і метою виробництва став капітал, якщо завгодно, його капіталізація. Джерелом капіталізації виробництва є гроші, одержані від реалізації товару, з доходів і прибутків [19]. У працях науковців класичного (XI-XV ст.) і пізнього середньовіччя (XVI-XVII ст.), зокрема – меркантилістів (від

італійського слова «mercante» – торговець, купець) гроші розглядаються як форма постійного руху капіталу. Під поняттям капіталу як основного багатства представники цієї економічної течії мали на увазі процес нагромадження грошей, зокрема в золоті, сріблі та коштовностях [65, с. 231]. Якщо ранні меркантилісти (Г. Скаруффі, В. Стаффорд, Б. Даванцаті) говорили про гроші тільки як засіб утворення скарбів, то пізні (А. Серра, А. Монкретсьєн, Ж.-Б. Кольбер, Т. Мен, І.Т. Посошков) – визнавали гроші як капітал. Погляди меркантилістів демонструють грошовий підхід до трактування капіталу і певною мірою переплітаються з ідеями монетаризму, який відводить грошам роль не лише джерела і вимірника багатства, але й суспільного регулятора [12, с. 19].

Що стосується прихильників пізнього меркантилізму, то їх переконання сприяли становленню школи фізіократів, головним ідеологом якої виступав Ф. Кене. В його дослідженнях вперше акцентується увага на матеріальній формі капіталу, яка може приносити дохід і яку можна побачити та виміряти [27, с. 39], простежується його розподіл на дві частини: «щорічні витрати» – частина капіталу, необхідна для виробництва продукції (сировина, матеріали), та «первісні аванси» – частина капіталу, який авансується у виробництво на тривалий час (перш за все необхідний інвентар для виробництва продукції) [180, с. 12]. Прогресивність поглядів Ф. Кене полягає в розробці моделі економічного кругообігу руху основного й оборотного капіталів та обґрунтуванні правила, за яким суспільний продукт на макроекономічному рівні може бути реалізований за умови дотримання певних пропорцій між його речовими і вартісними елементами [65, с. 232]. Основними послідовниками Ф. Кене були Мерсьє де Ла Рів'єр, Дюпон де Немур, А. Тюрго та ін. А. Тюрго капітал розглядав як рухоме багатство, яке є лише результатом ощадливості. Він зазначав, що особа, яка щорічно отримувала дохід чи від своєї землі, чи від заробітків від своєї праці, чи від свого промислу більший, ніж їй потрібно витратити, може відкласти цей надлишок і нагромаджувати його – ці нагромадження цінностей становлять те, що називається капіталом [3, с. 158]. Головною заслугою фізіократів вважаємо те, що вони визначили капітал як вічну категорію, властиву усім часам, епохам

та народам і виділили речові складові, на які він під час здійснення власного кругообігу у ході виробництва розпадається.

На початку становлення ринкової економіки послідовниками фізіократів були представники школи класичної політичної економії, започаткував яку В. Петті (1623-1687). Вихідну тезу про те, що багатство нації створюється людською працею в усіх сферах матеріального виробництва, спростовуючи меркантилістичні погляди на багатство та джерела його нагромадження В. Петті сформулював першим. Він ввів поняття грошової маси, необхідної для країни. Самі ж гроші він не вважав багатством країни і їх головну функцію визначав як засіб обігу [63, с. 210].

А. Смітом (1723-1790) були обґрунтовані принципи виникнення, формування та функціонування капіталу у подальшому. Капітал він розглядав як накопичений запас речей або грошей (накопичене багатство) і, зважаючи на здатність запасів до формування доходу [90, с. 308], обґрунтував поділ капіталу на основний та оборотний. Основним капіталом А. Сміт називав усе те, що приносить дохід або прибуток, але при цьому не бере участі в обігу і не змінює власника (будівлі, споруди, машини та обладнання, земля, а також набуті й корисні здібності всіх членів суспільства). До оборотного капіталу вчений відносив гроші, запаси, продукти продажу, сировину та матеріали, незавершене виробництво, тобто все те, що приносить дохід і тільки в процесі обігу змінює власників [27, с. 39].

Дослідження Д. Рікардо (1772-1823), який розглядав капітал «як «вічну» категорію, частину багатства, що витрачається з метою майбутнього виробництва» [86, с. 49] стали суттєвим доповненням поглядів А. Сміта. Вагомою його заслугою було визначення механізму міжгалузевої конкуренції капіталів та трактування основного і оборотного капіталу з огляду на характер їх зношувальності і період оборотності.

Т. Мальтус (1766-1832) розглядав капітал як частину «запасу країни, яка утримується або застосовується з метою отримання прибутку при виробництві та розподілі багатства» [3, с. 125].

Основоположник теорії факторів виробництва Ж.Б. Сей (1767-1832) – сучасник Т. Мальтуса, з-поміж інших (праця, земля) факторів виробництва, що беруть участь у створенні нової вартості, вважав капітал найважливішим. Природу і значення цього фактора у виробництві він визначав через ознаки продуктивності та стверджував, що капітал утворюється в процесі нагромадження, інакше кажучи, через залучення до виробництва більшої кількості створених продуктів, ніж було спожито в процесі їх виробництва, і є могутнім двигуном, призначеним для використання людиною, і не існує межі капіталу, який можна акумулювати з допомогою часу, виробництва та ощадливості» [136, с. 56].

В.В. Кириленко наголошував – «першим, хто розмежував капітал-власність від капіталу-функції і обґрунтував існування двох видів доходів: підприємницький дохід (плату за працю, підприємницькі здібності) і процент як плату за капітал (своєрідна платня капіталістові, який утримувався від негайного споживання грошей)» [62, с. 65], був Н.В. Сеніор (1790-1864). Відповідно до його теорії стриманості, побудованої на двох елементах – праці та капіталі, власники найманої праці й капіталу свідомо себе обмежують на користь певних інтересів. Стримання само по собі не створює багатства, але дає можливість отримати винагороду [62, с. 65]. Прибуток є винагородою капіталіста, а заробітна платня – працівника. Відмова капіталіста від споживання дає можливість перетворити частину його особистого доходу у вигляді прибутку на капітал.

Аналіз поглядів представників школи класичної політичної економії дозволяє визнати, що вони зробили вагомий внесок у теорію капіталу, розглядаючи його з точки зору предметно-функціонального підходу як вічну категорію, пов'язану з результатами минулої праці, процесами виробництва й обігу, заощадженням, стриманням від поточного споживання. Вони визначили головні фактори виробництва, де капіталу належить провідна роль, і заклали наукове підґрунтя для класифікації капіталу та дотримання певних економічних пропорцій між факторами виробництва: працею, природними ресурсами, капіталом. Проте конкретні процеси кругообігу капіталу та зміни його форм цими вченими досліджені не були [65, с. 235].

В свій час К. Маркс представив поглиблену характеристику цих аспектів. Він висвітлив капітал із позиції суспільно-виробничих відносин, які втілені у ньому, визначив його структуру і особливості кругообігу. К. Маркс наголошував, що «капітал – це не річ, а визначене суспільне відношення, яке представлене у вигляді речей та надає цим речам специфічний суспільний характер» [89, с. 208]; «капітал – це не просто відносини, а процес у різні моменти якого він залишається капіталом» [89, с. 198]; капітал – це вартість, що створює нову вартість, «...перетворюючи гроші в товари, які слугують речовинним елементом нового продукту або факторами процесу праці, приєднуючи до їх мертвої предметності живу робочу силу, капіталіст перетворює вартість – минулу, уречевлену, мертву працю – в капітал, у самозростаючу вартість» [90, с. 247].

К. Марксом обґрунтовано, що у процесі кругообігу капітал змінює свою форму й проходить три послідовні стадії: грошову, виробничу і товарну, які обумовлюють формування приросту капіталу, що виражається формулою: гроші (Г) – товар (Т) – гроші (Г'). Грошовому капіталу була відведена функція основи доданої вартості, виробничому – безпосередньо продуктивного процесу утворення доданої вартості, товарному – функція реалізації вартості й доданої вартості та перетворення знову на грошовий капітал [65, с. 235].

Враховуючи участь капіталу у процесі створення доданої вартості К. Маркс виділив постійний і змінний капітал. До постійного капіталу він зараховував вартість засобів виробництва, що могла бути перенесена на готовий продукт тільки працею робітника, завдяки якій він здатен створити нову вартість, що є більшою за вартість його робочої сили. Цей приріст і становить додану вартість, але її створює не весь капітал, а лише та його змінна частина (яка й дістала назву змінного капіталу), що авансується в робочу силу [65, с. 236].

Загалом наукові напрацювання К. Маркса були сприйняті його сучасниками й послідовниками та не втратили своєї актуальності й сьогодні. Разом з тим окремі положення утвердилися і набули подальшого розвитку в полеміці з історичними напрямками маржиналізму та неокласичної економічної теорії, представленими англо-американською (В.С. Джевонс, Дж. Б. Кларк, А. Мар-

шалл, А. Пігу та ін.), лозаннською (Л. Вальрас, В. Паретто, Г. Кассель та ін.) та австрійською (К. Менгер, Ф. фон Візер, Е. Бем-Баверк, К. Віксель та ін.) школами [109, с. 13].

Проведені дослідження наукових поглядів представників школи маржиналістів [27, с. 40; 63, с. 399; 86, с. 526; 149, с. 22, 128, 149] і неокласичної економічної теорії [17, с. 469; 71, с. 108; 91, с. 307; 149, с. 15] на економічну природу та сутність капіталу свідчать про те, що в трактуваннях категорії «капітал» простежуються хоч і незначні, проте розбіжності. На матеріальній формі капіталу, особливістю якої є здатність приносити дохід наголошують маржиналісти, а капітал як один із факторів виробництва, який визначається корисністю, і до якого належать також знання, організаційні здібності та відповідні виробничі й державні утворення, тобто фактори людської активності розглядають неокласики.

Також в ході дослідження капіталу науковий інтерес викликають економічні погляди представників школи кейнсіанства, засновником якої був Дж. М. Кейнс (1883-1946). Він і його прихильники (Д. Домар, Р.Ф. Харрод, Е.Х. Хансен та ін.) також привертали увагу до матеріальної форми капіталу і зауважували, що особливістю капіталу є здатність приносити дохід. При цьому вирішальну роль у забезпеченні зростання доходу і збільшенні виробничих потужностей вони відводили інвестиціям [149, с. 16].

В першій половині ХХ ст. формується новий напрям економічної думки – інституціоналізм, представниками якого є Дж. Коммонс, Т. Веблен, У. Мітчел. Засновник інституціоналізму Т. Веблен (1857-1929), гостро критикуючи монополії, обмежує їхню сутність утворенням «іматеріального багатства» – фіктивного капіталу. Він розрізняє промисловий та фінансовий капітал і стверджує, що «власність капіталістів втілюється не у засобах виробництва, а в цінних паперах, що свідчить про її перехід із матеріальної форми у нематеріальну» [149, с. 17].

У представників інституціоналізму формування поглядів на капітал відбувалося в епоху ринкового (грошового) господарства, характерною особливістю якого вони вважали розрив між бізнесом та індустрією. На їхню думку,

причиною останнього було протиріччя власників та організаторів виробництва. «Підприємницький клас, отримавши бізнес у своє розпорядження, намагався отримати прибуток на капітал. Власники ж не вкладали цей капітал у виробництво, а надавали у кредит. Таким чином, для бізнесменів джерелом доходів була не індустрія, а фінансова сфера» [149, с. 16]. Перехід капіталу із матеріальної сфери в нематеріальну та його трактування інституціоналістами як багатств, за рахунок яких будуть придбані засоби виробництва з метою їх використання для розвитку суспільства, пояснюється саме цим. Джерелом приросту капіталу при цьому визначались науковий прогрес, людські здібності та інновації. В поглядах інституціоналістів, як і у К. Маркса, простежується соціально-економічний підхід до визначення сутності капіталу.

У розуміння і трактування капіталу певний внесок зробили російські та вітчизняні вчені. Приміром, видатний український економіст М. Туган-Барановський (1865-1919) озвучив думку, що «капітал – це ті чи інші речі, котрі через певні суспільні умови набувають здатність зростати в своїй вартості і, таким чином, давати постійний дохід тому, кому вони належать» [156, с. 89]. Його попередник російський науковець М.Г. Чернишевський (1828-1889) капітал характеризував, як «весь запас як матеріальних, так і моральних багатств, які придбані нацією внаслідок попередніх її праць» [18, с. 24].

На початку ХХ ст. синтез інституціонального і неокласичного напрямів економічної науки представив Й. Шумпетер (1883-1950), який переконував, що капітал дозволяє підприємцю отримати у розпорядження конкретні блага для досягнення поставленої мети та орієнтувати виробництво у новому напрямі. Це «фонд купівельної сили», за рахунок якого придбаються засоби виробництва з метою застосування для забезпечення розвитку суспільства [12, с. 21].

В ХХ ст. було сформовано монетарно-моністичне трактування капіталу. Представники сучасного монетаризму (Дж. Хікс, М. Фрідман, А. Лаффер) надавали перевагу грошовій формі існування капіталу в тому сенсі, що він являє собою засоби, які можна позичити для здійснення підприємницької діяльності й підвищення добробуту його власників.

Й дотепер зберіглося наукове трактування капіталу як суми грошей, що здатна приносити дохід його власнику. Однак відомі сучасні економісти С.Л. Брю та К.Р. Макконел під терміном «капітал» не мають на увазі гроші, мотивуючи це твердження тим, що гроші самі по собі нічого не виробляють. Відзначаючи багатогранність та широту категорії «капітал», вони надають йому три визначення: «по-перше, капітал – це ресурси, створені людиною, що використовуються для виробництва товарів та послуг; по-друге – це товари, які безпосередньо не задовольняють потреби людини; по-третє – це інвестиційні товари, засоби виробництва» [87, с. 37]. П. Самуельсон визначає капітал як капітальні блага, вироблені самою економічною системою, щоб застосувати їх для подальшого виготовлення інших товарів і послуг. На його думку, такі капітальні блага можуть функціонувати протягом як тривалих, так і коротких проміжків часу [134].

Ми побачили, що представники наукових шкіл, сформованих на певних етапах розвитку економіки, по-різному інтерпретують економічну природу і зміст капіталу. Це доводить багатогранність категорії «капітал» і дозволяє констатувати, що в економічній теорії сформувались три основні концептуальні підходи до визначення її сутності, які не втратили своєї актуальності й дотепер [31, с. 11; 76]:

– предметно-функціональний, згідно з яким капітал виступає фактором виробництва, що впливає на результати діяльності господарюючих суб'єктів і приносить дохід його власникам, а також ототожнюється з накопиченою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу з метою отримання доходу;

– соціально-економічний, відповідно до якого капітал трактується як економічна категорія, що відображає специфічне суспільне відношення, яке виникає за певних історичних умов;

– грошовий, за яким капітал визначається як фінансовий ресурс, необхідний його власнику для отримання прибутку у вигляді відсотка.

Дослідження представлених в економічній літературі дефініцій категорії «капітал підприємства» (таблиця 1.1) (Додаток А) доводять, що єдиний підхід до

її трактування на сьогодні відсутній. Найпоширенішим, як свідчить рис. 1.1 (Додаток Б), є визначення капіталу підприємства (25% досліджених літературних джерел) як джерела власних і позикових засобів, авансованих в активи підприємства [9, с. 134; 11, с. 299; 24, с. 13; 42, с. 4; 147, с. 235; 150, с. 184; 151, с. 13; 163, с. 8]. Визначення капіталу підприємства як ресурсів, економічних благ та цінностей, здатних приносити дохід становлять 15,9% досліджених літературних джерел [28, с. 756; 64, с. 152; 70, с. 4; 114, с. 3; 139, с. 141]. Капітал підприємства як кошти (грошові, матеріальні, нематеріальні) для формування активів інтерпретують 12,5% науковців [23, с. 123; 31, с. 12; 40, с. 97; 144, с. 131]. У відсотковому співвідношенні однаковими (9,3%) є погляди дослідників на трактування категорії «капітал підприємства» як: грошей (вартості), задіяних в обороті для одержання доходу [6, с. 29; 143, с. 255; 176, с. 28]; фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність із метою отримання доходу [25, с. 354, 355; 77, с. 520; 140, с. 277]; майна (активів), що визначають його цінність [9, с. 134; 101, с. 16; 148, с. 212]. Надані сучасними науковцями визначення капіталу підприємства як інвестиційних ресурсів, що залучені у виробництво з метою отримання доходу [5, с. 54; 15, с. 512]; чистої вартості активів [21, с. 341; 137, с. 51]; категорії, що виражає економічні відносини з приводу цінностей, здатних приносити дохід [11, с. 95; 168, с. 155] становлять найменшу частку, а саме 6,3%.

Погляди науковців, незважаючи на певні відмінності трактувань категорії «капітал підприємства», сходяться у тому, що відображає він здатність приносити дохід. На думку значної кількості дослідників [15, с. 322; 58, с. 57; 76, с. 100; 119, с. 361; 166, с. 284; 168, с. 153; 176, с. 26; 181, с. 17] основними характеристиками капіталу є наступні:

- необхідна умова організації і здійснення підприємницької діяльності;
- головний фактор виробництва, що поєднує усі фактори виробництва у єдиний виробничий комплекс;
- фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід;
- відображає процес створення, розподілу, використання і відтворення ресурсів;

- є основою для формування основних та оборотних активів господарюючого суб'єкта;
- основне джерело утворення багатства інвесторів підприємства та формування добробуту його найманих працівників і власників в майбутньому;
- показник рівня ефективності господарської діяльності підприємства;
- основний вимірник ринкової вартості підприємства;
- формується під впливом фактора часу та чинників зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування господарюючого суб'єкта.

Виходячи із вищезазначеного можна визнати, що категорія «капітал підприємства» має двоїсту сутність, пов'язану із економічною та юридичною (правовою) природою його формування і функціонування. Капітал, з одного боку, – це господарські ресурси (майно, активи) підприємства, що використовуються в процесі їх діяльності для отримання економічної вигоди (чистого доходу від реалізації) – активний капітал. Капітал, з іншого боку, – це сукупність юридичних відносин із приводу фінансування організації за рахунок джерел господарських ресурсів, що знаходяться у власності чи під її контролем – пасивний капітал [69, с. 154; 169]. Активний капітал по суті являє собою сукупність основних (матеріальних та нематеріальних) і оборотних засобів підприємства, а пасивний – сукупний власний і запозичений (взятий у борг) капітал, необхідний для здійснення його фінансово-господарської діяльності [130].

Таким чином, капітал сільськогосподарського підприємства для об'єктивного його відображення в обліку з метою подальшого здійснення контрольних і аналітичних процедур оцінки його наявності й ефективності використання необхідно розглядати як із позиції майна (активів) суб'єкта господарювання, так і з позиції джерел утворення майна (активів) господарюючого суб'єкта, враховуючи при цьому специфіку аграрного бізнесу.

Дослідження наукових праць сучасних вчених-економістів із визначення джерел формування майна підприємства як специфічних об'єктів облікової системи та їх видів (таблиця 1.2) (Додаток В) демонструє відсутність єдиного підходу до трактування складових капіталу підприємства, які відображаються у

пасиві Балансу (Звіту про фінансовий стан). Зокрема, більше 60% науковців у складі джерел формування майна виділяють власний та позиковий (позичковий) капітал [23, с. 263; 26; 30, с. 146; 45, с. 546; 65, с. 243; 72, с. 115; 84, с. 171; 102, с. 234; 108, с. 44; 114, с. 179; 119, с. 181]. Інші вчені крім означених складових виокремлюють також залучений капітал. Т.А. Черемісова зазначає, що «власний капітал належить підприємству на правах власності, залучений – не належить підприємству, але знаходиться у його розпорядженні тимчасово на безоплатній основі, а позиковий – не належить підприємству, але підлягає поверненню зі сплатою відсотків» [168, с. 154]. В той же час автори у більш ніж 20% із досліджених наукових праць виокремлюють лише власний та залучений капітал [1, с. 132; 16, с. 62; 175, с. 220]. Залучений капітал при цьому ототожнюється ними із позиковим, позаяк трактується як грошові кошти та інші майнові цінності, що залучаються підприємством для фінансування його розвитку на поворотній основі і по суті характеризують фінансові зобов'язання, які підлягають погашенню у визначені терміни [16, с. 62].

Заради усунення виявлених розбіжностей видового складу і підвищення якості інформації про капітал, що формується у системі бухгалтерського обліку та відображається у пасиві балансу господарюючого суб'єкта для подальшого економічного аналізу та управління капіталом, рекомендуємо у складі джерел формування майна сільськогосподарських підприємств виділяти власний і запозичений (взятий у борг на певних умовах) капітал.

Подібне структурування капіталу підприємства з урахуванням джерел створення його активів є обґрунтованим і дозволить забезпечити об'єктивне відображення та накопичення у звітності потрібних для управління даних про капітал підприємства, а саме про розмір капіталу, що належить підприємству на правах власності, та розмір капіталу, що не належить підприємству, але тимчасово використовується під час його господарської діяльності й підлягає поверненню на певних умовах [170, с. 23].

По суті запозичений капітал є зобов'язаннями підприємства, що утворюються під час взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами (банками, кре-

диторами тощо), державою та працівниками підприємства щодо виконання на певних умовах контрактних домовленостей (кредитний договір, договір позики, договір на постачання товарів, контракт та ін.). Таким чином, під запозиченим капіталом сільськогосподарського підприємства потрібно розуміти загальну суму джерел фінансування активів, що не належать підприємству на правах власності, проте тимчасово використовуються у ході його діяльності та підлягають обов'язковому поверненню на певних умовах. Визначатиметься розмір цих джерел алгебраїчною сумою зобов'язань за контрактними домовленостями, які підлягають виконанню на умовах позики (позиковий капітал) та інших умовах залучення (залучений капітал) (рис. 1.2) (Додаток Д).

З огляду на вищезазначене та беручи до уваги особливості функціонування у конкурентному середовищі підприємств аграрного сектору економіки, рекомендуємо капіталом сільськогосподарського підприємства називати сукупність власних та запозичених фінансових ресурсів, що авансовані у формування майна (активів), задіяні у виробничій діяльності таких підприємств та які формуються під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища, забезпечуючи фінансову рівновагу підприємства у поточному та довгостроковому періодах його розвитку.

За наданим вище визначенням запозичені джерела фінансування активів сільськогосподарського підприємства представлені позиковим та залученим капіталом. На нашу думку, доцільність виділення у складі запозиченого капіталу позикового та залученого обґрунтовується, з одного боку, наявністю різних умов виконання зобов'язань за контрактними домовленостями щодо запозичених коштів, а з іншого – потребами ідентифікації для обліку, контролю та аналізу елементів фінансових ресурсів, які не належать підприємству, однак тимчасово використовуються під час їх виробничої діяльності, з метою контролю операцій із виникнення та своєчасності погашення зобов'язань за ними, аналізу вартості позикових та залучених коштів, вибору для розширення діяльності оптимальних джерел фінансових ресурсів, вдосконалення організаційних та методичних положень відображення різних за характером зобов'язань підп-

приємства в обліку та звітності, методичного інструментарію аналізу та контролю руху коштів, які не належать підприємству на правах власності.

Проведений аналіз визначень економічної суті поняття «позиковий капітал», що надається сучасними вченими-економістами (таблиця 1.3) (Додаток Д) свідчить про те, що більшість із них [41, с. 256; 55, с. 3; 77, с. 243; 78, с. 10; 80; 84, с. 44; 111, с. 363; 119, с. 229; 131, с. 212; 135, с. 442; 160, с. 109; 179, с. 217] розглядають позиковий капітал як кошти, що залучаються для формування активів підприємства у грошовій чи натуральній формі на основі строковості, поверненості та платності. Враховуючи зазначені критерії, О.О. Зеленіна обґрунтовує склад позикового капіталу та наголошує, що «до елементів позикового капіталу відносяться кредити, облігаційні позики, кошти, отримані внаслідок факторингових операцій, фінансовий лізинг, та поворотна фінансова допомога» [56, с. 194].

Група інших вчених-економістів [46, с. 119; 135, с. 442; 137, с. 103; 158; 159, с. 124] трактує позиковий капітал як грошові кошти, отримані за рахунок банківських кредитів, позик, емісії цінних паперів (облігацій, векселів чи закладних), фінансової допомоги та сум, отриманих з інших зовнішніх джерел під заставу на конкретний термін, на визначених умовах під певні гарантії. Підтримуючи точку зору більшості вчених-економістів ми рахуємо, що позиковий капітал являє собою кошти, позичені для формування активів підприємства на поворотній основі. До основних характеристик позикового капіталу відносимо тимчасове використання у процесі господарської діяльності і виникнення фінансових зобов'язань щодо виконання контрактних домовленостей за договорами позики на умовах строковості, поверненості і платності. Тобто, позиковий капітал сільськогосподарського підприємства – це кошти, що залучаються для фінансування його активів у формі кредитів, облігаційних позик, факторингу, фінансової допомоги та лізингу, використання яких пов'язане із виконанням фінансових зобов'язань щодо сплати відсотків та повернення у визначений термін основної суми боргу.

З метою ефективної організації бухгалтерського обліку позикового капіталу сільськогосподарського підприємства потрібна систематизація його скла-

дових за певними ознаками. В сучасній економічній літературі (таблиця 1.4) (Додаток Е) представлено значну кількість класифікаційних ознак, які досить часто не обґрунтовують місце визначених видів позикового капіталу підприємства у поєднанні і методологією бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Найбільш вдалою у цьому контексті, на наш погляд, є класифікація, яка подана О.О. Зеленіною. Для потреб обліку вона пропонує позиковий капітал систематизувати за:

- валютою надання (у національній та іноземній валюті);
- умовами надання (з відсотками і без них);
- строками (довготерміновий та короткотерміновий);
- видами (кредити банківських фінансово-кредитних установ, кредити небанківських фінансово-кредитних установ, облігації, фінансовий лізинг, позика, кредити держави);
- забезпеченням (забезпечений та незабезпечений) [57, с. 102].

В той же час з метою аналізу ефективності використання активів підприємств, зокрема аграрного сектору економіки, що сформовані за рахунок позикових коштів, рахуємо за потрібне розширити цю класифікацію ознакою мети залучення, відповідно до якої розрізняти капітал, призначений для формування необоротних і оборотних активів відповідно. Також, рекомендуємо уточнити видовий склад позикового капіталу за елементами (видами) та подати його у наступному трактуванні складових: кредити, позики, зобов'язання за облігаціями, зобов'язання з фінансової оренди, поворотна фінансова допомога, факторинг, фінансовий лізинг. Обґрунтовується доцільність такого групування визначеними раніше характеристиками позикового капіталу та наявністю відповідних рахунків з метою організації їх обліку у діючому Плані рахунків та Інструкції до нього [60; 116]. Характеристику структурних елементів позикового капіталу сільськогосподарських підприємств та доцільність їх групування за визначеними ознаками наведено в таблиці 1.5 (Додаток Ж).

1.2. Концептуальні положення управління позиковим капіталом підприємства

В сучасних умовах в Україні відбуваються докорінні реформи, головною метою яких є забезпечення стійкого функціонування господарюючих суб'єктів та підвищення рівня життя населення. Пов'язано це передусім із відновленням ефективності процесів виробництва та обігу капіталу як основних фаз відтворення, що були порушені протягом тривалого періоду. Саме капітал посідає одне із головних місць у системі соціально-економічних та політичних відносин суспільства. Через недосконале управління капіталом як на макро так і на мікрорівні, що зумовлено низкою об'єктивних та суб'єктивних причин, економіка України досить повільно долає кризовий стан. Процес виходу із кризи можна прискорити за допомогою управління, що відповідає сучасним умовам, спирається на досягнення науки і враховує практику. Саме тому проблема управління капіталом набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку економіки України. Особливої уваги заслуговують питання управління капіталом підприємства як основного осередку економічної системи, в процесі функціонування якого здійснюється процес кругообігу капіталу: його залучення, розміщення та використання. Невизначеність, динамізм, складність економічного середовища та процесів, що у ньому відбуваються, потребують перегляду не лише сутності і змісту капіталу як економічної категорії, а й концептуальних засад управління ним.

На нашу думку головними передумовами створення ефективної системи управління капіталом сільськогосподарського підприємства є:

- формування та оптимізація такого обсягу і структури капіталу, які б забезпечили фінансову стійкість підприємства (компанії) за мінімальних витрат на обслуговування власних та запозичених фінансових ресурсів;
- застосування раціональної політики фінансування активів підприємства (компанії);
- прискорення оборотності коштів, що були вкладені у активи підприємства (компанії) за рахунок виявлення зайвих запасів та їх ліквідації, оптималь-

ного вибору постачальників та поліпшення організації постачання, формування і реалізації ефективної кредитної політики, впровадження нових технологій та підвищення ефективності праці, раціональної організації збуту.

Управління капіталом підприємства на сучасному етапі більшість науковців розглядають як складову частину системи управління, яка:

- забезпечує результативність діяльності підприємства (компанії) у цілому та за кожним структурним підрозділом [14, с. 317; 31, с. 38; 81, с. 116; 172, с. 52; 173, с. 237];

- складається із двох функціональних підсистем (рис. 2.4) (Додаток), що забезпечують циклічність процесу підготовки та реалізації управлінських рішень: управління формуванням і управління використанням капіталу [15; 16; 165, с. 111];

- є системою принципів та методів розроблення і реалізації управлінських рішень, що пов'язані із установами оптимального обсягу та структури капіталу; обґрунтуванням джерел та форм залучення капіталу на стадії формування; забезпеченням ефективності використання капіталу у різних видах діяльності на всіх стадіях його кругообігу з метою забезпечення прибуткової діяльності підприємства (компанії) [93, с. 95; 174, с. 19].

Виходячи з цього пропонуємо систему управління капіталом сільськогосподарського підприємства визначати як сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на формування, розміщення та використання капіталу, необхідного для здійснення господарської діяльності підприємства, оптимізації його обсягу, складу, структури та вартості з метою підвищення раціональності формування та ефективності використання капіталу задля досягнення стратегічних орієнтирів розвитку і підвищення добробуту власників підприємства.

До основних елементів системи управління капіталом, на наш погляд, слід віднести: об'єкт, предмет, мету, завдання, суб'єкт, принципи, функції і методи управління (рис. 1.2) (Додаток 3).

Об'єктом управління в межах системи управління капіталом виступає капітал підприємства та окремі його види (власний, позиковий, залучений), предметом – сукупність процесів формування і використання капіталу підприємства та окремих його складових, суб'єктом – особи, які забезпечують реалізацію процесу управління капіталом, а саме спеціальна група людей (фінансова дирекція як апарат управління, фінансові менеджери тощо), яка за допомогою різних форм та методів управління забезпечує ефективне формування і використання капіталу підприємства та окремих його складових.

У якості основної мети системи управління капіталом сільськогосподарського підприємства нами визначено оптимізацію складу та структури капіталу, що сприяє підвищенню ефективності його формування і використання, та забезпечує досягнення стратегічних орієнтирів розвитку і покращення добробуту власників підприємства.

Пов'язане визначення мети у такому трактуванні із двома головними факторами:

- швидка зміна зовнішнього середовища тягне за собою прийняття рішень щодо обсягів усіх складових капіталу і пропорції між ними, що мають забезпечувати безперервність діяльності підприємства і достатній рівень його фінансової незалежності та стійкості економічного розвитку;

- управління капіталом повинне спрямовуватися на забезпечення потенційної можливості отримання підприємством грошових надходжень від використання кожної його складової.

Досягнення встановленої мети є можливим тільки за умови виконання основних завдань системи управління капіталом підприємства [14, с. 259]:

- формування достатнього обсягу капіталу, що забезпечить необхідні темпи економічного розвитку підприємства. Передбачає визначення загальної потреби в розмірі капіталу для фінансування необхідних підприємству активів, формування схем фінансування оборотних та позаоборотних активів, розробки системи заходів щодо залучення різних форм капіталу з можливих джерел;

– оптимізація розподілу сформованого капіталу за видами діяльності та напрямками використання. Передбачає аналіз найбільш ефективного використання капіталу за окремими видами діяльності і господарськими операціями; формування пропорцій майбутнього використання капіталу, які забезпечать досягнення умов найбільш ефективного його функціонування та зростання ринкової вартості підприємства;

– забезпечення умов досягнення максимальної доходності капіталу за запланованого рівня фінансового ризику. Максимальна доходність (рентабельність) капіталу може бути забезпечена на стадії його формування за рахунок мінімізації середньозваженої його вартості, оптимізації співвідношення власного та запозиченого капіталу, залучення його в таких формах, які в конкретних умовах господарської діяльності підприємства генерують найбільш високий рівень прибутку;

– забезпечення мінімізації фінансового ризику, пов'язаного з використанням капіталу, за запланованого рівня його доходності. Мінімальний рівень ризику може бути забезпечений шляхом диверсифікації форм капіталу, оптимізації структури джерел його формування, ліквідації окремих фінансових ризиків, ефективних форм їх внутрішнього і зовнішнього страхування;

– підтримка постійної фінансової рівноваги підприємства у процесі його розвитку. Така рівновага характеризується високим рівнем фінансової стійкості і платоспроможності підприємства на всіх етапах його розвитку і забезпечується формуванням оптимальної структури капіталу і його авансуванням у необхідних обсягах у високоліквідні види активів. Крім того, фінансова рівновага може бути забезпечена раціоналізацією складу сформованого капіталу за періодом його залучення, зокрема, за рахунок збільшення питомої ваги перманентного капіталу;

– забезпечення достатнього рівня фінансового контролю над підприємством з боку його засновників. Реалізується шляхом концентрації у руках первоначальних засновників контрольного пакета акцій підприємства. У подальшому слід стежити за тим, щоб залучення власного капіталу із зовнішніх джерел

не призвело до втрати фінансового контролю і поглинанню підприємства сторонніми інвесторами;

- забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства. Досягається в процесі формування капіталу підприємства шляхом оптимізації співвідношення власних і запозичених фінансових ресурсів, зниження рівнів фінансових ризиків і своєчасністю розрахунків із інвесторами і кредиторами:

- оптимізація обороту капіталу. Передбачає ефективне управління потоками різних форм капіталу в процесі окремих циклів його кругообороту на підприємстві, забезпечення синхронності формування окремих видів потоку капіталу, що пов'язані з операційною інвестиційною діяльністю;

- забезпечення своєчасного реінвестування капіталу, як правило, у найбільш доходні активи та операції, що забезпечують необхідний рівень його ефективності в цілому.

Дії управлінського персоналу з метою вирішення поставлених завдань та досягнення мети управління капіталом підприємства, зокрема сільськогосподарського, повинні бути спрямовані на:

- встановлення потреби у капіталі (на основі бізнес-плану розвитку підприємства та його зіставлення із наявними коштами);

- встановлення можливих джерел залучення коштів (враховуючи розміри підприємства, його форму власності, інвестиційну привабливість, доступність джерел та ін.);

- оцінку можливих варіантів структури капіталу та її оптимізацію з погляду мінімізації ціни капіталу, максимізації віддачі від використання коштів за збереження фінансової незалежності;

- раціональне розміщення капіталу, формування майна підприємства;

- ефективне використання капіталу підприємства;

- оцінку впливу на ефективність діяльності підприємства формування та використання капіталу.

Розроблення та реалізація управлінських рішень щодо капіталу сільськогосподарського підприємства мають ґрунтуватися на науково обґрунтованих

принципах, методах та правилах поведінки, які виражають динамічність та сприятливість до мінливих умов, спланованих результатів господарської діяльності та інтегрованість із загальною системою управління підприємством.

Основними методологічними принципами системи управління капіталом підприємства, на думку І.О. Бланка і Є.А. Піскотіна, виступають: інтегрованість із загальною системою управління підприємством; комплексний характер формування управлінських рішень; динамізм управління; орієнтація на стратегічні цілі розвитку; варіантність вибору управлінських рішень та орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства [16, с. 66; 175].

Водночас Л.Г. Ліпич, О.І. Бідник та І.О. Гадзевич рахують, що принципами управління капіталу виступають: оптимальне розміщення капіталу підприємства на стадіях кругообігу; планування обсягу та структури капіталу; наявність системи джерел формування капіталу; контроль за станом і використанням капіталу [10; 81, с. 116].

На наше переконання за сучасних умов основні напрями управління капіталом підприємства має віддзеркалювати комплекс науково-обґрунтованих принципів, що поєднує загальні принципи управління (зокрема науковості, оптимальності, гнучкості та ін.) та методологічні принципи системи управління капіталом (рис. 1.3) (Додаток II).

Дотримання зазначених принципів дасть можливість не тільки досягти мету та вирішити основні завдання системи управління капіталом сільськогосподарського підприємства, але й і забезпечить реалізацію основних функцій управлінського процесу.

Зазвичай, сутність та структура функцій управління відносно постійні і не залежать від обсягу діяльності підприємства, спеціалізації та організаційно-правових форм господарювання. Проте, як доречно відмічає Г.О. Москалюк, «змінюється лише значення окремих функцій, обсяг робіт та способи їх виконання в залежності від умов діяльності підприємства» [103, с. 3].

Системі управління капіталом підприємства, зокрема сільськогосподарського, притаманні усі основні функції сучасної системи управління, зокрема:

функції, які становлять зміст управління (планування, організація, регулювання та мотивація) і функції інформаційного забезпечення функціонування механізму управління (облік, контроль та економічний аналіз).

Також до функцій управління капіталом необхідно віднести функції розпорядження та узгодження, які виділені відповідно до теорії управління Анрі Файоля, який вважав, що «управляти – це передбачати, організовувати, розпоряджатися, узгоджувати і контролювати» [161, с. 93].

Виділені функції системи управління капіталом сільськогосподарського підприємства представлено на рис. 1.4 (Додаток К).

Відбувається реалізація функцій системи управління капіталом на підставі застосування відповідних методів. Мельник М.А. вказує на те, що в сучасних умовах особливе місце займають економічні методи управління, а саме засоби та інструменти, які цілеспрямовано впливають на створення умов для функціонування і розвитку підприємництва. Сутність цих методів полягає у здійсненні непрямого впливу на виконавців і створенні таких економічних передумов, за яких підприємство, його господарські підрозділи й окремі виконавці під впливом економічних стимулів, що діють як перспективи матеріальної вигоди або втрати, самостійно здійснюють вибір напряму своєї діяльності [93, с. 95].

Аналіз застосовуваних на українських підприємства методів управління капіталом довів, що у більшості випадків використовуються формалізовані методи прогнозування (статистичні та структурні) і майже не застосовуються неформальні методи управління, які ґрунтуються на аналітичних особливостях осіб, що ухвалюють управлінські рішення, і являють собою сукупність логічних прийомів і методики вибору оптимальних рішень шляхом теоретичного порівняння альтернатив із урахуванням накопиченого досвіду. У той же час практика доводить, що процеси прийняття рішень в економіці базуються передусім на використанні евристичних методів, а останні, у свою чергу, ґрунтуються на застосуванні правил, прийомів, спрощень, що узагальнюють відповідний досвід особи, яка приймає рішення. Загалом евристичні методи прийняття рішень – це система принципів і правил, що задають найбільш імовірнісні стратегії і тактики ді-

яльності людини, яка приймає рішення, стимулюючи її інтуїтивне мислення в процесі рішення, генерування нових ідей і на цій основі рішення певного класу творчих завдань, що підвищують ефективність [170, с. 44, 46].

Стосовно завдань управління капіталом евристичні методи реалізуються таким чином [93, с. 95]:

- використанням інтуїтивного методу – метод розв’язання може витікати з практики минулих дій, яка себе виправдала в більшості випадків;
- завданням експертного варіанта – завдання управління полегшується, якщо спеціаліст пропонує опорний варіант вирішення завдання, поблизу нього можна перевірити зміну критерію ефективності за варіювання окремих параметрів;
- заміною одного завдання іншим – в цьому випадку модель не буде чітко відтворювати суть ситуації, що розглядається, але для вироблення рішення можна використати алгоритм вирішення вибраного завдання;
- звуження галузі дослідження – пошук оптимального варіанта може спроститися, якщо ввести додаткові обмежувальні умови.

Процес управління капіталом не є одноразовим актом, і його необхідно розглядати як процес підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо цілеспрямованого формування і ефективного використання капіталу, що забезпечує досягнення високого економічного результату відповідно до стратегічних та поточних цілей діяльності сільськогосподарського підприємства.

Процес управління капіталом, на наш погляд, носить безперервний динамічний характер та визначається чіткою послідовністю дій (етапів) в межах управлінського циклу. Етапи циклу управління капіталом потрібно розглядати у нерозривній єдності управлінських функцій, позаяк неналежна або неточна їх реалізація призводить до викривлення реальної ситуації і хибних висновків щодо поточного і перспективного стану капіталу підприємства (компанії). Від наявності інформації і часткових рішень, що приймаються на кожному із етапів управлінського циклу, залежить результат процесу прийняття рішень з управління капіталом сільськогосподарського підприємства. Таким чином, управління капіталом, як процес повинен передбачати:

- постановку управлінської проблеми;
- розробку управлінського рішення;
- реалізацію управлінського рішення;
- контроль за реалізацією управлінського рішення.

Структурно-логічна схема сформованої нами послідовності етапів процесу управління капіталом сільськогосподарських підприємств із стислою характеристикою їх змісту наведена на рис. 1.5 (Додаток Л).

Ліпич Л.Г. та Гадзевич І.О. вказують на те, що процес управління капіталом ґрунтується на певному механізмі, який регулює процес розроблення та реалізації управлінських рішень у цій галузі [81, с. 117].

Налагоджений механізм управління капіталом, на переконання О.М. Рудницької та Н.З. Шпак, зумовлює [177, с. 259]:

- чітку постановку цілей і завдань управління капіталом, а також контроль за їх дотриманням у плановому періоді;
- удосконалення методики визначення й аналізу ефективності використання усіх видів капіталу;
- розроблення напрямів оптимізації процесу управління капіталом, а також їхнього аналізу та запровадження;
- розроблення загальної стратегії управління капіталом;
- використання у процесі управління економічних методів і моделей, зокрема під час аналізу і планування;
- орієнтацію на використання внутрішніх важелів впливу на процес управління капіталом.

Хотілось би також зазначити, що злагодженість та дієвість механізму управління капіталом сільськогосподарських підприємств обумовлюється наявністю належної інформаційної системи підтримки управлінського процесу, яка, у свою чергу, інтегрує функції обліку, контролю та економічного аналізу, та дозволяє у режимі реального часу формувати обліково-аналітичну інформацію, яка здатна забезпечити вирішення існуючих проблем та наукове обґрунтування рішень з формування і використання капіталу підприємства (фірми).

1.3. Формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління позиковим капіталом підприємства

Ефективне управління позиковим капіталом базується на відповідному обліково-аналітичному забезпеченні.

На переконання О.Г. Макарчука обліково-аналітичне забезпечення – це, насамперед, процес задоволення потреб користувачів у інформації, необхідній для обґрунтування і прийняття управлінських рішень [61].

Отримана інформація може бути розділена на два види [94]:

- факти, як абсолютно достовірні твердження про події, які реально мали місце, про існування об'єктів чи процесів тощо;
- оцінки фактів, що повідомляються.

Виявлення, опрацювання, збереження та поширення цих видів інформації у процесі управління капіталом забезпечують основні функції інформаційної підтримки управлінських рішень, а саме – облік та аналіз. Облік спрямований на накопичення інформації (робота зі створення облікового забезпечення), а аналіз – на її обробку і створення нової інформації, яка прийнятна, зрозуміла та оцінена її користувачами як корисна (робота зі створення аналітичного забезпечення). Іншими словами облік та аналіз забезпечують створення й отримання обліковоаналітичної інформації, яка забезпечує підтримку прийняття управлінських рішень, і передбачають виконання наступних процедур [170, с. 49]:

- збір і первинна оцінка інформації на достовірність і відповідність;
- обробка і накопичення інформації у різних розрізах;
- оцінка, аналіз та узагальнення інформації;
- моделювання, прогнозування і підготовка інформаційних та аналітичних повідомлень у межах поточного інформування суб'єктів управління;
- прийняття управлінських рішень (рис. 1.6) (Додаток М).

Апріорі обліково-аналітичне забезпечення наявне на будь-якому підприємстві, що веде бухгалтерський облік згідно із законодавством України, але нерідко рівень такого забезпечення не є достатнім для повноцінного інформаційного забезпечення управління діяльністю [67, с. 192]. «Відсутність задовіль-

ного обліково-аналітичного забезпечення призводить до того, що процес прийняття рішень господарюючими суб'єктами все більше орієнтується на ірраціональний (соціальний, психологічний) підхід проти раціонального, чи «обмеженої раціональності» [155, с. 178]. Таким чином, є необхідність у створенні організаційної та методичної основи для інформаційної підтримки процесу прийняття рішень через обґрунтування концепції формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом і визначення в інформаційній системі управління підприємством її місця.

Проведені дослідження існуючих визначень поняття «обліково-аналітичне забезпечення» у контексті управління підприємством (таблиця 1.6) (додаток Н) свідчить про єдність думок авторів відносно того, що обліково-аналітичне забезпечення:

- є компонентом загальної інформаційної системи управління підприємством;
- являє собою систему, яка складається із підсистем обліку, аналізу і контролю, що взаємодіють через інформаційні потоки;
- дозволяє реалізувати основні функції управління (облік, контроль і регулювання, аналіз і планування) в режимі реального часу.

Отже, обліково-аналітичне забезпечення управління капіталом необхідно розглядати як систему інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень у сфері формування та використання капіталу, яка робить можливим цілеспрямоване формування та своєчасну передачу у режимі реального часу облікової і аналітичної інформації у розрізах, які задовольняють потреби управлінського персоналу. Ця система:

- виступає складовою інформаційної системи управління капіталом підприємства (компанії);
- інтегрує функції обліку, контролю та аналізу. Спираючись на оперативні та стратегічні потреби управління створює якісні бази даних щодо наявності, розміру, складу та структури капіталу;
- ґрунтується на відповідних управлінських процедурах і організаційній

структурі, програмному та технічному забезпеченні, методиках та технологіях, що відображають специфічні особливості формування інформації у підсистемах обліку, контролю та аналізу і забезпечують рух інформаційних потоків між ними (рис. 1.7) (Додаток П).

Визначальну роль у системі обліково-аналітичного забезпечення на погляд групи вітчизняних та зарубіжних вчених відіграє бухгалтерський облік [20, с. 26; 115, с. 214; 132, с. 63; 152, с. 102]. Він «фіксує і накопичує синтетичну (узагальнюючу) та аналітичну (деталізовану) бухгалтерську облікову інформацію про діяльність господарюючого суб'єкта за певний період. Вона містить відомості про активи організації, про стан майна, джерела його утворення, про зобов'язання, відносини з контрагентами, про формування фінансових результатів, про прибуток та його використання тощо. Бухгалтерська облікова інформація формується на таких стадіях: виявлення, вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення» [7, с. 1].

Формування різного роду бухгалтерської інформації забезпечується комплексом облікових процедур за видами обліку, а саме [170, с. 52]:

- управлінський облік формує облікову інформацію, необхідну менеджерам підприємства для внутрішнього управління;
- фінансовий – достовірну фінансову інформацію про діяльність підприємства, необхідну всім зацікавленим користувачам;
- податковий – інформацію для правильного розрахунку податкових платежів і податкового планування;
- стратегічний – фінансової та нефінансової інформації для аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, на підставі якої вищим керівництвом підприємства приймаються рішення про досягнення стратегічних цілей, а інвесторами оцінюється дохідність капіталу.

На переконання Л.В. Гнилицької інтегрування методик фінансового, управлінського та стратегічного обліку сприяє зниженню інформаційного ризику для користувачів та забезпечує достовірне відображення інформації про окремі параметри господарської діяльності в ретроспективному та перспектив-

ному розрізах [33, с. 147]. також, «чітко налагоджений бухгалтерський облік своєчасно забезпечує потреби управління необхідною та вірогідною інформацією для виконання всебічного аналізу господарської діяльності та обґрунтування відповідних управлінських рішень» [32, с. 85].

«На підставі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дозволяють загальмувати розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для прогресивного стійкого розвитку. За допомогою аналізу виявляються невикористані внутрішні резерви, що дозволяє або прискорити розвиток підприємства, або перевести його на більш ефективне функціонування» [152, с. 104].

На думку В.В. Вольської в сучасних умовах важливого значення набуває не тільки бухгалтерський облік та економічний аналіз, але і проведення своєчасного контролю, зокрема аудиту. Аудит має виступати зв'язком між власником підприємства та суб'єктами управління ним, а його своєчасне проведення надасть змогу прогнозувати наслідки прийнятих рішень та попереджати втрату конкурентних переваг [32, с. 86].

Об'єднання у системі обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом сільськогосподарських підприємств функцій підсистем обліку, контролю та аналізу дає можливість досягти синергетичного ефекту та підвищити ефективність управління за рахунок принципу емерджентності. Виражається емерджентність не тільки у тому, що система набуває нових властивостей, але і у можливості виокремлення певного елемента для дослідження наявності та особливих закономірностей його функціонування. Основними принципами формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом сільськогосподарських підприємств, крім принципу емерджентності, повинні бути цілісність, системність, субординація, всесторонність, повнота, безперервність, динамічність.

Підсистеми обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом сільськогосподарського підприємства виступають цілісним методологічним організмом, складовими якого є організаційна структура і управлінські проце-

дури, методика та технологія, технічне забезпечення. Єдність зазначених компонентів створює усі умови для ефективного функціонування кожного із них, робить можливим формування відповідних інформаційних каналів та сприяє інтенсифікації руху інформаційних потоків, гарантує дієспроможність та ефективне функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення не лише у межах інформаційної системи управління капіталом, але й інформаційної системи управління підприємством (компанією) у цілому.

Управлінські процедури обліку, контролю та аналізу визначаються потребами управління капіталом підприємства у динамічному ринковому середовищі та зумовлюють формування цілей та завдань функціонування у межах системи обліково-аналітичного забезпечення кожної підсистеми, розробку регламентів, які закріплюють та регулюють форми, методи та процеси, що забезпечують їх функціонування, із визначенням складу функціональних підрозділів та відповідальних осіб.

Організаційні структури обліку, контролю та аналізу повинні відповідати вимогам забезпечення управління капіталом сільськогосподарського підприємства. Вони представлені спеціальними функціональними підрозділами, взаємодія яких під час розробки, обґрунтування, прийняття та реалізації управлінських рішень дає можливість використовувати інноваційні прийоми управління, своєчасно та гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства (компанії).

Методики обліку, аналізу й аудиту являють собою чітко визначену сукупність спеціальних методів і прийомів фіксації та обробки інформації щодо капіталу підприємства, орієнтованих на специфічні потреби управління, які проявляються через формування [170, с. 53-54]:

– у підсистемі обліку – обліково-звітної інформації, яка максимально достовірно відображає стан і рух капіталу підприємства в розрізах, що задовольняють потреби внутрішніх і зовнішніх користувачів, та створення облікового середовища підвищеної якості та прозорості (з урахуванням достатності, різнобічності, економічної цінності, доступності баз даних для різних рівнів управління);

– у підсистемі аналізу – аналітичного інструментарію оцінки стану, тенденцій розвитку та ефективності використання капіталу підприємства, оптимізацію його структури, розробку заходів із покращення якісних іміджевих характеристик підприємства (ділова активність, рентабельність, привабливість) та зменшення ризику, пов'язаного з прийняттям управлінських рішень щодо капіталу;

– у підсистемі контролю – дієвих засобів поточного контролю за формуванням облікової інформації щодо капіталу (внутрішній аудит) та/або дослідження первинної та результативної облікової й аналітичної інформації з метою надання користувачам обґрунтованої впевненості в її достовірності, визнанні, оцінці, поданні, відповідності та розкритті у всіх суттєвих аспектах (зовнішній аудит).

Технології обліку, контролю та аналізу це регламентована нормативно-методичними і внутрішніми організаційними регламентами послідовність застосування сучасних технічних засобів, форм, способів (прийомів) та інструментів на усіх етапах обліково-аналітичного і контрольного процесів з метою перетворення вхідних даних щодо капіталу підприємства, у т. ч. позикового у вихідні. По суті, вихідні дані це результативна інформація, яка продукується у процесі обліку, контролю та аналізу. На підставі цих даних формуються відповідні бази даних, комплекс яких становить собою інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень щодо капіталу підприємства, у т. ч. позикового. Метою створення системи обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом сільськогосподарських підприємств є саме збирання інформації. Структурно-логічна схему реалізації технологічного процесу підготовки інформації системою обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом підприємства подано на рис. 1.8 (Додаток Р).

Обсяг і оперативність отримання інформації щодо капіталу сільськогосподарських підприємства у розрізах, необхідних для управління ним, залежить від програмного забезпечення та технічних засобів. Комплекс технічних засобів в момент і у місці виникнення інформації щодо капіталу підприємства та його складові повинен забезпечувати зняття та фіксацію даних в обліку, пода-

льшу їх передачу та проведення обліково-аналітичних розрахунків.

Можливо це за наявності придбаного чи самостійно розробленого програмного продукту, який задовольняє потреби обліку та дозволяє реалізувати аналітичні і контрольні процедури з капіталом підприємства, у т. ч. позиковим, а також формувати відповідні бази даних для потреб управління за заздалегідь визначеними параметрами управлінської інформації.

Методологічна єдність підсистем обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом уможлиблює досягнення мети і вирішення основних завдань цієї системи, забезпечує реалізацію таких основних її функцій [170, с. 55-56]:

- інформаційної – забезпечення інформацією про формування, розподіл та використання капіталу підприємства внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- облікової – відображення фактів наявності, змін складу і структури капіталу підприємства під час господарсько-фінансової діяльності підприємства;
- аналітичної – здійснення на підставі первинних даних аналізу наявності, структури, раціональності формування, розподілу та ефективності використання капіталу підприємства;
- контрольної – поточний контроль і перевірка облікової та аналітичної інформації щодо капіталу з метою забезпечення її достовірності у всіх суттєвих аспектах.

Головною метою функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом сільськогосподарських підприємств нами визначено формування і передачу оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості й ефективності прийняття управлінських рішень щодо капіталу підприємства та його складових на перспективу.

Щоб її досягнути, на наш погляд, необхідно розв'язати наступні основні завдання обліково-аналітичної системи управління капіталом, у т. ч. позиковим:

- надання в процесі прийняття управлінських рішень інформаційної підтримки;
- аналіз ефективності формування та використання капіталу, у т. ч. позикового підприємства у цілому та в різних аналітичних розрізах;

- планування та контроль формування оптимального розміру і структури капіталу з метою досягнення тактичних та стратегічних завдань підприємства;
- обґрунтування пріоритетних напрямів формування та використання капіталу, у т. ч. позикового підприємства.

Вищезазначене надало можливість обґрунтувати основні складові концепції формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління капіталом сільськогосподарських підприємств та представити їх у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 1.9) (Додаток С).

Представлена концепція спрямована на формування різнобічної інформації, що відповідає вимогам та потребам управління сучасним підприємством (компанією). Також, вона має теоретичну та практичну значущість як для організації обліку, контролю та аналізу капіталу, так і для ефективного функціонування інформаційної системи управління капіталом підприємства у межах всієї інформаційної системи управління.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організаційні аспекти бухгалтерського обліку позикового капіталу підприємства

Використання позикового капіталу на сільськогосподарських підприємствах, організованих у формі акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, зумовлює необхідність ефективного управління ним на основі інформації, що формується досконалою системою бухгалтерського обліку. Облікова система, як зазначає Н.С. Марушко, «може бути досконалою лише за умови, що вона максимально сприяє вирішенню питань методики облікового процесу і дає простір для створення облікових інформаційних потоків, що сприяють системі управління» [170, с. 74-75]. На підприємстві створення такої системи визначається обліковою політикою позикового капіталу.

Поняття облікової політики розкриває ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV: облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [48]. Подібне визначення наводиться у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки»: облікова політика – конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [99].

При цьому стандартами бухгалтерського обліку виділяються поняття «елемент облікової політики» та «облікова оцінка», які мають різний вплив на облікову інформацію, а зміни яких відрізняються підходами у застосуванні: зміна елемента облікової політики потребує так званого ретроспективного перерахунку, зміни в облікових оцінках застосовуються завжди перспективно починаючи з моменту прийняття рішення про зміну.

Облікова політика дає змогу користувачам інформації:

- визначити порядок і способи одержання звітних даних;
- проаналізувати дані звітності в динаміці;
- вчасно одержувати дані про істотні зміни в діяльності підприємства.

Згідно з абзацом другим частини п'ятої ст. 8 Закону № 996-XIV підприємство самостійно визначає свою облікову політику за погодженням її з власником (власниками) або уповноваженим ним органом (посадовою особою) відповідно до установчих документів [48].

Над розробкою облікової політики здебільшого працює бухгалтерська служба (або бухгалтер). Для визначення окремих показників можуть залучатися інші провідні фахівці підприємства (фірми). Скажімо, для визначення методу оцінки вибуття запасів – матеріально відповідальні особи (комірник тощо).

В той же час окремі елементи облікової політики можуть встановлюватися установчими документами, приміром необхідність складання окремого балансу філіями.

Розробка облікової політики – процес, який потребує як ґрунтовних знань з бухгалтерського обліку, так і практичних облікових навичок. Аби полегшити працю її розробників, Міністерство фінансів України своїм наказом від 27.06.2013 р. затвердило «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України» № 635, які можуть застосовувати підприємства, організації та інші юридичні особи незалежно від організаційно-правових форм господарювання і форм власності (крім банків, бюджетних установ і підприємств, які відповідно до законодавства застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності) [98].

Згідно з п. 1.3 цих Рекомендацій у розпорядчому документі про облікову політику наводять принципи, методи та процедури, які використовують підприємства для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансово звітності та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один їх варіант, а також попередні оцінки, які використовуються підприємством з метою розподілу витрат між відповідними звітни-

ми періодами [98]. Недоцільно одноваріантні методи оцінки, обліку та процедур включати до такого розпорядчого документа. Приміром, не потрібно прописувати: «Придбані (отримані) або вироблені запаси зараховуються на баланс підприємства/установи за первісною вартістю», оскільки іншого варіанта зарахування на баланс придбаних (отриманих) або вироблених запасів немає (п. 8 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси») [107].

Відзначимо, що єдиного шаблону розпорядчого документа (наказу, розпорядження) про облікову політику немає і не може бути, бо такий документ має враховувати організаційно-правову форму підприємства, галузеві особливості економічної діяльності, обсяги виробництва тощо.

Також слід пам'ятати, що обрана підприємством облікова політика застосовується всіма філіями, представництвами, відділеннями та іншими відокремленими підрозділами незалежно від їх місцезнаходження.

В результаті дослідження було встановлено, що Наказ про облікову політику ПАТ «Сад Поділля» складається з таких частин, як: організація бухгалтерського обліку, технологічна частина, методична частина.

Для забезпечення ведення бухгалтерського обліку на підприємстві і виконання пункту 4 статті 8 Закону про бухгалтерський облік в ПАТ «Сад Поділля» встановлено наступну форму організації бухгалтерського обліку – бухгалтерський облік здійснюється бухгалтерією підприємства, яку очолює головний бухгалтер – Воронецька Галина Віталіївна.

Головний бухгалтер має заступника. Кількісний та якісний склад бухгалтерії визначено штатним розкладом і затверджено окремим наказом керівника підприємства – Литвиненка Дмитра Миколайовича.

Права та обов'язки головного бухгалтера і посадових осіб бухгалтерії визначено Законом про бухгалтерський облік, Наказом про облікову політику ПАТ «Сад Поділля» та затвердженими посадовими інструкціями.

Головний бухгалтер ПАТ «Сад Поділля» [106]:

– забезпечує ведення бухгалтерського обліку, дотримуючись єдиних методологічних засад, встановлених Законом України «Про бухгалтерський облік

та фінансову звітність в Україні», з врахуванням особливостей діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних;

- організовує роботу бухгалтерської служби, контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку усіх господарських операцій;

- вимагає від підрозділів, служб та працівників забезпечення неухильного дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів;

- вживає усіх необхідних заходів для запобігання несанкціонованому та непомітному виправленню записів у первинних документах та регістрах бухгалтерського обліку та збереження оброблених документів, регістрів та звітності протягом встановленого терміну;

- забезпечує складання на основі даних бухгалтерського обліку фінансової звітності підприємства, підписання її та подання в установлені строки користувачам;

- здійснює заходи щодо надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства;

- бере участь у підготовці та поданні інших видів періодичної звітності, які передбачають підпис головного бухгалтера, до органів вищого рівня у відповідності до нормативних актів, затверджених форм та інструкцій;

- за погодженням із власником (керівником) підприємства забезпечує перерахування податків та зборів, передбачених законодавством, проводить розрахунки з іншими кредиторами відповідно до договірних зобов'язань;

- здійснює контроль за веденням касових операцій, раціональним та ефективним використанням матеріальних, трудових та фінансових ресурсів;

- бере участь у проведенні інвентаризаційної роботи на підприємстві, оформленні матеріалів, пов'язаних із нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства;

- керує працівниками бухгалтерського обліку підприємства та розподіляє між ними посадові завдання та обов'язки;

- знайомить цих працівників із нормативно-методичними документами та інформаційними матеріалами, які стосуються їх діяльності, а також із змінами в чинному законодавстві.

Крім того головний бухгалтер організовує роботу з підготовки пропозицій для керівника ПАТ «Сад Поділля» щодо визначення облікової політики підприємства, внесення змін до обраної облікової політики, вибору форми бухгалтерського обліку з урахуванням діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних; вибору оптимальної структури бухгалтерської служби та чисельності її працівників, підвищення професійного рівня бухгалтерів, забезпечення їх довідковими матеріалами; поліпшення системи інформаційного забезпечення управління та шляхів проходження обробленої інформації до виконавців; впровадження автоматизованої системи оброблення даних бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей діяльності підприємства чи удосконалення діючої та інших важливих питань.

Для реєстрації фактів господарського життя та відображення їх в обліку в ПАТ «Сад Поділля» застосовується комп'ютерна форма ведення бухгалтерського обліку із використанням програмного забезпечення «1 С Бухгалтерія».

З метою оновлення програмного забезпечення, усунення невідповідностей та неполадок укладено договір на обслуговування із фізичною особою, що розробляє та впроваджує дане програмне забезпечення.

Для відображення господарських операцій в ПАТ «Сад Поділля» використовується Робочий план рахунків, розроблений на основі діючого Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 [144], який зокрема містить рахунки обліку позикового капіталу.

Робочий план рахунків внесено до комп'ютерної програми.

В ПАТ «Сад Поділля» затверджено форми первинних облікових документів, які застосовуються ним у практичній діяльності, у т. ч. розроблені підприємством самостійно. Є у наявності графік документообігу.

Для підтвердження достовірності фінансової звітності передбачено щороку проводити аудиторські перевірки фінансової звітності ПАТ «Сад Поділля» незалежною аудиторською фірмою (аудитором).

Методика бухгалтерського обліку, що прописана у Наказі про облікову політику ПАТ «Сад Поділля» відповідає вимогам діючих П(С)БО.

В той же час питання, що стосуються обліку позикового капіталу у Наказі про облікову політику ПАТ «Сад Поділля» не прописані.

На нашу думку, основними питаннями обліку позикового капіталу, що мають бути відображені в обліковій політиці ПАТ «Сад Поділля» є:

- встановлення об'єктів обліку позикового капіталу, умови визнання та їх оцінка на момент погашення і дату складання балансу;
- формування і погашення позикового капіталу у розрізі його елементів;
- уточнення складу фінансових витрат із залучення та обслуговування позикового капіталу;
- документування операцій із позиковим капіталом;
- побудова робочого плану рахунків позикового капіталу;
- накопичення інформації про позиковий капітал в облікових реєстрах;
- порядок здійснення інвентаризації позикового капіталу;
- визначення критеріїв дисконтування сум зобов'язань;
- формування інформації про позиковий капітал у формах фінансової звітності;
- складання управлінської звітності для прийняття рішень щодо позикового капіталу;
- організація обліку за центрами відповідальності (Центр управління та контролю капіталу, у т. ч. позикового).

Визначені методичні і технологічні аспекти обліку позикового капіталу надали нам можливість розробити основні положення облікової політики і представити їх у вигляді моделі (рис. 2.1) (Додаток Т) та структуру відповідного організаційного регламенту в частині позикового капіталу сільськогосподарського підприємства (рис. 2.2) (Додаток У).

На сьогодні важливим питанням з точки зору організації бухгалтерського обліку є ідентифікація об'єктів позикового капіталу. Обґрунтовуючи склад елементів позикового капіталу, необхідно враховувати економічну сутність цієї

категорії і класифікацію позикового капіталу для потреб обліку та аналізу. Внесені в розділі 1 магістерської роботи за цими позиціями уточнення дозволяють відмітити, що об'єктами обліку позикового капіталу є частина монетарних зобов'язань підприємства, а саме кредити і позики (довгострокові і короткострокові), зобов'язання за облігаціями, зобов'язання з фінансової оренди, поворотна фінансова допомога, факторинг.

Вони, як і будь-які об'єкти обліку, потребують визнання та оцінки для розкриття інформації у звітності сільськогосподарських підприємств, яка здатна вплинути на рішення як власників і керівників, так і фінансово-кредитних установ. Згідно з п. 5 Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» складові позикового капіталу визнаються в обліку та відображаються в балансі тільки тоді, коли одночасно виконуються такі умови: оцінка зобов'язання може бути достовірно визначена та існує імовірність зменшення економічних вигід у майбутньому внаслідок погашення зобов'язання. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду [107]. У міжнародній практиці базовими оцінками зобов'язань є історична собівартість, поточна собівартість, вартість реалізації (погашення), теперішня вартість [99].

У національній системі обліку відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» для відображення операцій із елементами позикового капіталу в балансі використовують поточну собівартість і теперішню вартість [107]. Погашення зобов'язань за короткостроковими кредитами та позиками та поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями під час складання балансу оцінюється за поточною собівартістю (сумою погашення), а довгострокові кредити та позики, довгострокові зобов'язання за облігаціями, довгострокові зобов'язання з фінансової оренди – за теперішньою вартістю. Слід відзначити, що застосування останньої в сучасному обліку пов'язано з проблемою визначення ставки дисконту. Як ставку дисконту, на наш погляд, слід обирати середній рівень доходності на ринку за аналогічними об'єктами позикового капіталу.

Методичний аспект облікової політики зумовлює розроблення правил та порядок ведення обліку позикового капіталу за наступними операціями:

- залучення кредитів на короткостроковій фінансовій основі;
- отримання позик та кредитів на довгостроковій фінансовій основі;
- емісії облігацій та обслуговування суми облігаційної позики;
- одержання в оренду необоротних активів, переданих на умовах фінансової оренди;
- отримання поворотної фінансової допомоги.

Зменшення позикового капіталу відбувається за рахунок операцій повернення кредитів, погашення облігацій, повернення фінансової поворотної допомоги, зменшення зобов'язань з оренди, формування поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями.

2.2. Методика та практика обліку позикового капіталу

2.2.1. Фінансування короткостроковими та довгостроковими позиками на кредитному ринку та їх облік

Для підвищення ефективності виробництва за умов розвиненої ринкової економіки особливе значення має здатність підприємств гнучко використовувати ринкові інструменти й механізми в процесі фінансування своєї господарської діяльності. За умов досконалого ринку, однакових ставок оподаткування різних фінансових інструментів і невжиття регулюючих заходів будь-яка структура фінансування підприємства не повинна помітно впливати на результати його діяльності і рентабельність. Однак за реальних ринкових умов підприємства часто стикаються з різними ризиками, що зумовлює наявність певної ієрархії форм і джерел фінансування. На практиці не тільки великі, а й дрібні та середні підприємства використовують різні джерела зовнішнього інвестування, у тому числі банківські кредити, запозичення коштів на фінансових ринках, залучають ризиковий капітал і т. ін. Вибір джерел фінансування залежить від численних чинників, серед яких – розмір підприємства, природа його ринків, галузь і сфера діяльності, технологічні особливості, специфіка продукції, що ви-

пускається, характер державного регулювання й оподаткування бізнесу, зв'язок з ринками [174, с. 239-240].

Фінансування за рахунок короткострокових заборгованостей призначене переважно для фінансування оборотних коштів підприємства, хоча у виняткових випадках короткострокові кредити можуть залучатися для цілей довгострокового кредитування. За нестабільного стану економіки переважає короткострокове банківське кредитування, позаяк в умовах інфляції банки воліють не давати довгострокових кредитів, а підприємства не укладати договорів довго- або середньострокового кредитування, що містять вимоги або перегляду суми основного боргу у зв'язку з інфляцією, або підвищення процентної ставки у зв'язку зі зміною облікової ставки НБУ [162, с. 101].

В країнах із стабільною ринковою економікою 40-60 % пасиву балансу підприємств (компаній) – це короткострокові кредити, причому частка їх вища в малих та середніх підприємств, які не виходять на фондовий ринок за позиками. Потреба підприємства (компанії) в оборотних коштах змінюється протягом року залежно від чинників, які є нормальними для конкретного виробництва: від нерівномірності постачання сировини та матеріалів, сезонності виробництва, необхідності створення запасів, несвоєчасності надходження грошей та ін. Відповідно накопичення оборотних коштів з метою здійснення представлених операцій означає їх тимчасове відволікання із операційної діяльності, що знижує оборотність грошових ресурсів підприємства (компанії). Отже, доводиться визнати, що повне самофінансування оборотних коштів недоцільне. Ефективним стає залучення позикових коштів у вигляді короткострокових кредитів банків та інших кредиторів, комерційного кредиту.

Рішення щодо необхідного обсягу короткострокових кредитів залежить від стану ліквідності поточних активів господарюючого суб'єкта, а саме від здатності швидкої мобілізації при реалізації ліквідних активів необхідної кількості грошей. З огляду на це, прийняття рішення щодо залучення кредиту є вибором між продажем ліквідних активів (якими насамперед є запаси) та банківським кредитом. Враховуючи те, що реалізація ліквідних активів дає менший

прибуток, ніж основна діяльність, яка кредитується, по суті вибір обсягу короткострокового кредитування перетворюється на вибір між прибутковістю та ризиком, позаяк зростання заборгованості несе ризик втрати платоспроможності.

Для господарюючого суб'єкта короткострокове кредитування вигідніше з таких причин:

- суми виплат за кредитами менші навіть при вищих відсотках за короткостроковими кредитами;

- прибуток підприємства (компанії) від короткострокових кредитів підвищується тим, що повертаються вони тоді, коли віддача від них вже настала та кредит погашається без збитку для основної діяльності, тоді як обов'язкові виплати за середньо- і довгостроковим кредитуванням відволікають гроші з основної діяльності.

Підприємство (компанія) не повністю вільне у виборі виду кредиту. Асортимент пропонованих кредитів та їх умови залежать від відносин із банком. Кредит надійному клієнтові надається швидко та потрібного розміру. Що стосується маловідомого клієнта, то потрібен час для вивчення його фінансового стану та надання гарантій.

Вибираються інструменти короткострокового кредитування виходячи з наступних критеріїв вибору виду короткострокового кредиту:

- Доступність кредиту – швидкість одержання його у банку, яка залежить від таких критеріїв: забезпеченості кредиту (мобілізаційний кредит під товаро-транспортні документи чи під дебіторську заборгованість одержати легше, чим незабезпечений; цілей, на які потрібний кредит, що виступає певною гарантією повернення; розміру кредиту.

- Гнучкість кредиту – вибраний вид кредиту має відповідати фінансовій потребі позичальника за розміром та тривалістю (найкращий кредит за гнучкістю той, який не пов'язаний із конкретною метою кредитування та жорсткими строками повернення – простий незабезпечений кредит або позика на поточний рахунок).

- Вартість кредиту – найважливіший критерій (незабезпечені кредити містять у складі процентної ставки комісійні банку за ризик, які у кредитному до-

говорі клієнт не бачить, а сприймає як високий відсоток). Через це підприємству слід домовлятися із банком та намагатися надавати гарантії у вигляді застави векселів.

Інструменти короткострокового кредитування підприємства з позицій надання фінансових послуг поділяються на кредити, кредитно-гарантійні послуги та послуги кредитного характеру.

Банківські установи, з огляду на пріоритети грошово-кредитної політики, власні інтереси та потреби позичальників, можуть застосовувати різні методи кредитування, які визначають форму кредитного рахунка, порядок видачі та погашення кредиту, методи контролю за цільовим використанням кредиту та засоби регулювання заборгованості. Метод банківського кредитування – це спосіб та процедура надання банківського кредиту.

У банківській практиці найпоширенішими методами кредитування є кредитна лінія, контокорентний кредит, овердрафт, разовий строковий кредит, кредит під облік векселів (обліковий кредит).

До кредитно-гарантійних послуг, що надаються підприємствам банками, належать акцептний та авальний кредити.

Довгострокове і середньострокове фінансування позиковим капіталом здійснюється з різних джерел, найбільшим з яких є банківське кредитування. Довгострокові та середньострокові банківські кредити надаються під певний проект на основі його бізнес-плану у формі кредитування інвестиційного розвитку підприємства в цілому або у формі проектного фінансування, коли економічне обґрунтування позики здійснюється лише в межах інвестиційного проекту. Зазвичай термін кредитування становить 2-7 років, в окремих випадках – до 12 років.

Зазначені позики класифікуються так [162, с. 107]:

– легкообілізовані на основі обліку векселів, які можуть бути рефінансовані національним банком і тому потребують посередництва (гарантій) спеціалізованої кредитної установи з повернення кредиту (кредитного союзу, фонду, асоціації та ін.);

– важкомобілізовані (немобілізовані), що видаються звичайним банком або спеціалізованим фінансовим інститутом. Кредитор таких позик не може рефінансуватись у національного банку або іншій організації і тому інші, крім банка-кредитора, фінансові посередники не потрібні. Умови кредитування гнучкі й узгоджуються безпосередньо сторонами кредитної угоди.

Відповідно до Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про національний банк України» [47], «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [48], «Про цінні папери та фондовий ринок» [53], інших законодавчих актів України, нормативно-правових актів Національного банку України та Міжнародних стандартів фінансової звітності [99] була розроблена Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України, затверджена постановою правління Національного банку України від 21.02.2018 р. № 14 [59].

У цій Інструкції виділено довгострокові та короткострокові кредити [59]:

- довгострокові кредити – надані або отримані кредити на строк більше ніж один рік;
- короткостроковий кредит – наданий або отриманий кредит на строк, що не перевищує один рік.

Усі партнерські відносини кредитора і позичальника будуються на основі двостороннього договору, що визначає умови ведення рахунків, кредитування, веде безготівкові розрахунки за дорученням клієнта, касове обслуговування, включаючи інкасацію, трастові операції, консультаційні послуги тощо.

Отримання суб'єктом господарювання кредиту з укладенням кредитної угоди закріплює договірні відносини стосовно отримання від кредитора коштів в обумовленому обсязі та повернення цих коштів на узгоджених умовах, включаючи порядок розрахунків та плату за користування кредитом.

Сума кредиту і банківського проценту є результатом договору, який враховує результати експертизи кредитоспроможності позичальника і належність потенційного клієнта до певного класу позичальників. Саме клас позичальни-

ка, який свідчить про його надійність, зумовлює параметри кредитної угоди, включаючи розмір банківського проценту.

Клас позичальника при укладенні договору кредитування може бути змінений у разі невідповідності внесеного кредитного забезпечення присвоєному класу, тобто, наприклад, якщо кредитне забезпечення дуже високоякісне, то клас позичальника підвищується.

До договірних відносин між кредитором і позичальником висувається вимога, з одного боку, знизити ризики кредитора, а з іншого — максимально задовольнити потреби позичальника в частині, розмірі, вартості та гнучкості кредиту. Тому в умовах договору згідно із зазначеним документом НБУ крім суми, ціни та терміну повернення позики може передбачатися цільове використання кредиту. Позичальник зобов'язаний використовувати кредит тільки за призначенням (штраф – до 25 % неправильно використаних засобів) і в разі порушень при використанні кредиту повернути його відповідно до умов договору та сплатити пеню.

Кредитний договір на одержання позики складається за довільною формою.

Після укладення угоди позики кредитор зобов'язаний перерахувати кошти на відкритий для цієї угоди кредитний рахунок, стежити за їх використанням, аналізувати платоспроможність позичальника і відповідність надходження платежів згідно з договором кредитування. При кредитуванні на умовах страхування банком ризику неповернення кредиту відповідно до витрат на страхування збільшується процентна ставка. У страхуванні зацікавлений банк, якому страхова компанія відшкодовує втрату коштів, але для позичальника страхування кредитного ризику є збільшенням вартості кредитування і протидіяти цьому може лише репутація надійного позичальника. У договорі може передбачатися черговість виплат за кредитним договором. Згідно з практикою банківського кредитування при порушенні графіку погашення кредиту виплати здійснюються у такому порядку: спочатку сплачуються відсотки за поточний період як поточний дохід банку, потім погашається існуюча заборгованість за виплатами, а після цього – сума основного боргу (тіла кредиту). Підприємство

має право вступати в ділові відносини з іншими банками, створюючи конкуренцію на ринку банківських послуг.

Фінансова служба підприємницької фірми повинна стежити за виконанням умов кредитного договору й договору застави, оскільки порушення умов можуть призвести до припинення кредитного договору, а це, у свою чергу, — до вилучення позикового капіталу і зниження загального обсягу джерел фінансового забезпечення підприємницької діяльності.

Для цілей бухгалтерського обліку отриманий підприємством кредит є зобов'язанням. Тому при його обліку необхідно керуватися положеннями «профільного» П(С)БО 11 «Зобов'язання».

Зобов'язанням є заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди (п. 3 НП(С)БО 1) [107].

Із визначення випливає, що відобразити кредит в обліку слід на дату його отримання. Адже тільки в цей момент за ним виникає заборгованість.

Згідно з п. 6 П(С)БО 11 зобов'язання можуть бути довгостроковими і поточними. Отже, у бухгалтерському обліку залежно від строку погашення всі кредити підрозділяють на дві групи [107]:

1) поточні (тобто короткострокові) – кредити, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або мають бути погашені протягом 12 місяців з дати балансу;

2) довгострокові – кредити, що не є поточними, тобто зі строком погашення більше ніж 12 місяців з дати балансу.

Розглянемо спочатку облік короткострокових кредитів.

Оскільки такий кредит є поточним зобов'язанням підприємства, його відображають в обліку в сумі погашення (п. 12 П(С)БО 11) [107].

Сума погашення – це недисконтована сума грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства (п. 4 П(С)БО 11) [107].

Для обліку короткострокових банківських кредитів призначений рахунок 60 «Короткострокові позики». Так, кредити в національній валюті обліковують на субрахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті».

На дату отримання такого кредиту на поточний рахунок в обліку роблять проводку: Дт 311 – Кт 601. Також можлива ситуація, коли кредитні грошові кошти на поточний рахунок підприємства не надходять, а банк самостійно здійснює передбачений кредитним договором платіж. У такому разі роблять проводку: Дт 371, 631, 685 – Кт 601.

Для обліку відстрочених короткострокових кредитів у національній валюті застосовують субрахунок 603. Тут відображають суму короткострокового кредиту, за якою отримано відстрочення, але строк погашення при цьому все одно перебуває в межах операційного циклу або 12 календарних місяців (тобто відстрочена сума кредиту відповідає ознакам поточної заборгованості). На таку суму на дату отримання відстрочення в обліку роблять проводку: Дт 601 – Кт 603. Якщо ж строк погашення у зв'язку з відстроченням становить більше 12 місяців з дати балансу або операційного циклу, відстрочений кредит переводять до складу довгострокових зобов'язань: Дт 601 – Кт 503.

У разі коли має місце прострочення заборгованості за короткостроковим кредитом, її відображають на субрахунку 605 (Дт 601, 603 – Кт 605).

Погашення заборгованості за короткостроковим кредитом у національній валюті відображають проводкою: Дт 601, 603, 605 – Кт 311.

Тепер перейдемо до обліку довгострокових кредитів.

Як ми вже зазначали, заборгованість за кредитом, строк погашення якої не відповідає «короткостроковим» ознакам, визнають довгостроковим зобов'язанням. Її обліковують за теперішньою вартістю, тобто дисконтованою сумою майбутніх платежів (п. 10 П(С)БО 11) [107].

Теперішня вартість – дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства [107].

В той же час дисконтувати суму заборгованості за кредитом не доведеться, якщо за ним нараховується «ринковий» процент (тобто він фактично дорівнює ефективній ставці відсотка).

Для обліку довгострокових банківських кредитів використовують відповідні субрахунки рахунка 50 «Довгострокові позики». Так, гривневі кредити обліковують на субрахунку 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті». Їх отримання відображають за кредитом цього субрахунку проводками: Дт 311, 371, 631, 685 – Кт 501.

Якщо умовами договору передбачено поетапне погашення заборгованості за кредитом, унаслідок чого відповідна частина основної суми довгострокового кредиту буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу, у бухобліку її переводять з довгострокових зобов'язань у поточні. Роблять це такою проводкою: Дт 501 – Кт 611.

Далі систематично (на кожну дату балансу) частину довгострокової заборгованості, що «перетворилася» на поточну, також переводять на субрахунок 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті».

Кредит, що підлягає погашенню протягом 12 місяців з дати балансу, слід розглядати як довгострокове зобов'язання, якщо первісний строк погашення був більше 12 місяців і до затвердження фінансової звітності існує угода про переоформлення цього зобов'язання на довгострокове (п. 8 П(С)БО 11) [107].

Довгострокове зобов'язання за кредитною угодою (якщо угода передбачає погашення зобов'язання на вимогу кредитора (позикодавця) у разі порушення певних умов, пов'язаних з фінансовим станом позичальника), умови якої порушені, вважається довгостроковим, якщо (п. 9 П(С)БО 11) [107]:

- позикодавець до затвердження фінансової звітності погодився не вимагати погашення зобов'язання внаслідок порушення;
- не очікується виникнення подальших порушень кредитної угоди протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

У такій ситуації довгострокову заборгованість у поточну не переводять.

Якщо має місце відстрочення зобов'язань за довгостроковим кредитом і при цьому до дати погашення більше 12 місяців з дати балансу, їх обліковують на субрахунку 503 (Дт 501, 611 – Кт 503).

Прострочені довгострокові кредити, так само як і короткострокові, відображають на субрахунку 605 (Дт 611 – Кт 605).

Погашають заборгованість за довгостроковим кредитом такою проводкою: Дт 501, 503, 605, 611 – Кт 311.

Витрати на відсотки визнають фінансовими витратами (п. 3 П(С)БО 31) [107].

Суб'єкти малого підприємництва, представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності та юридичні особи, що не займаються підприємницькою діяльністю (крім бюджетних установ), завжди визнають фінансові витрати витратами того періоду, в якому вони були нараховані (визнані зобов'язаннями).

Усі інші юридичні особи теж визнають фінансові витрати витратами періоду, крім тих фінансових витрат, які капіталізуються (п. 4 П(С)БО 31) [107].

У бухгалтерському обліку нарахування відсотків показують проводкою: Дт 951 – Кт 684. Відповідно їх сплату відображають так: Дт 684 – Кт 311.

Далі суму фінансових витрат списують:

- на фінансовий результат (Дт 792 – Кт 951) – якщо суму відсотків не капіталізують;
- у собівартість кваліфікаційних активів (Дт 15, 23 – Кт 951) – якщо відсотки підлягають капіталізації.

Якщо умови кредитного договору передбачають сплату позичальником пені (штрафу) за допущене прострочення в сплаті чергових платежів, у бухгалтерському обліку нарахування і сплату цих санкцій відображають такими записами: Дт 948 – Кт 685; Дт 685 – Кт 311.

05.12.2018 р. підприємство взяло в банку кредит на придбання обладнання в розмірі 200000 грн. строком на 2 місяці. Відсотки за користування кредитом (у розмірі 3000 грн., умовно) сплачуються щомісячно (05.01.2019 р. і 05.02.2019 р.). Кредит погашено 05.02.2019 р. Обладнання, що придбавається за рахунок кре-

дитних коштів, не відповідає критеріям кваліфікаційного активу, тому відсотки за кредит за ним не капіталізуються, а включаються до витрат періоду.

В обліку операції з отримання і погашення короткострокового кредиту відображають таким чином (таблиця 2.1) (Додаток Ф):

01.12.2015 р. підприємство отримало в банку кредит на розвиток виробництва в розмірі 900000 грн. строком на 3 роки під 18 % річних. Установлений відсоток відповідає ефективній ставці відсотка, тому дисконтування заборгованості не здійснюється.

За умовами кредитного договору кредит повертається рівними частинами в сумі 300000 грн. після закінчення 12, 24 і 36 місяців з моменту його отримання. Остаточний розрахунок здійснено 01.12.2018 р.

У ці ж строки сплачуються відсотки за користування кредитом (на практиці відсотки зазвичай нараховуються і сплачуються щомісячно):

- за перший рік – 162000 грн.;
- за другий рік – 108000 грн.;
- за третій рік – 54000 грн.

Порядок відображення в обліку операції з отримання та погашення довгострокового кредиту розглянемо у таблиці 2.2 (Додаток Х).

2.2.2. Фінансування облігаційними позиками та їх облік

Залучення довгострокового позикового капіталу на фондовому ринку шляхом випуску облігацій та варантів (опціонів) є способом фінансування господарюючих суб'єктів, які мають бути достатньо великими та відповідати певним юридичним вимогам: капітал їх має бути цілком оплачений та вони повинні отримати від ДКЦПФР дозвіл на емісію. Доступність невеликих підприємств до облігаційних позик в країнах із розвиненим фондовим ринком забезпечується через облігаційні позики галузевих професійних об'єднань. Такі об'єднання випускають облігаційну позику та розподіляють отриманий дохід від неї між своїми членами.

Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення інвестором коштів у капітал підприємства і підтверджує його право на відшкодування номінальної вартості цінного паперу та отримання доходу згідно з умовами випуску позикового зобов'язання [53].

Облігації зазвичай випускаються на термін від 5 до 15 років (рідше до одного року), тому їх обіг на фондовому ринку передбачає форму випуску на пред'явника.

Облігації рахуються дуже гнучким інструментом ринку позикових капіталів за рахунок різних видів облігацій, що задовольняють потреби як емітентів, так і інвесторів, включаючи можливості зміни внутрішньої структури капіталу підприємства-емітента. Види облігацій, що застосовуються у різних країнах, відбивають особливості країн щодо державного регулювання кредитних відносин, фондового ринку і особливості корпоративного законодавства.

Представимо на рис. 2.3 (Додаток Ц) класифікацію облігацій за їх характеристиками.

Економічне обґрунтування залучення облігаційної позики полягає у порівнянні фінансового результату від емісії облігацій з фінансовим результатом від залучення коштів з інших джерел.

Залучення облігаційної позики зумовлює певний перелік робіт, які складають витрати на емісію (рис. 2.4) (Додаток А1).

Послідовна робота емітента містить у собі:

- розробку параметрів позики, що обґрунтовують її економічну доцільність, та показників, які подаються на реєстрацію емісії;
- створення інструменту позики;
- розміщення облігаційного займу;
- погашення облігаційного займу.

З позицій фінансування господарської діяльності, як і у випадку звичайної фінансової позики, підприємство-емітент визначається з параметрами позики з огляду на власні інтереси та рівень попиту на ринку цінних паперів. При прийнятті рішення про облігаційну позику позичальник виходить з чотирьох параметрів позики, що тією чи іншою мірою йому підконтрольні: суми позики, процентної

ставки, терміну позики і графіка погашення, які вказуються в інформації про емісію облігацій при реєстрації ДКЦПФР та на сертифікаті облігації [162, с. 112].

Що стосується суми облігаційної позики, то практика облігаційних позик розвинених країн не передбачає юридичних обмежень ані мінімального, ані максимального значення для суми облігаційної позики. Встановлюється вона виходячи, з одного боку, з потреб та платоспроможності емітента, а з іншого – із ситуації на фінансовому ринку. Саме активність фондового ринку передбачає обсяг позики, що зацікавить інвесторів. Сума облігаційної позики для акціонерних товариств відповідно до законодавства України обмежується: вона не повинна перевищувати 25 % статутного капіталу за умови його повної оплати.

Процентна ставка (номінальна ставка) використовується з метою розрахунку загальної суми відсотків, які виплачуються власникам цінних паперів, та може бути постійною чи змінюватись протягом терміну позики. Особливо вона залежить від ринкової вартості позикових капіталів на фінансовому ринку у момент емісії, кредитоспроможності емітента та прогнозного стану економіки у цілому.

Терміном боргового зобов'язання виступає дата, коли емітент зобов'язаний повернути інвестору повну ціну облігації, а саме погасити борг. Якщо облігаційна позика передбачена для фінансування господарської діяльності взагалі, тобто фінансування вкладення різного характеру, вибір терміну позики диктується умовами фінансового ринку у момент емісії. Якщо господарюючий суб'єкт хоче зробити позичку під досить низькі відсотки, інвестора зацікавити можуть лише довгострокові облігації. Робити запозичення під великі відсотки необхідно на короткий термін.

Погашається позика різними способами, включаючи умову дострокового викупу облігацій емітентом. Облігаційні позики найчастіше погашаються постійними щорічними платежами. Також, окремі суб'єкти господарювання через ускладнення із коштами та у разі можливості фінансового ринку можуть відстрочити перші платежі.

Визначившись із зазначеними загальними параметрами облігаційної позики, емітент приймає рішення про вартісні характеристики облігації: її номінал, емісійну вартість і ціну погашення.

Номинал, або номінальна вартість – це ціна цінного паперу, написана на цінному папері. Саме від номіналу розраховують суму річних відсотків (або річний купон), яку одержує інвестор (власник облігації):

$$BP = NB \cdot СПН, \quad (2.1)$$

де BP – сума річних відсотків (річний купон), грн.;

NB – номінальна вартість облігації, грн.;

СПН – номінальна договірна процентна ставка позики, %.

Емісійна вартість – це вартість, яку сплачує вкладник, купуючи одну облігацію, яка може дорівнювати номіналу, бути вищою чи нижчою за номінал. Загальна сума коштів, яку отримає емітент (вартість емісії) після розміщення всього випуску облігацій визначається наступним чином:

$$CE = EB \cdot k, \quad (2.2)$$

де CE – сума, отримана емітентом від розміщення облігацій, тис. грн.;

EB – емісійна вартість облігації, грн.;

k – кількість облігацій в емісії, од.

Емісійна вартість облігацій перевищує номінальну за рахунок витрат на емісію (2-3 % номіналу) та під впливом ринкового попиту саме на цю емісію облігацій. Зазвичай емісійна вартість вища від номіналу і емітент одержує фінансову вигоду, тобто емісійну премію, яка називається внутрішньою премією, що дорівнює різниці між емісійною та номінальною вартостями.

Для підприємства, що випустило облігації, фінансовий результат від емісії обчислюється так:

$$ФР = CE - BE = EB \cdot k - BE, \quad (2.3)$$

де BE – витрати на емісію, тис. грн.

Ціна погашення – це ціна, яку після завершення терміну позики отримає вкладник. Облігації можуть погашатися за ціною, вищою від номіналу. У цьому разі вкладник одержує в момент погашення викупну премію. Погашення називається виплатою за номіналом, якщо ціна погашення дорівнює номінальній вартості облігації. У цьому разі підприємство виплачує інвесторам (власникам облігацій) суму позики в розмірі NB * k.

Враховуючи можливу різницю між номінальною вартістю облігацій та їх емісійною вартістю, а також накладні витрати на емісію, для підприємства-емітента при прийнятті рішення про випуск облігацій важливо розрахувати

ефективну (реальну) вартість облігаційної позики для порівняння її з вартістю інших джерел фінансування:

$$\text{СПЕ} = \frac{\text{СПН} \times \kappa + \text{ВЕН}}{\text{СЕ} - \text{СЕВ}} \times 100\%, \quad (2.4)$$

де СПЕ – ефективна ставка позики, %;

ВЕН – накладні витрати на емісію, тис. грн.;

СЕВ – викупна сума емісії (виплачена інвесторам), тис. грн.

Сучасні тенденції щодо отримання облігаційних позик передбачають зближенні номінальної, емісійної та викупної вартості.

Створення інструменту позики передбачає розробку дизайну сертифікату облігації із обов'язковими реквізитами облігації та друкуванні його і купонного листа на виплату відсотків за вимогами друкування цінних паперів із необхідними ступенями захисту.

Здійснює розміщення облігаційної позики безпосередньо емітент чи фінансовий посередник. Оплачуються послуги посередників (андерайтинг) чи комісійними за продаж, чи премією з ціни, коли посередник (один чи консорціум) викупує всю емісію одразу.

Погашення облігаційної позики відбувається згідно із запланованим графіком погашення облігацій, що складається відповідно до договору емісії та конкретизується у таблиці погашення, де для кожного періоду розраховуються:

- загальна сума відсотків виплачуваних підприємством;
- сума, яка відповідає погашенню встановленої для конкретного періоду кількості облігацій;
- сума щорічного платежу (відсотки плюс сума погашення основного боргу);
- кількість облігацій, яка залишилась непогашеними після чергового періодичного платежу, тобто обертаються на ринку.

Вибираються облігації з метою щорічного їх погашення за послідовними номерами, жеребкуванням чи можуть викупатись на фондовій біржі за існуючим на момент викупу курсом. Вигідний викуп емітенту у тому випадку, коли курс викупу облігації нижчий від ціни погашення.

На практиці існують три способи погашення.

1. Погашення відбувається рівними траншами. Щороку чи кожні три-чотири роки залежно від умов емісійного договору емітент погашає частину суми емісії. Якщо розмір емісії становить 150 тис. облігацій та термін позики дорівнює 10 рокам, щороку буде погашатися 15 тис. облігацій.

2. Погашення здійснюється шляхом постійних ануїтетів основної суми боргу та відсотків за ним. Підприємство (компанія) щороку спрямовує постійну суму для сплати капітальної суми позики, тобто виплати відсотків та погашення облігацій. Вибираються номери облігацій за серіями або жеребкуванням. Список цих номерів публікується, а інформація доводиться до відома власників облігацій, біржових компаній та банків.

3. Погашення позики відбувається шляхом викупу облігацій на біржі. Викуп в цьому випадку не може перевищувати половини облігацій, які підлягають погашенню.

Емітент відображає заборгованість за облігаціями як короткострокові зобов'язання, якщо вони будуть погашені протягом 12 місяців з дати балансу. Якщо строк погашення облігації, зазначений у сертифікаті, перевищує цей термін, такі зобов'язання визнаються довгостроковими.

Облік довгострокових облігацій ведуть на рахунку 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями», призначеному для обліку розрахунків з іншими особами за випущеними та сплаченими власними облігаціями зі строком погашення понад 12 місяців з дати балансу. Згорнуте сальдо за рахунком 52 відображають у розділі II пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан).

За 12 місяців до дати погашення довгострокових облігацій їх вартість переводять з розряду довгострокових до короткострокових. Зобов'язання за облігаціями списують з рахунків 521, 522 чи 523 на відповідні субрахунки рахунка 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями».

Якщо цього не зробити, то отримаємо баланс, який не відобразатиме реальної картини, адже у складі довгострокових зобов'язань будуть враховані і ті, які повинні бути погашені, наприклад, протягом місяця з дати балансу. Цим самим підприємство введе користувачів звітності в оману: як бачимо, фактично

субрахунок 521 буде кореспондувати з рахунком не 31, а з 61 (за умови погашення облігацій у строк, передбачений умовами емісії), а погашення зобов'язань буде відображене проведенням Д-т 61 К-т 31.

Аналітичний облік зобов'язань за облігаціями доцільно вести за їх видами та термінами погашення.

У бухгалтерському обліку зобов'язання за облігаціями є фінансовим інструментом, який обліковується згідно з П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Первісно фінансові інструменти оцінюють і відображають в бухгалтерському обліку за їх фактичною собівартістю, що складається зі справедливої вартості активів, зобов'язань чи інструментів власного капіталу, наданих чи отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням чи вибуттям фінансового інструменту (сплата послуг андеррайтера, депозитарію, інші витрати, безпосередньо пов'язані з емісією облігацій) [107].

На кожну наступну дату балансу фінансові інструменти оцінюють за амортизованою собівартістю. Суть цього методу полягає у тому, що доходи у вигляді премії під час розміщення облігації (витрати у вигляді дисконту) повинні визнаватися не в момент їх розміщення, а включатися до доходу (витрати) частинами аж до моменту погашення (викупу) облігацій.

У П(С)БО 13 не описано методу оцінки за амортизованою собівартістю, тому можна скористатися методом ефективної ставки процента, що його власник облігації застосовує для амортизації дисконту або премії згідно з нормами П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [107].

Формула розрахунку ефективної ставки процента має такий вигляд:

$$\text{ЕСП} = \frac{M \times r + D(-B) : n}{(V + M) : 2}, \quad (2.5)$$

$$(2.6)$$

де М – номінальна вартість облігацій;
 V – фактична вартість розміщення облігацій;
 r – фактична ставка процента;
 n – кількість періодів обігу облігацій;
 D – амортизований дисконт;
 B – амортизована премія.

Щоправда, за рахунок заокруглень розмір ефективної ставки відсотка буде приблизним, бо використання цієї формули дає істотні погрішності. Для точнішого розрахунку можна скористатися прикладною офісною програмою Microsoft Excel.

Якщо розмір відсоткової ставки наперед не відомий (змінюється залежно від визначених чинників – рівня інфляції, коливання валютного курсу), то для визначення амортизованої собівартості зобов'язань за облігаціями можна застосовувати метод рівномірної амортизації.

При достроковому викупі підприємством розміщених облігацій залишки на рахунку 522, які відносяться до відповідних облігацій, списують на день здійснення операції у К-т 733. Якщо облігації були розміщені з дисконтом, то залишки за рахунком 523 списують в Д-т 952.

Відсотки на відсоткові облігації незалежно від строків виплати відсотків нараховують в останній робочий день кожного місяця або частіше, якщо встановлено коротші періоди виплати за облігаціями, і відображають проведенням Д-т 952 К-т 684.

У момент виплати відсотків власникові облігацій бухгалтер робить запис Д-т 684 К-т 31.

Порядок відображення в обліку емітента операцій із облігаціями представимо у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Відображення в обліку операцій з облігаціями

№	Документ	Зміст	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
<i>ставка відсотка за облігаціями дорівнює ринковій ставці відсотка</i>				
1	Виписка банку. ПКО	Розміщено облігації	30, 31	521
2	Бухгалтерська довідка	Нарахування відсотків за облігаціями (щорічно)	951	684
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з угодою)	684	31
4	Виписка банку	Погашення номіналу облігацій	521	31

<i>ставка відсотка за облігацією нижча від ринкової ставки відсотка</i>				
1		Розміщено облігації, у тому числі:		
1.1	Виписка банку ПКО	– за реалізаційною ціною	30,31	521
1.2	Бухгалтерська довідка (розрахунок)	– на суму дисконту	523	521
2	Бухгалтерська довідка	Нараховані відсоткові витрати за облігаціями (щорічно), у тому числі:		
2.1		– нарахування відсотків за облігацією	952	684
2.2		– амортизація дисконту	952	523
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з угодою)	684	31
4	Виписка банку	Погашення номіналу облігацій	521	31
<i>ставка відсотка за облігацією вища за ринкову ставку відсотка</i>				
1		Розміщено облігації, у тому числі:		
1.1	Виписка банку ПКО	– за номінальною вартістю	30,31	521
1.2	Бухгалтерська довідка (розрахунок)	– на суму премії	30,31	522
2	Бухгалтерська довідка	Нараховані відсоткові витрати та доходи за облігаціями (щорічно), у тому числі:		
2.1		– нарахування відсотків за облігацією	952	684
2.2		– амортизація премії	522	733
3	Виписка банку	Сплата відсотків (у термін згідно з угодою)	684	31
4	Виписка банку	Погашення номіналу облігацій	521	31

Джерело: [60; 144]

2.2.3. Спеціальні форми кредитування суб'єктів господарювання та особливості їх обліку

На певному етапі розвитку ринкових відносин взаємовідносини кредитора і позичальника закономірно вступають у певну суперечність, яка виражається у високій ризикованості довгострокового кредитування для кредитора і надмірній вартості капіталу – для позичальника, що фактично призводить до звуження ринку довгострокового кредитування. Виникнення лізингових схем, що являють собою в багатьох випадках деякий варіант опосередкування й захисту кредитної операції, є закономірним етапом розвитку форм запозичення довгострокових інвестиційних ресурсів виробничо-господарськими суб'єктами. У цей час за умов істотного звуження ринку довгострокового кредитування лі-

зинг може розглядатись як перспективний напрям фінансового обслуговування інвестиційного процесу [174, с. 255].

Лізинг як форма фінансування бізнесової діяльності ґрунтується на системі принципів, які необхідно враховувати в практичній діяльності підприємства (рис. 2.5) (Додаток Б1).

Ринок лізингових послуг характеризується різноманіттям видів лізингу, договорів (контрактів) і юридичних норм, які регулюють лізингові операції (таблиця 2.4) (Додаток В1).

Виділяючи види лізингу, виходять із таких основних ознак їх класифікації, що характеризують: спосіб придбання об'єкта лізингу; юрисдикцію суб'єктів договору лізингу та їх дислокацію; тип об'єктів лізингу; тип фінансування лізингової операції; термін лізингу; склад учасників лізингової операції; міру окупності об'єктів лізингу; тип майна, що передається в лізинг; порядок лізингових платежів; урахування податкових, митних і правових обмежень; сектор ринку, де проводяться лізингові операції; амортизаційні нарахування і пільги та інші ознаки.

З моменту встановлення законодавчо передбачених та юридично закріплених умов лізинг може розглядатись як альтернативна можливість створення (придбання) майна (основних активів) суб'єктом господарювання за схемою прямого кредитування.

Формування лізингових відносин з організаційного погляду означає виникнення проміжної ланки між кредитором та споживачем інвестицій. Через це переваги та недоліки включення лізингової операції у ланцюг «кредит-лізинг-придбання основних активів» мають та можуть розглядатися:

- а) з погляду інтересів кредитора;
- б) з погляду інтересів одержувача основних активів – предмета лізингової операції.

У випадку організації інвестиційних вкладень за допомогою лізингової операції агенти економічних інтересів визначаються так: «виробниче підприємство», «лізингова компанія» та «кредитор».

Поява у кредитному ланцюгу проміжного агента в особі лізингової компанії, яка є власником предмета лізингу, з погляду кредитора, юридично означає появу додаткового гаранта ефективного використання кредиту, а також ланки, що контролює умови використання предмета лізингу на протязі всього періоду повернення кредитних коштів. Однією з умов гарантування ефективного використання кредиту у тому числі є те, що суб'єкту господарювання надаються не грошові кошти, а безпосередньо засоби виробництва, які мають техніко-економічні характеристики, визначені цим господарюючим суб'єктом.

Для виробничого підприємства лізинг надає можливість за умов порівняно меншого фінансового напруження (тобто розподіл витрат у часі) оновлювати основні активи, формувати технічну базу виробництва для нових видів продукції, розраховуючись за орендоване майно у міру отримання прибутку від виготовленої за допомогою цього майна продукції. Лізинг порівняно із кредитом є доступнішою формою залучення інвестицій, позаяк не вимагає складного пакета гарантій за кредитні операції, бо суб'єкт господарювання одержує активи у повну власність лише за умови повного викупу (гарантування кредитної операції за таких обставин перекладається на лізингову компанію). Розглядати доцільність лізингової операції для її учасників слід у двох напрямках: з погляду організаційно-правових чи економічних інтересів (рис. 2.6) (Додаток Д1). Економічні інтереси учасників лізингу при цьому можуть розглядатись як поточні (статичні) (приміром, у розрізі одного лізингового платежу), так і у динамічному аспекті, тобто протягом усього періоду використання майна із врахуванням чинника вартості грошей у часі.

Лізингова операція із фінансового погляду у найбільш загальному випадку є альтернативою операції із залучення кредиту, потрібного для придбання основних активів. В цьому аспекті з позиції виробничого підприємства виникнення додаткової економічної ланки між ним та кредитором у вигляді лізингової компанії означає перекомпонування деяких елементів його витрат, що пов'язані із поверненням наданих інвестицій.

Джерелами погашення кредиту виступають власні кошти у вигляді:

- елемента собівартості – амортизаційних відрахувань;
- елементів чистого прибутку – процентів за кредит, повернення основної суми боргу в частині перевищення над амортизаційними відрахуваннями.

Залежними компонентами є податок на прибуток (як обов'язкова виплата підприємства для забезпечення необхідного чистого прибутку для повернення кредиту) та інші податки, які виплачуються із виручки, позаяк їх величина залежить від обсягу виручки, достатнього для обслуговування боргу.

Лізингова операція зумовлює вирахування представлених елементів із складу витрат суб'єкта господарювання та заміну їх на лізингові платежі лізингової компанії. Усі зазначені компоненти витрат при цьому включаються до лізингового платежу, іншими словами, «покриваються» за рахунок лізингового платежу (поки що ігнорується питання виникнення витрат власне лізингової компанії на ведення лізингової діяльності).

Економічна доцільність лізингу для виробничого підприємства може розглядатись у двох варіантах взаємовідносин з лізинговою компанією [174, с. 261-262]:

Варіант відносин рівного партнерства. У такому разі передбачається, що лізингова компанія пропонує підприємству свої послуги щодо придбання виробничих фондів за допомогою лізингової операції, виходячи зі своїх власних можливостей із залучення позикових коштів і оцінки доцільного рівня винагороди. А виробниче підприємство, виходячи з умов економічної доцільності, ухвалює рішення про привабливість/непривабливість умов, що пропонуються. При цьому передбачається, що альтернативою лізингової операції, яка пропонується, є реальна можливість підприємства самостійно залучати позикові кошти на аналогічний період. Подібна постановка питання, очевидно, ігнорує неекономічні умови й обмеження, такі як практична неможливість підприємства залучити довгострокові кредитні ресурси або суттєво вища ставка за кредит для виробничого підприємства в зіставленні з лізинговою компанією.

Варіант споріднених відносин. У цьому разі передбачається об'єднання інтересів підприємства і лізингової компанії з метою мінімізації витрат, які пов'язані з придбанням необхідного виробничого майна (за таких умов «спорі-

дненість» може не означати юридичну залежність підприємства і лізингової компанії, а передбачає будь-яку форму єдності економічних інтересів). Альтернативою також є кредитна операція. Причому очевидно, що процентна ставка за кредит як для лізингової компанії, так і для виробничого підприємства однакова. Тобто економічна доцільність лізингу розглядається, виходячи з оцінки сукупних витрат підприємства й лізингової компанії при організації операції.

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний.

Згідно з визначенням, наведеним у пп. 14.1.97 ПКУ, «фінансовий лізинг (оренда) – господарська операція, що здійснюється фізичною або юридичною особою і передбачає передачу орендарю майна, яке є основним засобом згідно з цим Кодексом і придбане або виготовлене орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов'язаних з правом користування та володіння об'єктом лізингу». Лізинг (оренда) вважається фінансовим, якщо лізинговий (орендний) договір містить одну з таких умов [118]:

- об'єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менш як 75 відсотків його первісної вартості, а орендар зобов'язаний на підставі лізингового договору та протягом строку його дії придбати об'єкт лізингу з наступним переходом права власності від орендодавця до орендаря за ціною, визначеною у такому лізинговому договорі;

- балансова (залишкова) вартість об'єкта лізингу на момент закінчення дії лізингового договору, передбаченого таким договором, становить не більш як 25 відсотків первісної вартості ціни такого об'єкта лізингу, що діє на початок строку дії лізингового договору;

- сума лізингових (орендних) платежів з початку строку оренди дорівнює первісній вартості об'єкта лізингу або перевищує її;

- майно, що передається у фінансовий лізинг, виготовлене за замовленням лізингоотримувача (орендаря) та після закінчення дії лізингового договору не може бути використаним іншими особами, крім лізингоотримувача (орендаря), виходячи з його технологічних та якісних характеристик.

Предметом договору фінансового лізингу є матеріальний актив, що відповідає критеріям основних засобів. Це може бути актив, придбаний у стороннього постачальника (або виготовлений на замовлення), вартість якого більша за 6000 грн. (без урахування ПДВ). Вартість об'єкта, який передається у фінансовий лізинг, розглядається без урахування процентів (комісій), нарахованих або таких, що будуть нараховані згідно з договором.

У бухгалтерському обліку П(С)БО 14 «Оренда» оперує терміном «фінансова оренда», а не «фінансовий лізинг». Лізингоодержувач відображає в обліку (пункти 5, 6 П(С)БО 14) [107]:

1) одержаний у фінансову оренду об'єкт одночасно як *придбаний актив та зобов'язання* за найменшою на початок строку оренди оцінкою: справедливою вартістю активу або теперішньою вартістю суми мінімальних орендних платежів;

2) різниця між сумою мінімальних орендних платежів та вартістю об'єкта фінансової оренди, за якою він був відображений у бухгалтерському обліку орендаря на початку строку фінансової оренди, є *фінансовими витратами* орендаря і відображається у бухгалтерському обліку та звітності лише у сумі, що стосується звітного періоду. Розподіл фінансових витрат між звітними періодами протягом строку оренди здійснюється із застосуванням орендної ставки відсотка на залишок зобов'язань на початок звітного періоду.

Амортизацію об'єкта фінансової оренди орендар нараховує протягом періоду очікуваного використання активу. Таким строком є строк корисного використання (якщо угодою передбачено перехід права власності на актив до орендаря) або менший із двох періодів – строк оренди або строк корисного використання об'єкта фінансової оренди (якщо переходу права власності на об'єкт фінансової оренди після закінчення строку оренди не передбачено) [107].

Предметом договору фінансової оренди є вантажний автомобіль, вартість якого становить 264000,00 грн. з ПДВ. Загальний розмір лізингових платежів (у складі відсотків та комісій) зазначено у договорі, він становить 120000,00 грн. Датою нарахування лізингових платежів є останній день звітного періоду –

кварталу. Термін, на який надається право користування об'єктом фінансової оренди, становить 5 років – 20 кварталів. Для виконання умов договору лізингодавець придбає автомобіль окремо.

Порядок відображення зазначених операцій в обліку у лізингодержувача представимо у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Облік у лізингодержувача операцій фінансового лізингу

№ п/п	Опис господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		дебет	кредит	
1	Отримано автомобіль у фінансову оренду	152	531	220000
2	Нараховано податковий кредит з ПДВ	641/ПДВ	531	44000
3	Реєстрація автомобіля за тимчасовим талоном у ДАІ (сума умовна)	3771	311	2000
4	Віднесено до балансової вартості автомобіля суму сплачену за реєстрацію	152	3771	2000
5	Введено автомобіль в експлуатацію	105	152	222000
6	Списано заборгованість за автомобіль $264000 : 20 = 13200$ грн.	531	685	13200
7	Нараховано лізинговий платіж без урахування частини компенсації вартості автомобіля	952	685	6000
8	Сплачено лізинговий платіж (частину компенсації вартості автомобіля, відсотки та комісію) $13200 + 6000 = 19200$ грн.	685	311	19200

Повернення предмета фінансового лізингу лізингодержувачем здійснюється на підставі договору.

Об'єкт передають за ціною, у визначенні якої бере участь лише частина суми компенсації вартості об'єкту основного засобу, отриманого у фінансовий лізинг, що є не сплаченою на дату повернення (включаючи прострочені платежі з компенсації вартості предмета лізингу).

Повернення предмету лізингу буде відображено у лізингодержувача на підставі первинних документів: акта приймання-передачі, податкової накладної, договору тощо у сумі несплаченої компенсації (вартість основного засобу, який повертається, можна визначити за кредитом субрахунку 531 «Зобов'язання з фінансової оренди»).

Предметом договору фінансового лізингу є вантажний автомобіль, вартість якого за цим договором – 168000 з ПДВ. Термін договору фінансового лізингу становив 20 місяців. Розмір лізингових платежів протягом 10 місяців сплачено у сумі 144000 грн., з яких 84000 грн. (з ПДВ) – частина компенсації вартості авто. Лізингоодержувач прийняв рішення про розірвання угоди та повернення предмета лізингу.

Інформація про об'єкт, отримана на підставі даних бухгалтерського обліку:

- 1) первісна вартість предмета лізингу – 140000 грн. (без ПДВ);
- 2) сума амортизації за 10 місяців (умовно) – 20000 грн.;
- 3) балансова вартість основного засобу на дату повернення – 120000 грн.;
- 4) частина сплаченої компенсації вартості основного засобу на дату повернення – 84000 грн. (з ПДВ);
- 5) частина компенсації основного засобу, не сплачена на дату повернення, – 84000 грн. (з ПДВ) (К-т субрахунку 531);

Ціна реалізації визначається на рівні суми лізингових платежів у частині компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу, не сплачених за такий об'єкт лізингу на дату такого повернення, – 70000 грн. (без ПДВ) (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Облік повернення предмету лізингу у лізингоодержувача

№ п/п	Опис господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		дебет	кредит	
1	Переведено автомобіль до групи вибуття	286*	105	70000
2	Списано суму амортизації	131	105	20000
3	Сума перевищення залишкової вартості об'єкта над його справедливою вартістю (ціною продажу)	946	105	50000
4	Повернення автомобіля	531	746	84000
5	Відображено податковий кредит з ПДВ	746	641/ПДВ	14000
6	Списана собівартість автомобіля	943	286	70000

Товарний (комерційний) кредит, що надається підприємствам у формі відстрочення платежу за поставлені їм сировину, матеріали або товари, набуває все більшого поширення в сучасній комерційній і фінансовій практиці. Він має

низку переваг порівняно з іншими джерелами формування позикового капіталу. Зокрема, такі [79, с. 75-76]:

1. Товарний (комерційний) кредит є найбільш маневреною формою фінансування за рахунок позикового капіталу найменш ліквідної частини оборотних активів – виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей.

2. Він дозволяє автоматично згладжувати сезонну потребу в інших формах залучення позикових засобів, оскільки велика частина цієї потреби пов'язана з сезонними особливостями формування запасів сировини.

3. Цей вид кредитування не розглядає поставлені сировину, матеріали і товари як майнову заставу підприємства, дозволяючи йому вільно розпоряджатися наданими в кредит матеріальними цінностями.

4. У цьому виді кредиту зацікавлено не лише підприємство-позичальник, але і його постачальники, тому що він дозволяє їм збільшувати обсяг реалізації продукції і формувати додатковий прибуток. Тому товарний (комерційний) кредит в сучасній господарській практиці надається не лише «першокласним позичальникам», але і підприємствам, що зазнають певних фінансових труднощів.

5. Залучення товарного (комерційного) кредиту дозволяє скорочувати загальний період фінансового циклу підприємства, знижуючи тим самим потребу у фінансових коштах, використовуваних для формування оборотних активів. Це визначається тим, що цей вид фінансових зобов'язань підприємства складає переважну частку його кредиторської заборгованості. Між періодом обороту кредиторської заборгованості підприємства за товарними операціями і періодом його фінансового циклу існує зворотна залежність.

6. Він характеризується найбільш простим механізмом оформлення порівняно з іншими видами кредиту, які залучає підприємство.

У той же час, як кредитний інструмент товарний (комерційний) кредит має і певні недоліки, основними з яких є [79, с. 76]:

1. Цільове використання цього виду кредиту носить дуже вузький характер – він дозволяє задовольняти потребу підприємства в позиковому капіталі

лише для фінансування виробничих запасів у складі оборотних активів. Прямої участі в інших цільових видах фінансування цей вид кредиту не бере.

2. Цей вид кредиту носить дуже обмежений характер у часі. Період його надання (не рахуючи вимушених форм його пролонгації) обмежується, як правило, декількома місяцями.

3. Порівняно з іншими кредитними інструментами він несе в собі підвищений кредитний ризик, оскільки за своєю суттю є незабезпеченим видом кредиту. Відповідно для підприємства, що залучає цей кредит, він несе в собі додаткову загрозу банкрутства при погіршенні кон'юнктури ринку реалізації продукції.

На сьогодні існують такі наступні основні види товарного (комерційного) кредиту:

1. Товарний кредит із відстроченням платежу за умовами контракту. На даний час це найбільш поширений вид товарного кредиту, що обумовлюється умовами контракту на постачання товарів та не вимагає спеціальних документів щодо його оформлення.

2. Товарний кредит із оформленням заборгованості векселем.

3. Товарний кредит по відкритому рахунку. Використовується він у господарських відносинах підприємства (компанії) із його постійними постачальниками при багаторазових постачаннях заздалегідь погодженої номенклатури продукції дрібними партіями. Постачальник у цьому випадку відносить вартість відвантажених товарів на дебет рахунку, відкритого підприємству (компанії), яке погашає в обумовлені контрактом терміни (зазвичай раз на місяць) свою заборгованість.

4. Товарний кредит у формі консигнації. Цей вид товарного кредиту є видом зовнішньоекономічної комісійної операції, при якій постачальник (консигнант) відвантажує товари на склад торгівельного підприємства із дорученням реалізувати його. З консигнантом розрахунки здійснюють лише після того, як поставлений товар реалізовано. Консигнацію розглядають як один з видів товарного (комерційного) кредиту, який носить для підприємства (компанії) найбезпечніший характер.

2.3. Розкриття інформації про складові позикового капіталу в облікових реєстрах та у бухгалтерській звітності

В ПАТ «Сад Поділля» усі господарські операції, які відображено в первинних документах, підлягають групуванню й відображенню в певному порядку в облікових реєстрах

Облікові реєстри – носії інформації спеціального формату й будови, призначені для реєстрації, групування та узагальнення господарських операцій, оформлених відповідними первинними документами. Записи господарських операцій у реєстрах називаються обліковою реєстрацією.

Інформацію, що міститься в облікових реєстрах, використовують для оперативного управління, економічного аналізу господарської діяльності ПАТ «Сад Поділля» і складання звітності.

Порядок запису господарських операцій в облікових реєстрах регламентується Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженим наказом Мінфіну України від 24.05.95 р. № 88. Відповідно до цього Положення записи в облікових реєстрах роблять [122]:

- на підставі належно оформлених і опрацьованих документів;
- чорнилом темного кольору чи пастою;
- у міру надходження документів до місця опрацювання;
- не пізніше строку, який забезпечував би своєчасну виплату заробітної плати, складання звітності та розрахунків.

Порядок відображення господарських операцій в облікових реєстрах залежить від форми бухгалтерського обліку, що застосовується на підприємстві.

Форми журналів і відомостей, що використовує ПАТ «Сад Поділля» для узагальнення інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань та факти фінансово-господарської діяльності, а також для накопичення відповідних аналітичних даних затверджено Методичними рекомендаціями по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2000 р. № 356 [95].

В ПАТ «Сад Поділля» правильність фіксації господарських операцій в

облікових реєстрах забезпечується особами, які їх склали і підписали. В процесі зберігання такої документації забезпечено захист інформації від несанкціонованого виправлення. Здійснені коригування помилок в реєстрах бухгалтерського обліку обґрунтовані і підтверджені підписом працівника, який вніс зміни. При цьому обов'язково вказана дата виправлення.

Фінансова звітність ґрунтується на даних бухгалтерського обліку, отже, показники фінансової звітності мають відповідати даним облікових реєстрів і первинних документів підприємства.

В Україні застосовуються дві концептуальні основи для складання фінансової звітності: Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НПБО) та Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Фінансову звітність і консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами складають:

- підприємства, що становлять суспільний інтерес (у тому числі великі підприємства, що не є емітентами цінних паперів);
- публічні акціонерні товариства;
- підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення;
- підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.

При цьому будь-які інші підприємства самостійно визначають доцільність застосування міжнародних стандартів для складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності.

Повний річний пакет фінансової звітності складається з:

- Балансу (звіту про фінансовий стан);
- Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід);
- Звіту про рух грошових коштів;
- Звіту про власний капітал;
- Приміток до річної фінансової звітності.

Згідно з частиною третьою ст. 11 Закону про бухгалтерський облік для

мікропідприємств, малих підприємств, непідприємницьких товариств і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності, крім тих, що зобов'язані складати фінансову звітність за міжнародними стандартами, встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі Балансу та Звіту про фінансові результати [48].

ПАТ «Сад Поділля» відноситься до малих підприємств та подає скорочену за показниками фінансову звітність у складі Балансу та Звіту про фінансові результати.

Форми фінансових звітів, застосовані при поданні до державних органів (крім приміток до річної фінансової звітності), викладено в додатку 1 до НП(С)БО 1 [107].

Порядок складання фінансового звіту суб'єктами малого підприємництва визначається Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 (у редакції наказу Мінфіну України від 24.01.2011 р. № 25) [107].

Це Національне положення (стандарт) установлює зміст і форму Фінансової звітності малого підприємства в складі Балансу (форма № 1-м) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-м) та порядок її заповнення, а також зміст і форму Фінансової звітності мікропідприємства в складі Балансу (форма № 1-мс) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-мс) та порядок її заповнення. Показники цих звітів наводяться у тисячах гривень з одним десятковим знаком [107].

Порядок формування та розкриття інформації за кожною статтею Балансу (Звіту про фінансовий стан), Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), Звіту про рух грошових коштів та Звіту про власний капітал щодо заповнення форм фінансової звітності визначено у Методичних рекомендаціях № 433 [97].

Окремі показники різних форм є пов'язаними між собою. Перевірка порівнянності показників фінансової звітності здійснюється згідно з Методичними рекомендаціями № 476 [128].

Статтею 13 Закону про бухгалтерський облік встановлено, що звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Проміжна фінансова звітність складається за результатами I кварталу, першого півріччя, дев'яти місяців. Крім того, відповідно до облікової політики підприємства фінансова звітність може складатися за інші періоди [48].

Терміни та Порядок подання фінансової звітності визначено постановою № 419.

Відповідно до п. 2 цього Порядку фінансова звітність подається [125]:

- органам, до сфери управління яких належать підприємства;
- трудовим колективам на їх вимогу;
- власникам (засновникам) відповідно до установчих документів;
- згідно із законодавством – іншим органам та користувачам, зокрема органам державної статистики.

Датою подання фінансової звітності для підприємства вважається день фактичної її передачі за належністю, а у разі надсилання її поштою – дата одержання адресатом звітності, зазначена на штемпелі підприємства зв'язку, що обслуговує адресата.

Квартальна фінансова звітність подається підприємствами до органів статистики не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річна – не пізніше 28 лютого наступного за звітним року.

Законодавчо описано можливість і порядок уточнення показників раніше поданої фінансової звітності. Так, згідно з частиною шостою ст. 14 Закону про бухгалтерський облік підприємства можуть подавати уточнену фінансову звітність та уточнену консолідовану фінансову звітність на заміну раніше поданої такої звітності [48]:

- за результатами проведення аудиторської перевірки;
- з метою виправлення самостійно виявлених помилок;
- з інших причин.

Подання та оприлюднення уточненої фінансової звітності та уточненої консолідованої фінансової звітності здійснюються у такому самому порядку, як

і фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності, що уточнюються.

Статтею 5 Закону про бухгалтерський облік передбачено, що фінансова звітність складається у національній грошовій одиниці України – гривні. Одиницями вимірювання показників фінансової звітності є тисячі гривень. При чому для повної фінансової звітності – без знаків після коми, для спрощеної фінансової звітності, порядок складання якої визначається ПБО, – з одним десятковим знаком після коми.

Щодо підписання та відповідальності за правильність визначення показників фінансової звітності, слід зауважити, що згідно зі ст. 11 зазначеного Закону фінансова звітність підписується керівником (власником) підприємства або уповноваженою особою у визначеному законодавством порядку та бухгалтером або особою, яка забезпечує ведення бухгалтерського обліку підприємства. У разі якщо бухгалтерський облік підприємства ведеться підприємством, що провадить діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності, фінансову звітність підписують керівник такого підприємства або уповноважена особа, а також керівник підприємства, що провадить діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності, або уповноважена ним особа. При цьому відповідальність підприємства, що провадить діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності, визначається законом та договором про надання бухгалтерських послуг [48].

Відповідальність за своєчасне та у повному обсязі подання і оприлюднення фінансової звітності несе уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством, або власник відповідно до законодавства та установчих документів.

Отже, навіть якщо звітність складено аутсорсинговою компанією, відповідальність за правильність її складання несе керівник (власник) підприємства. Тобто механізм перекладання відповідальності на виконавця законодавством не передбачено. Можливо лише умовами договору про бухгалтерське обслуговування визначити право реверсивної вимоги замовника послуги у випадку застосування до нього фінансових санкцій через невідповідне виконання аутсор-

синговою компанією своїх договірних обов'язків.

Що стосується оприлюднення звітності, то відповідно до частини третьої ст. 14 Закону про бухгалтерський облік [48]:

– підприємства, що становлять суспільний інтерес (крім великих підприємств, які не є емітентами цінних паперів), публічні акціонерні товариства, суб'єкти природних монополій на загальнодержавному ринку та підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, зобов'язані не пізніше ніж до 30 квітня року, що настає за звітним періодом, оприлюднювати річну фінансову звітність та річну консолідовану фінансову звітність разом з аудиторським висновком на своїй веб-сторінці (у повному обсязі) та в інший спосіб у випадках, визначених законодавством;

– великі підприємства, які не є емітентами цінних паперів, та середні підприємства зобов'язані не пізніше ніж до 1 червня року, що настає за звітним періодом, оприлюднювати річну фінансову звітність разом з аудиторським висновком на своїй веб-сторінці (у повному обсязі);

– інші фінансові установи, що належать до мікропідприємств та малих підприємств, зобов'язані не пізніше ніж до 1 червня року, що настає за звітним періодом, оприлюднювати річну фінансову звітність разом з аудиторським висновком на власній веб-сторінці (у повному обсязі) – зазначена норма набрала чинності з 01.01.2019 р.;

– підприємства зобов'язані забезпечувати доступність фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності для ознайомлення юридичних та фізичних осіб за місцезнаходженням цих підприємств.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Проблеми управління позиковим капіталом та шляхи їх вирішення на підприємстві

Успішна фінансова діяльність підприємства неможлива без постійного залучення позикових ресурсів. Їх використання в обороті підприємства зумовлене, з одного боку, об'єктивною необхідністю, а саме: невідповідністю у часі між надходження коштів та витратами, сезонністю виробництва, впровадженням інвестиційних проектів, які потребують значних обсягів вкладень на декілька років. З іншого боку, за допомогою позикових коштів забезпечується розширення виробничо-господарської діяльності, оновлення технічної бази тощо [129, с. 154].

На сьогодні залучення позикових фінансових ресурсів підприємствами має ряд проблем та недоліків: компанії збільшують свій фінансовий ризик, тому обсяг залучення ресурсів по доцільних для компанії ставках є обмеженим; цільовий характер більшості позикових фінансових ресурсів обмежує компанію у використанні ресурсів та може призводити до втрати вигоди; залучення коштів відбувається на певний період (необхідність повернення капіталу) [2, с. 41].

Як правило, найстабільнішим в розвитку вважатиметься підприємство (компанія), яке використовує тільки власний капітал. Це може підтвердити коефіцієнт фінансової незалежності – у такому випадку його значення дорівнюватиме одиниці. Проте розвиток такого підприємства має певні межі, які не дозволять при виникненні сприятливої кон'юнктури ринку розширити його діяльність, зокрема через відсутність необхідної суми фінансових ресурсів.

Найчастіше підприємства використовують два джерела формування позикових коштів – це банківський кредит та облігаційна позика. Проте окрім цих джерел можливе використання спеціальних форм кредитування суб'єктів

господарювання, таких як фінансовий лізинг, факторинг, комерційні товарні кредити тощо. Приймаючи рішення про застосування будь-якого джерела позикових коштів, важливо оцінити вартість цього джерела. А оцінивши вартість цих джерел, керівництво обирає найоптимальніший з позиції забезпечення ефективної діяльності у майбутньому і відповідно до цього формує політику управління позиковим капіталом.

У кризових умовах фінансування діяльності підприємств (компаній) повинно відбуватися за принципом диверсифікації – використання як власних (внутрішніх) фінансових ресурсів, так і залучення різноманітних позикових (зовнішніх) джерел фінансування діяльності підприємства (компанії).

Процес управління залученням позикового капіталу є одним із найважливіших напрямів у фінансовому менеджменті, що сприяє створенню оптимальної фінансової структури капіталу організації, а отже розширенню фінансового потенціалу, отриманню більшого прибутку [129, с. 156].

Бланк І.О. розглядає політику управління позиковим капіталом як систему принципів і методів розробки та реалізації фінансових рішень, що регулюють процес залучення позикових коштів, а також визначають найбільш раціональні джерела фінансування позикового капіталу відповідно до потреб і можливостей розвитку організації на різних етапах існування [13].

Базартінова притримується думки, що політика управління позиковим капіталом – це вибір стратегії, систем, принципів і виконання рішень із залучення найбільш раціональних джерел позикового капіталу в реальну сферу економіки відповідно до потреб розвитку організації, які безпосередньо впливають на фінансовий результат діяльності [4].

Рак Р.В. робить висновок, що політика управління позиковим капіталом – це вибір і обґрунтування найбільш раціональної стратегії залучення позикових коштів, пов'язаних з оптимальним його формуванням із різних джерел, та вибір оптимальних шляхів його використання, які безпосередньо впливають на фінансовий результат діяльності підприємства [129, с. 156].

Важливим етапом управління позиковим капіталом суб'єктів господарювання є визначення його найбільш раціонального джерела залучення, що сприяло б зменшенню середньозваженої вартості капіталу [178, с. 33-34]. Взагалі вартість капіталу визначають як плату за користування залученими фінансовими ресурсами, в тому числі до неї включають сплату відсотків, дивідендів, комісійних, негативних курсових різниць та інші витрати (вважається, що чим гірша структура капіталу, тим вища його середньозважена вартість) [100]. Недостача залучених коштів не дозволяє підприємству нормально розвиватися, а надмірне використання залучених коштів сприяє зменшенню фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

Процес управління залученням позикових засобів підприємством здійснюється за такими основними етапами [79, с. 67-68]:

Етап 1. Аналіз залучення і використання позикових засобів в попередньому періоді. Метою такого аналізу є виявлення обсягу, складу і форм залучення позикових засобів підприємством, а також оцінка ефективності їх використання. Результати проведеного аналізу служать основою оцінки доцільності використання позикових засобів на підприємстві в обсягах і формах, які вже є.

Етап 2. Визначення цілей залучення позикових засобів у майбутньому періоді. Ці засоби залучає підприємство на строго цільовій основі, що є однією з умов подальшого ефективного їх використання. Основними цілями залучення позикових засобів підприємствами є:

- а) поповнення необхідного обсягу постійної частини оборотних активів;
- б) забезпечення формування змінної частини оборотних активів. Яку б модель фінансування активів не використало підприємство, у всіх випадках змінну частину оборотних активів частково або повністю фінансують за рахунок позикових засобів;
- в) формування обсягу інвестиційних ресурсів, якого не вистарчає для інвестиційної діяльності;
- г) забезпечення соціально-побутових потреб своїх працівників. У цих випадках позикові засоби залучають для видачі позик своїм працівникам на інди-

відуальне житлове будівництво, облаштування садових і городніх ділянок та на інші аналогічні цілі;

д) інші потреби. Принцип цільового залучення позикових засобів забезпечується і в цьому випадку, хоча таке їх залучення здійснюється зазвичай на короткі терміни і в невеликих обсягах.

Етап 3. Визначення граничного обсягу залучення позикових засобів. Максимальний обсяг цього залучення диктують дві основні умови:

а) граничний ефект фінансового левериджу. Оскільки обсяг власних фінансових ресурсів формують на попередньому етапі, то загальну величину власного капіталу можна визначити заздалегідь. Відповідно до неї розраховують коефіцієнт фінансового левериджу (коефіцієнт фінансування), за якого його ефект буде максимальним. Після чого обчислюють граничний обсяг позикових засобів, що забезпечує ефективне використання власного капіталу;

б) забезпеченням достатньої фінансової стійкості підприємства. З врахуванням цих вимог підприємство встановлює ліміт використання позикових засобів у своїй господарській діяльності.

Етап 4. Оцінювання вартості залучення позикового капіталу з різних джерел. Результати такої оцінки служать основою розробки управлінських рішень відносно вибору альтернативних джерел залучення позикових засобів.

Етап 5. Визначення співвідношення обсягу позикових засобів, що залучаються на коротко- і довгостроковій основі. На довгостроковий період (понад 1 рік) позикові засоби залучають, як правило, для розширення обсягу власних основних засобів і формування потрібного обсягу інвестиційних ресурсів. На короткостроковий період позикові засоби залучають для всіх інших цілей їх використання. Розрахунок необхідного розміру позикових засобів в рамках кожного періоду здійснюють в розрізі окремих цільових напрямів їх майбутнього використання.

Етап 6. Визначення форм залучення позикових засобів. Ці форми диференціюють у розрізі фінансового кредиту; товарного (комерційного) кредиту; інших форм.

Етап 7. Визначення складу основних кредиторів. Цей склад визначається формами залучення позикових засобів. Основними кредиторами підприємства є зазвичай його постійні постачальники, з якими встановлені тривалі комерційні зв'язки, а також комерційний банк, що здійснює його розрахунково-касове обслуговування.

Етап 8. Формування ефективних умов залучення кредитів. До найважливіших з цих умов відносять: а) термін надання кредиту; б) ставка відсотка за кредит; в) умови сплати суми відсотка; г) умови сплати основної суми боргу; г) інші умови, пов'язані із залученням кредиту.

Етап 9. Забезпечення ефективного використання кредитів. Критерієм такої ефективності виступають показники оборотності і рентабельності позикового капіталу.

Етап 10. Забезпечення своєчасних розрахунків за отриманими кредитами. Для цього за найбільш крупними кредитами можна заздалегідь резервувати спеціальний поворотний фонд. Платежі по обслуговуванню кредитів включають у платіжний календар і контролюють у процесі моніторингу поточної фінансової діяльності.

Особливості управління позиковим капіталом розглянемо у розрізі кожного окремого джерела.

Управління залученням банківського кредиту здійснюють за такими основними етапами (рис. 3.1) (Додаток Е1).

У процесі оцінки умов здійснення банківського кредитування в розрізі видів кредитів використовують спеціальний показник – «грант-елемент», що дозволяє порівнювати вартість залучення фінансового кредиту на умовах окремих комерційних банків з середніми умовами на фінансовому ринку (відповідно на ринку грошей або ринку капіталу залежно від тривалості кредитного періоду). Розрахунок цього показника здійснюють за формулою:

$$ГЕ = 100 - \sum_{t=1}^n \frac{S_{відс} + S_{аморт\_осн\_боргу}}{БК (1 + r)} \times 100, \quad (3.1)$$

де GE – показник грант-елементу, що характеризує розмір відхилень вартості конкретного фінансового кредиту на умовах, запропонованих комерційним банком, від середньоринкової вартості аналогічних кредитних інструментів, у відсотках;

$S_{відс}$ – сума сплачуваного відсотка в конкретному інтервалі (t) кредитного періоду;

$S_{аморт\_осн\_боргу}$ – сума амортизації основного боргу в конкретному інтервалі (t) кредитного періоду;

BK – загальна сума банківського кредиту, що залучається підприємством;

r – середня ставка відсотка за кредит, що склалася на фінансовому ринку за аналогічними кредитними інструментами, виражена десятковим дробом;

t – конкретний інтервал кредитного періоду, в якому здійснюється платіж засобів комерційному банку;

n – загальна тривалість кредитного періоду, виражена числом вхідних в нього інтервалів.

Оскільки грант-елемент порівнює відхилення вартості залучення конкретного кредиту від середньоринкової (виражене у відсотках до суми кредиту), його значення може бути як додатним, так і від'ємним. Ранжуючи значення грант-елементу можна оцінити рівень ефективності умов залучення підприємством банківського кредиту відповідно до пропозицій окремих комерційних банків.

«Вирівнювання» кредитних умов у процесі укладення кредитного договору здійснюють на основі показника «грант-елемент» і ефективної ставки відсотка на кредитному ринку.

Критерієм ефективного використання банківського кредиту виступають такі умови:

– кредитна ставка за короткостроковим банківським кредитом має бути нижчою рентабельності господарських операцій, для здійснення яких його залучають;

– кредитна ставка за довгостроковим банківським кредитом має бути нижчою коефіцієнта рентабельності активів, інакше ефект фінансового левирджу матиме негативне значення.

Основною метою управління фінансовим лізингом з позицій залучення підприємством позикового капіталу є мінімізація потоку платежів по обслуговуванню кожної лізингової операції. Процес управління фінансовим лізингом на підприємстві здійснюють за такими основними етапами (рис. 3.2) (Додаток Ж1).

Оцінювання ефективності лізингової операції роблять на основі порівняння сумарних потоків платежів при різних формах фінансування активів.

Ефективність грошових потоків (потоків платежів) порівнюють у теперішній вартості за такими основними варіантами рішень: придбання активів у власність за рахунок власних фінансових ресурсів; придбання активів у власність за рахунок довгострокового банківського кредиту; лізинг активів.

Основу грошового потоку придбання активу у власність за рахунок власних фінансових ресурсів складають витрати на його купівлю, тобто ринкова ціна активу. Ці витрати здійснюють при купівлі активу і тому не потребують приведення до теперішньої вартості.

Основу грошового потоку придбання активу у власність за рахунок довгострокового банківського кредиту складають сума відсотка за користування кредитом і загальна його сума, що підлягає поверненню при погашенні. Розрахунок загальної суми цього грошового потоку в теперішній вартості здійснюють за формулою:

$$PV_{\text{БК}} = \sum_{t=1}^n \frac{S_{\%} (1 - T)}{(1 + r)^t} + \frac{S_{\text{БК}}}{(1 + r)^n}, \quad (3.2)$$

де $PV_{\text{БК}}$ – теперішня вартість грошового потоку по довгостроковому банківському кредиту;

$S_{\%}$ – сума сплачуваного відсотка за кредит відповідно до річної його ставки;

$S_{\text{БК}}$ – сума отриманого кредиту, яка підлягає погашенню в кінці кредитного періоду;

T – ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом;

r – річна ставка відсотка за довгостроковий кредит, виражена десятковим дробом;

n – кількість інтервалів, за якими здійснюють розрахунок процентних платежів в загальному обумовленому періоді часу.

Основу грошового потоку лізингу (оренди) активу складають авансовий лізинговий платіж (якщо він обумовлений умовами лізингової угоди) і регулярні лізингові платежі (орендна плата) за використання активу. Розрахунок загальної суми цього грошового потоку в теперішній вартості здійснюють за формулою:

$$PV_{\text{Л}} = AP_{\text{Л}} + \sum_{t=1}^n \frac{S_{\text{Л}}(1 - T)}{(1 + r)^t}, \quad (3.3)$$

де $PV_{\text{Л}}$ – теперішня вартість грошового потоку по лізингу активу;

$AP_{\text{Л}}$ – авансовий лізинговий платіж, передбачений умовами лізингової угоди;

$S_{\text{Л}}$ – регулярний річний лізинговий платіж за використання орендованого активу;

T – ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом;

r – середньорічна ставка позикового відсотка на ринку капіталу (середня ставка відсотка за довгостроковим кредитом), виражена десятковим дробом;
 n – кількість інтервалів, за якими здійснюють розрахунок процентних платежів у загальному обумовленому періоді часу.

У наведених формулах грошових потоків передбачено, що вартість активу повністю списується в кінці терміну його використання. Якщо ж після передбаченого терміну використання активу він має ліквідаційну вартість, то прогнозовану її суму (у теперішній вартості) слід відняти з грошового потоку. Розрахунок цієї суми ліквідаційної вартості здійснюють за формулою:

$$PV_{ЛВ} = \frac{ЛВ}{(1+r)^n}, \quad (3.4)$$

де $PV_{ЛВ}$ – теперішня вартість додатково грошового потоку за рахунок реалізації активу за ліквідаційною вартістю (після передбаченого терміну його використання);

$ЛВ$ – прогнозована ліквідаційна вартість активу (після передбаченого терміну його використання);

r – середньорічна ставка позикового відсотка на ринку капіталу (середня ставка відсотка за довгостроковим кредитом), виражена десятковим дробом;

n – кількість інтервалів, за якими здійснюють розрахунок процентних платежів.

Основною метою управління емісією облігацій підприємства є забезпечення залучення необхідного обсягу позикових засобів шляхом випуску і розміщення на первинному фондовому ринку цінних паперів цього виду. Управління облігаційною позикою здійснюють на підприємстві за такими основними етапами (рис. 3.3) (Додаток 31).

Мета використання товарного (комерційного) кредиту – максимальне задоволення потреби у фінансуванні за його рахунок виробничих запасів сировини і матеріалів і зниження загальної вартості залучення позикового капіталу. Ця мета визначає зміст управління залученням товарного (комерційного) кредиту. Управління залученням товарного (комерційного) кредиту здійснюють за такими основними етапами (рис. 3.4) (Додаток И1).

Визначення середнього періоду використання товарного (комерційного) кредиту роблять шляхом розрахунку середнього періоду заборгованості за комерційним кредитом за ряд попередніх періодів. Для цього використовують формулу:

$$\overline{TЗ_{KK}} = \frac{S_3}{Q_0}, \quad (3.5)$$

де $TЗ_{KK}$ – середній період заборгованості по товарному (комерційному) кредиту, в днях;

S_3 – середня сума залишку заборгованості по товарному (комерційному) кредиту в даному періоді;

Q_0 – одноденний обсяг реалізації продукції за собівартістю.

Розглядають динаміку цього показника за ряд попередніх періодів і коригують його на плановий період, враховуючи розроблені принципи залучення товарного (комерційного) кредиту.

Мінімізують вартість залучення кожного комерційного кредиту відповідно до алгоритмів його оцінки. Механізм управління вартістю товарного (комерційного) кредиту ґрунтується на співвідношенні показників розміру цінової знижки при здійсненні готівкового платежу за продукцію (в межах встановленого розрахункового терміну) і періоду надання цього кредиту. Цей механізм мінімізації вартості залучення товарного (комерційного) кредиту можна представити формулою:

$$\frac{ЦЗ}{(1 - ЦЗ)} * \frac{360}{ТВ} * 100\% \rightarrow \min, \quad (3.6)$$

де ЦЗ – цінова знижка при здійсненні готівкового платежу за продукцію, виражена десятковим дробом;

ТВ – термін відстрочення платежу відповідно до умов товарного (комерційного) кредиту, в днях.

З наведеної формули можна зробити висновок, що мінімізація вартості товарного (комерційного) кредиту залежить від:

а) величини цінової знижки – чим вона менша, тим відповідно меншою (за інших рівних умов) буде вартість залучення товарного (комерційного) кредиту на підприємство;

б) періодом надання відстрочення платежу – чим більший цей період, тим відповідно меншою (за інших рівних умов) буде вартість залучення товарного (комерційного) кредиту на підприємство.

Мінімізуючи вартість залучення товарного (комерційного) кредиту, керуються критерієм – за жодним товарним кредитом вартість залучення не по-

винна перевищувати рівень ставки відсотка за короткостроковий банківський кредит з аналогічним періодом (інакше вигіднішим виявиться залучення банківського кредиту для розрахунку з постачальником). Критерієм ефективного використання товарного (комерційного) кредиту виступає різниця між середнім періодом використання товарного кредиту і середнім періодом обертання запасів ТМЦ, які він обслуговує. Чим вище позитивне значення цієї різниці, тим ефективніше використання підприємством комерційного кредиту. Регульовальником рівня ефективності в цьому випадку виступають збільшення середнього періоду використання комерційного кредиту або зменшення середнього періоду обороту сформованих за його рахунок запасів товарно-матеріальних цінностей.

Важливо забезпечувати своєчасність розрахунків по товарному (комерційному) кредиту. При перевищенні середнього періоду використання товарного кредиту над середнім періодом обороту запасів ТМЦ фінансові проблеми забезпечення таких розрахунків зазвичай не виникають. Інакше для розрахунків мають бути залучені додаткові джерела грошових активів (для крупних кредитів у цьому випадку формують спеціальний грошовий фонд). Розрахунки за комерційним кредитом включають у платіжний календар і контролюють у процесі моніторингу поточної фінансової діяльності.

3.2. Шляхи вдосконалення методики та організації обліку позикового капіталу підприємства

Операції щодо обліку позикового капіталу трапляються не так часто, як, приміром, товарні операції чи інші, притаманні сільськогосподарським підприємствам. Тому у науковій та практичній літературі документуванню цих операцій приділяється недостатньо уваги. Майже усі фахівці в сфері обліку зосереджують увагу на значенні самого процесу документування, його важливості і проблемних аспектах. І тільки окремі із них представляють перелік документів, на підставі яких відбувається суцільне і безперервне спостереження за операціями із позиковим капіталом [28; 43; 112; 113; 141; 153]. Нами у таблиці 3.1

(Додаток К1) систематизовані та представлені первинні документи, якими оформлюються операції із позиковим капіталом, що виступають основою для формування реєстрів обліку зобов'язань та фінансової звітності, що створює інформаційну базу про наявність позикового капіталу та витрати на його обслуговування.

Залучення та обслуговування позикового капіталу пов'язано із виникненням фінансових витрат у господарюючих суб'єктів, перелік яких має бути представлений в обліковій політиці. Формування фінансових витрат та їх склад, на нашу думку, залежить від виду позикового капіталу.

Ми підтримуємо думку Л.М. Янчева, Н.Б. Кащена та Г.Л. Чміль, які вважають, що [170, с. 78-79]:

– за отриманими кредитами необхідно накопичувати інформацію про витрати за відсотками, витрати на добровільне страхування заставного майна, плату за нотаріальне оформлення договорів забезпечення, плату за внесення даних або отримання витягів із державних реєстрів, витрати на банківські послуги (комісія за розрахунково-касове обслуговування позикового рахунку, послуги банку на ведення та обслуговування поточного рахунку, на який надаються кредитні кошти тощо), витрати на оплату посередницьких послуг, втрати від курсових різниць, зумовлені збільшенням курсу НБУ на дату нарахування відсотків і за кредитом;

– за облігаціями – витрати за відсотками, витрати на емісію, оплата вартості послуг андеррайтера, витрати на підготовку проспекту емісії, рекламу й сплату державного мита;

– за довгостроковою фінансовою орендою (лізингом) – витрати за відсотками, що підлягають сплаті орендодавцю (лізингодавцю), витрати на оцінку майна;

– за факторингом – витрати за відсотками, комісія за факторингове обслуговування (страхування ризиків та адміністрування дебіторської заборгованості).

Уточнений склад фінансових витрат, що виникають внаслідок запозичення коштів з метою фінансування активів господарюючого суб'єкту, буде

методично впливати на формування інформації рахунку 95 «Фінансові витрати» в розрізі операцій із елементами позикового капіталу:

951 «Витрати за кредитними операціями»;

952 «Витрати за облігаційними позиками»;

953 «Витрати за фінансовою орендою»;

954 «Витрати за факторингом».

До кожного субрахунку у частині безпосередньо витрат на розміщення позики і фінансових витрат за відсотками надалі рекомендуємо відкривати аналітичні рахунки третього порядку.

На сільськогосподарських підприємствах суттєвою складовою позикового капіталу виступають банківські кредити, що залучаються на довгостроковій і короткостроковій фінансовій основі. Облік їх ведеться на рахунках 50 «Довгострокові позики» і 60 «Короткострокові позики». Частина довгострокових позик (залежно від варіантів погашення заборгованості за основним боргом – простий метод або метод аннуїтету) щорічно переводиться до поточних зобов'язань та відображається на рахунку 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями». Відсотки за користування кредитом є фінансовими витратами підприємства, відображення яких передбачено на рахунку 95 «Фінансові витрати» субрахунок 951 «Відсотки за кредит».

Беручи до уваги внесені вище пропозиції, що стосуються формування фінансових витрат в розрізі операцій із елементами позикового капіталу, рахуємо за потрібне витрати із обслуговування кредиту відображати за дебетом рахунку 95 «Фінансові витрати» субрахунок 951 «Витрати за кредитними операціями». На цьому ж субрахунку за валютними кредитами рекомендуємо обліковувати втрати від курсових різниць (за кредитом та за нарахованими відсотками на дату складання балансу), що пов'язані із збільшенням курсу НБУ. Це у свою чергу забезпечить отримання інформації про фінансові витрати, диференційованої відносно операцій із елементами позикового капіталу.

Використання сільськогосподарськими підприємствами у процесі господарської діяльності довгострокових банківських кредитів пов'язано із вико-

нанням ними зобов'язань щодо забезпечення повернення основної суми боргу і відсотків за ним протягом дії кредитного договору, термін якого може досягати 20 років. Рівень кредитоспроможності підприємства за цей час може змінюватися. У підприємства за його сталої негативної тенденції з'являється дефіцит платіжних ресурсів, покриття якого можливо за рахунок коштів резерву, створеного для погашення заборгованості за довгостроковими кредитами. Вважаємо за необхідне облік операцій щодо формування і використання резерву відображати на рахунку 432 «Резерв під заборгованість за довгостроковими кредитами». Суму резерву (P) з метою погашення заборгованості за довгостроковими кредитами, порядок розрахунку якої потрібно визначати в обліковій політиці, пропонуємо обчислювати з огляду на розмір щомісячного платежу за певним кредитом (A_i) і терміну підтримання платоспроможності (m), зазвичай, це 3-6 місяців:

$$P = M \times A_i, \quad (3.7)$$

На сьогодні, переконує Коваль Л.В., формування резервного капіталу підприємства має більш теоретичний характер, ніж практичний, що є методологічною проблемою бухгалтерського обліку резервного капіталу. Тому необхідно теоретичну частину формування резервного капіталу підтверджувати практичними діями. Навіть за умови реального, а не фіктивного формування резервного капіталу сума грошових коштів, що його забезпечує, вивільнена з обороту та не приносить економічних вигід [74, с. 195]. Таким чином, суму резерву під заборгованість за довгостроковими кредитами необхідно формувати на окремому спеціальному рахунку. З метою організації бухгалтерського обліку коштів спеціального рахунку, залежно від виду валюти банківського кредиту, рекомендуємо застосовувати рахунок 31 «Рахунки в банках» із відкриттям аналітичних рахунків до субрахунків 313 «Інші рахунки в банку в національній валюті» і 314 «Інші рахунки в банку в іноземній валюті», зокрема – 3131 «Спеціальний рахунок на погашення кредиту в національній валюті» чи 3141 «Спеціальний рахунок на погашення кредиту в іноземній валюті». Кошти цього рахунку до моменту настання певної події повинні бути недоторканими або ная-

вність їх на певну дату повинна бути забезпечена місячним бюджетом грошових потоків підприємства (компанії).

В умовах нестабільності або невизначеності довгостроковий і короткостроковий банківський кредит може перейти в іншу форму та стати пролонгованим чи простроченим. Для обліку цих кредитів пропонуємо використовувати відповідні аналітичні субрахунки [170, с. 81]:

– 503 «Пролонгований довгостроковий банківський кредит у національній валюті» та 504 «Пролонгований довгостроковий банківський кредит в іноземній валюті»;

– 605 «Прострочені позики в національній валюті», до якого рекомендовано відкривати аналітичні рахунки 6051 «Прострочені довгострокові банківські кредити та позики в національній валюті» і 6052 «Прострочені короткострокові банківські кредити та позики в національній валюті»;

– 606 «Прострочені позики в іноземній валюті», до якого слід відкривати аналітичні рахунки 6061 «Прострочені довгострокові банківські кредити та позики в іноземній валюті» і 6062 «Прострочені короткострокові банківські кредити та позики в іноземній валюті»;

– 603 «Пролонгований короткостроковий банківський кредит в національній валюті»;

– 604 «Пролонгований короткостроковий банківський кредит в іноземній валюті».

Технологія відображення в бухгалтерському обліку операцій із отримання та погашення короткострокових кредитів та позик в національній та іноземній валюті, а також відсотків за ними, які призводять до виникнення фінансових витрат, подібна відображенню цих операцій за довгостроковими кредитами (виняток складає віднесення частини довгострокового кредиту, який підлягає погашенню до складу поточних зобов'язань).

Господарюючі суб'єкти у сучасних умовах у разі короткострокового залучення коштів фінансових установ досить часто застосовують кредит у формі овердрафту, який навіть за тимчасової відсутності коштів на рахунку підпри-

емства (компанії) надає можливість протягом певного періоду здійснювати термінові платежі. На переконання О.І. Белокоз, «циклічне використання овердрафту дозволяє покрити розрив у часі надходження коштів від покупців та оплатою кредиторської заборгованості за товари, роботи й послуги постачальникам» [8, с. 93]. Своєчасне виконання платіжних зобов'язань за кошти овердрафту, за твердженням Л.М. Янчева, Н.Б. Кащена та Г.Л. Чміль, дозволяє не лише поліпшити платіжну дисципліну, але й забезпечує безперебійну роботу підприємства, підвищення його потенціалу та репутації в діловому співробітництві [170, с. 83].

«Кредит «овердрафт» не має конкретного терміну одержання, він використовується доти, поки підприємство не отримує кошти на свій поточний рахунок» [157, с. 236]. З огляду на це, з моменту констатації факту відсутності грошових коштів на рахунку підприємства (нульового залишку за дебетом рахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті») всі розрахунки, які відбуваються із використанням овердрафту, повинні відображатися за кредитом рахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті».

Рекомендований порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій із банківського овердрафту наведено у таблиці 3.2 (Додаток Л1).

Овердрафт, як правило, надається фінансовими установами лише надійним клієнтам і є недоступним для багатьох підприємств роздрібною торгівлі через високі вимоги банків до фінансового стану позичальника. У зв'язку із цим для вирішення поточних фінансових проблем підприємств, що мають дефіцит фінансових ресурсів для поповнення оборотних активів, усе частіше використовують факторинг. «Факторингове фінансування, на відміну від звичайного кредитування, доступне високо ризиковим, інформаційно непрозорим підприємствам, оскільки ризик неповернення боргів лежить не на них, а на їх покупцях, і кредитоспроможність постачальника стає менш важливою, ніж кредитоспроможність його покупців» [22, с. 7].

Н.С. Струк характеризує факторинг як процес переуступлення факторинговій компанії (банку) неоплачених боргових вимог, що виникають між конт-

рагентами в процесі реалізації товарів і послуг на умовах комерційного кредиту в поєднанні з елементами бухгалтерського, інформаційного, збутового, страхового, юридичного та іншого обслуговування» [146, с. 221]. Н.М. Ткаченко визначає факторинг як послуги кредитного характеру, що надаються банками підприємствам, тобто як систему фінансування, за умови якої підприємство-постачальник товарів передає короткострокові вимоги за торговельними операціями комерційному банку [153]. Факторинг належить до кредитних операцій банку, але разом із тим має низку специфічних особливостей, що відрізняють його від класичного банківського кредиту чи овердрафту (рис. 3.5) (Додаток М1).

Класичний механізм здійснення факторингу з точки зору організації бухгалтерського обліку, на нашу думку, є більше операцією короткострокового фінансування підприємства-постачальника та є для них альтернативою кредитів. Факторинг має ознаки короткострокового кредиту в разі надання фактором фінансових коштів клієнту достроково (у формі попередньої оплати переуступлених боргових вимог), тобто коли існує час між достроковим отриманням і датою інкасації боргової вимоги. Ставка за такою операцією перевищує поточну банківську ставку (на 2-4%), якою користуються за умови короткострокового кредитування клієнта з аналогічним оборотом, і зумовлена неможливістю компенсації додаткових витрат і ризиків фактора [146, с. 224].

Технологія обліку факторингових операцій повинна передбачати відображення на рахунках: 05 «Гарантії та забезпечення надані» (за дебетом) – суми грошової вимоги за факторингом; 607 «Позика за факторингом» (за кредитом) – суми отриманих грошових коштів за договором факторингу; 9541 «Комісія за факторингом» (за дебетом) – суми нарахованих комісійних витрат за факторингове обслуговування; 9542 «Відсотки за факторингом» (за дебетом) – суми нарахованих фактором відсотків за дострокове фінансування клієнта; 311 «Поточні рахунки в національній валюті» (за кредитом) – суми комерційних витрат і відсотків, що підлягають сплаті за операціями факторингу.

Бухгалтерський облік позики (фінансування) за договором факторингу представлено у таблиці 3.3 (Додаток Н1).

Облігаційні позики короткострокового і довгострокового характеру є дієвим інструментом залучення додаткових фінансових ресурсів в господарський оборот підприємств, організованих у формі акціонерних товариств. Але на українському ринку ще не цілком сформувалася довіра до такого фінансового інструменту, а тому у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств емісія облігацій широкого застосування не знайшла. Це пов'язано перш за все із низьким рівнем інвестиційної привабливості і надійності облігацій підприємств, ризиковістю і невизначеністю ситуації на товарному і фінансовому ринках, а також регуляторними межами емісії облігаційної позики (приміром, облігації дозволено розміщувати на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу чи забезпечення, яке надається з цією метою третіми особами).

Базова модель бухгалтерського обліку облігацій власної емісії у національній практиці ґрунтується на правилах, встановлених П(С)БО 11 «Зобов'язання» [107] і П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [107], та передбачає фіксацію операцій з емісії (розміщення), нарахування і виплати відсотків за облігаціями, погашення облігацій. Ця модель методично за основними проведеннями відповідає концепції МСФЗ (таблиця 3.4) (додаток П1).

Аналіз наукових робіт, присвячених обліку облігацій та його удосконаленню [141, с. 237-243], свідчить, що створенню на підприємствах роздрібною торгівлі інформаційної системи обліку, адекватної вимогам ринку та потребам управління емітента облігацій, перешкоджає методична невизначеність окремих аспектів облікового процесу, пов'язаних із порядком відображення: – амортизованої собівартості зобов'язань за облігаціями, що залучаються на довгостроковій та короткостроковій фінансовій основі; – короткострокових облігацій та операцій з ними; – поточних зобов'язань за довгостроковими облігаціями (коли до кінця погашень за облігаціями залишається менше року); – амор-

тизації премії за облігаціями, ціна яких на дату розміщення була вища за номінальну.

Системне дослідження виокремлених питань, спрямоване на удосконалення методики обліку облігацій власної емісії, дозволило виявити існуючі облікові проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення (таблиця 3.5) (Додаток Р1).

Досить перспективною організаційно-економічною формою залучення позикового капіталу з метою здійснення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, яка потребує відповідного облікового забезпечення, є фінансова оренда. Основними нормативно-правовими документами, що регулюють орендні взаємовідносини та їх відображення в обліку, є Закон України «Про фінансовий лізинг» [51], Господарський, Цивільний та Податковий Кодекси України [34; 118; 167], П(С)БО 14 «Оренда» [107], П(С)БО 31 «Фінансові витрати» [107].

Фінансова оренда вона пов'язана з отриманням позичальником (орендарем) економічних вигід від використання необоротних активів, задіяних в його господарському обороті, в обмін на зобов'язання сплатити за це суму, що дорівнює справедливій вартості цих активів та пов'язаних з їх обслуговуванням фінансових витрат. В контексті зазначеного, операції з фінансової оренди повинні відображатися в обліку відповідно до їх економічної сутності.

Довгострокові зобов'язання з фінансової оренди визнаються і відображаються у бухгалтерському обліку орендаря майна за найменшою на початок строку оренди оцінкою – справедливою вартістю активу або теперішньою вартістю суми мінімальних орендних платежів. Остання визначається на підставі суми регулярно сплачуваного мінімального орендного платежу, кількості періодів та ставки відсотка для вказаного періоду. Суми орендних платежів, що мають бути сплачені за угодою, розподіляються між фінансовими витратами та зменшенням непогашених зобов'язань. При цьому фінансові витрати відносяться на періоди протягом строку оренди так, щоб забезпечити сталу періодичну ставку відсотка на залишок зобов'язань у кожному періоді [107].

У орендаря, з позиції формування в бухгалтерському обліку та звітності інформації про окремі складові позикового капіталу та фінансових витрат на їх обслуговування, технологія обліку операцій з фінансової оренди передбачає відображення [170, с. 87-88]:

– довгострокових зобов'язань з фінансової оренди за умови введення в експлуатацію об'єктів необоротних активів, отриманих у фінансову оренду на рахунку 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди»;

– частини довгострокових зобов'язань з фінансової оренди, що дорівнює вартості об'єкта довгострокової фінансової оренди і підлягає сплаті в кінці звітного періоду, у складі поточних зобов'язань на рахунку 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» субрахунку 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті» аналітичного рахунку 611.1 «Поточна заборгованість за фінансовою орендою»;

– заборгованості за відсотками за користування об'єктами необоротних активів, переданих у фінансову оренду, що формують фінансові витрати підприємства на рахунку 95 «Фінансові витрати» субрахунку 952 «Інші фінансові витрати».

Діюча методика відображення операцій з фінансової оренди (лізингу) повністю задовольняє потреби фінансового обліку. В той же час для потреб управління потрібна більш деталізована оперативна інформація про фінансові витрати за кожним елементом позикового капіталу, зокрема з фінансової оренди. Тому вважаємо за потрібне скористатися правом відкриття субрахунку до рахунку 95 «Фінансові витрати» (953 «Витрати за фінансовою орендою»). Отримання інформації щодо суми довгострокових зобов'язань з фінансової оренди (лізингу) та її частини, яка підлягає сплаті у звітному періоді, забезпечать рахунки 531 «Зобов'язання з фінансової оренди» та 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті», до яких є сенс відкрити аналітичний рахунок 611.1 «Поточна заборгованість за фінансовою орендою».

Технологію обліку операцій з фінансової оренди (лізингу) згідно з внесеними пропозиціями наведено на рис. 3.6 (Додаток С1).

Також привабливою формою фінансування поточної діяльності сільсько-господарських підприємств може бути поворотна фінансова допомога, що надається будь-якими суб'єктами господарювання. Правовою основою отримання цієї допомоги є договір позики, відносини за яким регулюються положеннями статей 1046-1053 Цивільного кодексу України [167]. Відповідно до пп. 14.1.257 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України поворотна фінансова допомога – це сума коштів, що надійшла платнику податків у користування за договором, який не передбачає нарахування процентів або надання інших видів компенсацій у вигляді плати за користування такими коштами, та є обов'язковою до повернення [118]. Для підприємства привабливість полягає у можливості залучення додаткових фінансових ресурсів на довгостроковій або короткостроковій фінансовій основі на умовах повного і своєчасного повернення без сплати відсотків. Сума отриманої поворотної фінансової допомоги не включається до складу доходу платника податку, оскільки з огляду на П(С)БО 15 «Дохід» [107] отримання запозичених коштів не приводить до збільшення активів або зменшення зобов'язань, що зумовлює зростання власного капіталу.

Під час відображення операцій із поворотною фінансовою допомогою у бухгалтерському обліку необхідно враховувати строк її надання (до року чи більше). Якщо заборгованість за поворотною фінансовою допомогою буде погашено протягом 12-ти місяців, то вона визнається поточними зобов'язаннями та обліковується на рахунку 68 «Розрахунки за іншими операціями» субрахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Якщо заборгованість буде погашено протягом строку, що перевищує 12 місяців, починаючи з дати балансу, то вона визнається довгостроковими зобов'язаннями і відображається на рахунку 55 «Інші довгострокові зобов'язання» [107]. За певних умов заборгованість із поворотної фінансової допомоги, як і інші види довгострокової заборгованості, переводять до складу поточних зобов'язань та виконують контрактні домовленості з її погашення за рахунок коштів на поточному рахунку підприємства.

В залежності від застосованої форми ведення бухгалтерського обліку узагальнення первинної облікової інформації щодо елементів позикового капіталу відбувається у відповідних облікових регістрах, що призначені для обліку довготермінових та поточних зобов'язань, а також у відомостях аналітичного обліку за відповідними рахунками. Приміром, за умови застосування журнально-ордерної форми дані аналітичного обліку (зокрема журнал 2) досить повно задовольняють потреби користувачів бухгалтерської інформації відносно довгострокових та короткострокових зобов'язань за кредитами (відомості про кредитора, строк погашення займу, залишки заборгованості на початок і кінець періоду, зміни заборгованості за місяць і суму нарахованих відсотків за використання позикових коштів), проте не дозволяють відстежити цільове використання кредитних коштів. У відомостях аналітичного обліку до журналу 3 відсутня деталізована інформація про інші елементи позикового капіталу, які обліковуються на рахунках 52, 53, 54, 55. Рекомендуємо з метою усунення цього недоліку складати окремі облікові реєстри у формі відомостей, призначених для відображення, накопичення і зберігання облікових даних відносно кредитів в національній та іноземній валюті (В-ПК1, В-ПК-2), облігаційних позик (В-ПК3), факторингу і овердрафту (В-ПК4 і ВПК5), що забезпечить якісне складання внутрішніх звітів для управління позиковим капіталом.

Приміром, відомість обліку кредитів буде інформаційним підґрунтям для прийняття доцільних та виважених управлінських рішень щодо доцільності і визначення потреби залучення підприємством майбутніх банківських кредитів. Цей обліковий регістр дасть можливість отримати своєчасну інформацію про операції із залучення, цільового використання і повернення банківських кредитів та відсотків за ними за кожною фінансовою установою. Крім того з'явиться можливість відстежити зміни заборгованості за кредитом внаслідок дострокового погашення означеної суми боргу, що вплине чи на розмір щомісячного платежу, чи на величину заборгованості за кредитом та зміни строків його погашення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження облікового забезпечення управління позиковим капіталом підприємства дозволяє зробити такі висновки:

1. «Капітал» – багатогранна економічна категорія, основу сучасного трактування економічної природи та змісту якої складають теорії капіталу, що сформовані науковими школами на різних етапах розвитку економіки, та основні положення яких у частині капіталу обмежені часовими рамками, відповідними умовами господарювання, рівнем існуючих господарських відносин і розвитку суспільства у цілому.

2. Капітал сільськогосподарського підприємства є фінансовою основою його створення та стійкого економічного розвитку. Знаходиться він у постійному русі та змінює свої форми. На нашу думку, з огляду на ефективність функціонування капіталу і системи управління ним в аграрному секторі економіки, під капіталом сільськогосподарського підприємства слід розуміти сукупність власних та запозичених фінансових ресурсів, що авансовані у формування майна (активів), задіяні у виробничій діяльності таких підприємств та які формуються під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища, забезпечуючи фінансову рівновагу підприємства у поточному та довгостроковому періодах його розвитку.

3. Заради усунення виявлених розбіжностей видового складу і підвищення якості інформації про капітал, що формується у системі бухгалтерського обліку та відображається у пасиві балансу господарюючого суб'єкта для подальшого економічного аналізу та управління капіталом, рекомендуємо у складі джерел формування майна сільськогосподарських підприємств виділяти власний і запозичений (взятий у борг на певних умовах) капітал, складовими якого, у свою чергу, є позиковий і залучений капітал

4. Позиковий капітал сільськогосподарського підприємства – це кошти, що залучаються для фінансування його активів у формі кредитів, облігаційних позик, факторингу, фінансової допомоги та лізингу, використання яких

пов'язане із виконанням фінансових зобов'язань щодо сплати відсотків та повернення у визначений термін основної суми боргу.

5. Для побудови раціональної системи бухгалтерського обліку та аналізу і підвищення інформативності прийняття управлінських рішень з позикового капіталу доцільною є науково обґрунтована його класифікація. Позиковий капітал слід класифікувати за елементами (видами), метою позики, строками позики, забезпеченням, валютою та умовами надання.

6. Підприємства аграрного сектора економіки функціонують в певному економічному середовищі, у певних економічних умовах, на тлі нестабільної макроекономічної ситуації, що знаходить прояв в недосконалій структурі капіталу цих підприємств, низькому рівні їх фінансової незалежності (автономії), високій залежності підприємств від запозичених коштів.

7. У контексті динамічних змін сучасної економічної ситуації в Україні формується система управління капіталом сільськогосподарських підприємств, яку запропоновано визначати як сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на формування, розміщення та використання капіталу, необхідного для здійснення господарської діяльності підприємства, оптимізації його обсягу, складу, структури та вартості з метою підвищення раціональності формування та ефективності використання капіталу задля досягнення стратегічних орієнтирів розвитку і підвищення добробуту власників підприємства. Складовими елементами системи управління капіталом є: об'єкт, предмет, мета, завдання, суб'єкт, принципи, функції та методи управління.

8. Процес управління позиковим капіталом не є одноразовим актом, і його слід інтерпретувати як процес підготовки, прийняття та реалізації рішень щодо цілеспрямованого формування та ефективного використання позикового капіталу, який забезпечує досягнення високого економічного результату відповідно до стратегічних і поточних цілей діяльності сільськогосподарського підприємства.

9. Інформаційну підтримку управлінських рішень щодо позикового капі-

талу уможлиблює створення системи обліково-аналітичного забезпечення управління позиковим капіталом, яка забезпечує цілеспрямоване формування і своєчасну передачу в режимі реального часу облікової та аналітичної інформації в розрізах, що задовольняють потреби управління. Обґрунтовано концепцію створення такої системи на сільськогосподарських підприємствах, що забезпечує системний ефект виконання обліково-аналітичних і контрольних процедур та дозволяє підвищити ефективність функціонування інформаційної системи управління підприємства у цілому.

З метою підвищення ефективності організації обліку позикового капіталу та його подальшого вдосконалення виділено наступні пропозиції:

1. У бухгалтерській практиці сільськогосподарських підприємств не приділяється належної уваги формуванню облікової політики в частині позикового капіталу. У контексті імплементації Україною міжнародних стандартів, чинної методології формування показників фінансової звітності та забезпечення формування в підсистемі обліку повної, доречної, достовірної та різнобічної інформації про стан і рух позикового капіталу у розрізах, необхідних для управління, доречним є формування облікової політики щодо позикового капіталу сільськогосподарського підприємства на підставі рекомендованої моделі, і розробленої структури Положення про облікову політику в частині позикового капіталу підприємства, що містить чотири розділи та визначає організаційне і методичне забезпечення, технологію обліку операцій з формування і використання їх складових, а також регламентує функції контролю та управління.

2. Для розширення спектра і покращення структури обліково-аналітичних даних про позиковий капітал, сформований у вигляді банківських кредитів, облігаційних позик, факторингу, фінансової оренди та поворотної фінансової допомоги доцільно розробляти робочий план рахунків за реляційним підходом. Запропоновані аналітичні рахунки для відображення складових позикового капіталу дозволять задовольнити потреби управління й удосконалити формат представлення інформації про позиковий капітал у балансі та управлінській звітності підприємства аграрного сектора економіки.

3. В умовах сьогодення існує низка проблемних питань щодо відображення в обліку елементів позикового капіталу. З метою їх усунення обґрунтовано нові методичні положення щодо відображення операцій із виникнення та виконання зобов'язань за кредитами, облігаційними позиками, фінансовою орендою, факторингом і овердрафтом на рахунках обліку. Зокрема, уточнено склад витрат, пов'язаних із отриманням та обслуговуванням позикового капіталу, що відповідним чином відобразилося на порядку формування інформації рахунку 95 «Фінансові витрати», а саме – у розрізі операцій з елементами позикового капіталу за витратами, пов'язаними з отриманням позикових коштів, і фінансовими витратами на сплату відсотків за ними; обґрунтовано варіант удосконалення аналітичного обліку за рахунками 50 «Довгострокові позики» та 60 «Короткострокові позики», що дозволить формувати інформацію і контролювати зміни розміру пролонгованих довгострокових кредитів та прострочених довгострокових і короткострокових кредитів за видами валют.

4. Для підвищення інформативності облікового забезпечення управління капіталом сільськогосподарських підприємств доцільним є складання різноманітних реєстрів бухгалтерського обліку та внутрішньої управлінської звітності. Для оцінки різних ситуацій і вибору із декількох альтернативних варіантів найбільш прийняттого для підприємства запропоновано систему реєстрів бухгалтерського обліку та управлінської звітності.

5. З огляду на сучасні потреби управління капіталом сільськогосподарських підприємства доцільним є створення Центру контролю та управління капіталом, основними функціями якого мають бути: відповідальність та контроль за формуванням капіталу; контроль внесків учасників (акціонерів) за строками погашення заборгованості; контроль за формуванням активів за рахунок власних і запозичених коштів; моніторинг співвідношення власного і запозиченого капіталу та визначення оптимальної структури капіталу підприємства; пошук внутрішніх і зовнішніх джерел поповнення власного і запозиченого капіталу; обґрунтування і прийняття рішень підвищення ефективності формування і використання капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Л. Управління структурою капіталу підприємства / Л.М. Алексеєнко, Д.М. Любінецький // Наука й економіка. – 2011. – № 2 (22). – С. 132-136.
2. Аникина И.Д. Методические аспекты формирования заемного капитала компании / И.Д. Аникина // Финансы и кредит. – 2009. – № 41(377). – С. 41-46.
3. Антология экономической классики: Т. Мальтус, Д. Кейнс, Ю. Ларин / [сост., авт. предисл. И. А. Столяров]. – М. : Эконов : Ключ, 1993. – 475 с.
4. Базартінова О.В. Управління позиковим капіталом підприємств і його основні джерела формування / О.В. Базартінова // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 2. – С. 125-128.
5. Бакаев А. С. Бухгалтерские термины и определения / А. С. Бакаев. – М. : Бухгалтерский учет, 2002. – 160 с.
6. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента: Как управлять капиталом / И. Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 384 с.
7. Безродна Т.М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття [Електронний ресурс] / Т.М. Безродна. – Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/523/8/bezrodna.pdf>.
8. Белокоз О.І. Проблеми обліку овердрафту на торговельних підприємствах / О. І. Белокоз // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 2 (140). – С. 91-95.
9. Бідник О. І. Поняття капіталу підприємства та його еволюція / О.І. Бідник // Наук. вісник Нац. лісотехнічного ун-ту України. Сер. Економіка, планування та управління в галузі. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 131–135.
10. Бідник О.І. Теоретичні аспекти управління капіталом підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Бідник. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5._NTSB_2007/Economics/20420.doc.htm.
11. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування : навч. посібник / О.Г. Біла. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 312 с.

12. Білоусов М.О. Генезис категорії «капітал»: економічна та облікова інтерпретація / М.О. Білоусов // Вісник Житомирського держ. технол. ун-ту. Сер. Економічні науки. – 2011. – № 1 (55). – С. 18–26.
13. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия / И.А. Бланк. – К.: Центр, 2005. – 448 с.
14. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк. – К.: Ника-центр, 2001. – 528 с.
15. Бланк И. А. Управление использованием капитала / И. А. Бланк. – К.: Эльга, 2002. – 656 с.
16. Бланк И.А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2008. – 510 с.
17. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: Дело Лтд, 1994. – 670 с.
18. Богачева Г.Н. О многообразной трактовке категории «капитал» / Г.Н. Богачева, Б.А. Денисов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 1. – С. 13-24.
19. Бодров А. Про Фому Аквинского, евродоллар и современный финансовый кризис [Электронный ресурс] / А. Бодров. – Режим доступа : <http://echo.msk.ru/blog/fred/961614-echo>.
20. Болюх М.А. Економічний аналіз : навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток ; за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
21. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Ин-т новой экономики, 2002. – 1280 с.
22. Бондаренко П. Факторинг як фінансовий важіль суб'єктів господарювання / П. Бондаренко // Науковий вісник Одеського нац. екон. ун-ту. Сер. Економіка, політологія, історія. – 2014. – № 2 (210). – С. 4-10.
23. Бочаров В. В. Корпоративные финансы / В. В. Бочаров, В. В. Леонтьев. – СПб. : Питер, 2004. – 592 с.

24. Бочаров В. В. Современный финансовый менеджмент / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
25. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту / Є. Брігхем ; пер. с англ. – К. : Молодь, 1997. – 1000 с.
26. Бровкова О.Г. Управління формуванням та використанням капіталу [Електронний ресурс] / О.Г. Бровкова, О.В. Мартиненко // Труды Одесского политех. ун-та. – 2002. – Вып. 1. – Режим доступа: www.library.ospu.odessa.ua/.../7-8.htm.
27. Бутинець Ю. Ф. Економічна сутність капіталу: історичний вимір / Ю. Ф. Бутинець // Вісник Житомирського держ. технол. ун-ту. Сер. Економічні науки. – 2010. – № 1 (51). – С. 38–41.
28. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник / [Ф.Ф. Бутиця та ін.]. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2009. – 912 с.
29. Вдовенко Л.О. Методичні підходи до оцінки ефективності кредитних відносин / Л.О. Вдовенко // Економіка і суспільство. – 2018. – Випуск 17. – С. 518-522.
30. Вівчар О. Й. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства / О. Й. Вівчар, В. М. Саварин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 146–151.
31. Власова Н. О. Формування оптимальної структури капіталу у підприємствах роздрібно́ї торгівлі : монографія / Н. О. Власова, Л. І. Безгінова. – Х. : ХДУХТ, 2006. – 160 с.
32. Вольська В. В. Методичні підходи до обліково-аналітичного забезпечення та аудиту управлінської діяльності аграрних підприємств / В. В. Вольська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – № 3 (24). – С. 83–88.
33. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання як об'єкт наукових досліджень / Л.В. Гнилицька // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. – № 1 (37). – С. 142-150.
34. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, зі змінами.

35. Гудзенко Н.М. Вплив інформаційних потреб користувачів на структуру та наповнення фінансової звітності / Н.М. Гудзенко, Н.І. Коваль, Т.Ф. Плахтій // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2018. – № 5(33). – С. 102-113.

36. Гудзенко Н.М. Роль обліку в забезпеченні економічної безпеки підприємств / Н.М. Гудзенко, Т.Г. Китайчук // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2017. - № 3. - С. 125-134.

37. Гуцаленко О.О. Фінансові потоки як інструмент управління підприємствами АПК / О.О. Гуцаленко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2017. - № 11. - С. 92-100.

38. Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посіб. / Г.М. Калетнік, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай; Вінниц. нац. аграр. ун-т. – К.: Хай-ТекПрес, 2011. – 428 с.

39. Эрнандо де Сото. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото; пер. с англ. – М. : Олимп-Бизнес, 2004. – 272 с.

40. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок : українсько-англійсько-російський тлумачний словник / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич та ін. – К. : Максимум, 2000. – 592 с.

41. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Академія, 2000. – 864 с.

42. Жихор О. Б. Теоретичні аспекти щодо визначення сутності поняття «капітал підприємства» [Електронний ресурс] / О. Б. Жихор, І. М. Шматько. – Режим доступу : http://fkd.khivs.edu.ua/pdf/2011_2/25.pdf.

43. Жолнер І.В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами : навч. посіб. / І.В. Жолнер. – К.: Центр учбової літ-ри, 2012. – 368 с.

44. Загальні підходи до системного управління капіталом підприємств [Електронний ресурс] / Піскотін Є.А. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/9697/1/245-248.pdf>.

45. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.

46. Заєць О.В. Інструментарій банківської справи : навч. посібник / О.В. Заєць, П.Є. Житній, В.І. Кудрявцев. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2000. – 325 с.
47. Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність».
48. Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність».
49. Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII «Про інформацію».
50. Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV «Про Національний банк України».
51. Закон України від 11.12.03 р. № 1381-IV «Про фінансовий лізинг».
52. Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».
53. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери і фондовий ринок».
54. Здирко Н.Г. Адаптація міжнародних стандартів фінансової звітності в сільськогосподарському виробництві / Н.Г. Здирко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 12. – С. 92–100.
55. Зеленіна О. О. Бухгалтерський облік і аналіз формування та використання позикового капіталу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 / О. О. Зеленіна ; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2012. – 21 с.
56. Зеленіна О.О. Позиковий капітал та необхідність його ідентифікації для цілей управління / О.О. Зеленіна // Вісник ЖДТУ. – 2012. – Вип. 3 (24). – С. 190-196.
57. Зеленіна О.О. Класифікація позикового капіталу підприємства для цілей бухгалтерського обліку / О.О. Зеленіна // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 2 (52). – С. 99-103.
58. Зеленіна О. О. Позиковий капітал як складова капіталу підприємства: місце та бухгалтерська природа / О. О. Зеленіна // Вісник ЖДТУ. Сер. Економічні науки. – 2010. – № 1 (51). – С. 53–59.

59. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України: постанова правління Національного банку України від 21.02.2018 р. № 14.

60. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями).

61. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного управління сільськогосподарським підприємством [Електронний ресурс] / Макарчук О. Г. – Режим доступу: <http://nubip.edu.ua/sites/default/files/pdf>.

62. Історія економічних вчень : навч. посібник / за ред. В. В. Кириленка. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 233 с.

63. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст. / за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. – К.: Знання, 2011. – 566 с.

64. Калашникова К.М. Економічна сутність поняття «управління оптимізацією структури капіталу підприємства» / К.М. Калашникова // Управління розвитком. – 2011. – № 1 (98). – С. 151–155.

65. Камінська Т. Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств / Т. Г. Камінська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. праць. – Житомир, 2011. – Вип. 2 (20). – С. 230-245.

66. Канцедал Н.А. Документування в системі бухгалтерського обліку: юридичний аспект / Н.А. Канцедал // Економічні науки. «Облік і фінанси». – 2012.– Вип. 9(33). – Ч. 2.

67. Касич А. О. Науково-методичні основи обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства / А. О. Касич, Р. М. Циган, О. І. Карбан // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 191–196.

68. Катан Л.І., Бровко Л.І., Дуброва Н.П., Бондарчук Н.В. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / Л.І.Катан, Л.І.Бровко, Н.П.Дуброва, Н.В.Бондарчук.- Суми: Видавництво «Довкілля», 2007. – 239 с.

69. Кивачук В. С. Современное состояние теоретической базы управления кругооборотом капитала предприятия / В. С. Кивачук, И. В. Приймачук // Теоретические основы управления субъектами хозяйствования в условиях глобализации экономики : монография ; [под общ. ред. В. С. Кивачука]. – Брест : Изд-во БрГТУ, 2009. – С. 148–172.

70. Кінева Т.С. Капітал підприємства як економічна категорія [Електронний ресурс] / Т.С. Кінева – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2009_33/20.pdf.

71. Кларк Дж. Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк ; [пер. с англ. Д. Страшунского и А. Бесчинского; предисл. В. Серебрякова]. – М. ; Л. : ГИЗ, Гос. соц.-экон. изд-во, Ленинградское отд-ние, 1934. – 302с.

72. Клименко С.О. Капітал як визначальний чинник ефективності діяльності підприємства / С.О. Клименко // Экономика и управление. – 2011. – № 2. – С. 113-117.

73. Коваль Н.І. Облікове забезпечення управління фінансовою діяльністю аграрних підприємств: монографія / Коваль Н.І., Радченко О.Д. – Вінниця: Видавництво ПП «ТД «Едельвейс і К», 2013. – 320 с.

74. Коваль Л. В. Резервний капітал як внутрішній страховий фонд підприємства: формування та облік / Л. В. Коваль // Економічні науки. Сер. Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9 (2). – С. 193–198.

75. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.

76. Косинский Р.А. Обобщение концептуальных подходов к сущности капитала предприятия / Р.А. Косинский // Комунальне господарство міст: наук.-техн. зб. Сер. Екон. науки. – К., 2002. – Вип. 44. – С. 95-101.

77. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової л-ри, 2009. – 520 с.

78. Крестин М. А. Реформирование учета и анализ заемного капитала в хлебопекарных организациях : автореф. дис. на соискание учен. степени канд.

экон. наук : спкц. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / М. А. Крестин. – Тольятти, 2007. – 18 с.

79. Л.Л. Куц Капітал підприємства: формування та використання. Опорний конспект лекцій. – Тернопіль, ТНЕУ, 2012. – 114 с.

80. Легоева Д. Экономическое содержание финансовой структуры капитала компании [Электронный ресурс] / Д. Легоева. – Режим доступа: <http://finmagazine.ru/fininst/1718-jekonomicheskoe-soderzhaniefinansovoj-struktury-kapitala-kompanii.html>.

81. Ліпич Л. Г. Капітал в системі управління підприємством / Л. Г. Ліпич, І. О. Гадзевич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 114–119.

82. Лоханова Н.О. Інформаційне забезпечення системи управління економічною стійкістю підприємств / Н.О. Лоханова // Наукові праці Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Сер. Економічні науки. – Кіровоград, 2005. – Вип. 7, ч. 2. – С. 163–170.

83. Любар О.О. Організація захисту інформаційних ресурсів підприємства як важлива складова діяльності підприємства / О.О. Любар, К.І. Овчиннікова // Стан та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації: теорія та практика (колективна монографія) / Під ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. – Умань: СПД Сочінський, 2014. – Частина 2. – С. 109-113.

84. Ляшенко Г.П. Управління капіталом підприємства: навч. посібник / Г.П. Ляшенко. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 346 с.

85. Мазур В.А. Особливості управління фінансовим потенціалом аграрних підприємств в умовах трансформаційних змін в економіці / В.А. Мазур, О.Г. Кубай, А.В. Мельник // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕД-ЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2018. – № 10(38). – С. 119-132.

86. Мазурок П. П. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / П. П. Мазурок. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Знання, 2006. – 477 с.

87. Макконнелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : в 2 т. Т. 2 ; [пер. с англ.] / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М. : Туран, 1996. – 399 с.

88. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку : монографія / В. Ф. Максимова. – К.: АВРІО, 2005. – 264 с.
89. Маркс К. Капітал : в 2 т. Т. 2. / К. Маркс. – М. : Политиздат, 1988. – 654 с.
90. Маркс К. Капітал: в 2 т. Т. 1. / К. Маркс. – М. : АСТ, 2001 – 891 с.
91. Маршалл А. Принципы экономической науки : / А. Маршалл пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.
92. Масюк Ю.В. Особливості оптимізації управління капіталом в умовах кризи [Текст] / Ю.В. Масюк, Л.І. Бровко // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / редкол.: В.П. Мікловда (гол. ред.), М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ, 2011. – Спецвип. 33. Ч. 2.– С. 181–185.
93. Мельнік М. А. Економічні методи управління капіталом підприємства / М. А. Мельнік // Вісник східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2014. – № 1(208). – С. 94–97.
94. Методологічне забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Дяченко Н.П. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Trpdu_2013_4_32.pdf
95. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку: наказ МФУ від 29 грудня 2000 року № 356.
96. Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами: наказ МФУ від 15.06.2011 р. № 720.
97. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: наказ Мінфіну України від 28.03.13 р. № 433.
98. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України»: наказ Мінфіну України від 27.06.2013 р. № 635.
99. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності. URL: http://vobu.ua/ukr/documents/accounting/item/mizhнародni-standarti-bukhgalterskogo-obliku-ta-finansovoji-zvitnosti?app_id=24

100. Міокова Г.І. Управління залученням запозичень суб'єктами господарювання / Г.І. Міокова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2009. - Вип. 16(1). - С. 291-296.

101. Михайлова Л.І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах: монографія / Л.І. Михайлова. – К.: Центр учбової літ-ри, 2008. – 388 с.

102. Мойсеєнко І.П. Інвестування [Електронний ресурс]: навч. посібник для ВНЗ / І.П. Мойсеєнко. – К.: Знання, 2006. – 490 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15410104/investuvannya/struktura_kapitalu_pidpriyemstva_otsinka_optimizatsiy.

103. Москалюк Г.О. Напрямки вдосконалення інформаційних функцій управління збутом на сільськогосподарських підприємствах / О.Г. Москалюк // Агросвіт. – 2012. – № 18. – С. 2-5.

104. Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення заборгованості підприємства в умовах антикризового управління / Т.О. Мулик, О.Ф. Томчук, Л.І. Федоришина // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2019. – № 1(41). – С. 146-160.

105. Мулик Т.О. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник /Т.О. Мулик, О.А. Материнська, О.Л. Пльонсак. – Київ: Центр учбової літератури.- 2017. – 288 с.

106. Наказ про облікову політику ПАТ «Сад Поділля».

107. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. URL: http://vobu.ua/ukr/documents/accounting/item/natsionalni-polozhennya-standarti-bukhgalterskogo-obliku?app_id=24

108. Наумова Н. В. Эффективное управление капиталом и источниками его покрытия на промышленных предприятиях региона : монография / Н. В. Наумова, Б. И. Герасимов, Л. В. Пархоменко. – Тамбов : ТГТУ, 2004. – 104 с.

109. Обліково-аналітичне забезпечення управління капіталом підприємств торгівлі: теорія та практика: монографія / Л.М. Янчева, Н.Б. Кащена, Г.Л. Чміль: Х. – ХДУХТ, 2016. – 537с.

110. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
111. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 476 с.
112. Петренко Н. І. Бухгалтерський облік і контроль операцій з руху пасивів підприємства: проблеми теорії, методології, практики : монографія /Н. І. Петренко. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 544 с.
113. Петренко Н.І. Документування операцій з пасивами підприємства / Н.І. Петренко // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 141–146.
114. Петришинець Л.В. Систематизація підходів до визначення змісту та видів капіталу підприємства [Електронний ресурс] / Л.В. Петришинець. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_34/statti/3_13.htm.
115. Пискунова И.В. Учетно-аналитическое обеспечение управления коммерческой организацией / И.В. Пискунова // Бухгалтерский учет, статистика. – 2010. – № 7 (68). – С. 213–216.
116. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями).
117. Плахтій Т.Ф. Удосконалення моделі аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам / Т.Ф. Плахтій, В.В. Калашник // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 1(2). - С. 239-247.
118. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
119. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: підручник / А.М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2005. – 536 с.
120. Подолянчук О.А. Облікова інформація та її якісні характеристики відповідно до облікових стандартів / О.А. Подолянчук // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2018. – № 8(36). – С. 79-90.

121. Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затвердженим постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351.

122. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Мінфіну від 24.05.95 р. № 88.

123. Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань: наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879.

124. Попов О.Є., Котов А.М., Зайцева Т.Г. Розподіл і реалізація корпоративного контролю при формуванні капіталу акціонерного товариства: монографія / О.Є. Попов, А.М. Котов, Т.Г. Зайцева. - Харків: ІНЖЕК, 2009. - 320 с.

125. Порядок подання фінансової звітності: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419.

126. Правдюк Н. Л. Необхідність оцінки якості фінансової звітності / Н. Л. Правдюк, Т. Ф. Плахтій // Облік і фінанси. - 2017. - № 3. - С. 52-58. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2017_3_9

127. Про віднесення операцій з фінансовими активами до фінансових послуг: розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03.04.2009 р. № 231.

128. Про затвердження Методичних рекомендацій з перевірки порівнянності показників фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 11.04.2013 р. № 476.

129. Рак Р.В. Управління позиковим капіталом вітчизняних підприємств / Р.В. Рак // Формування ринкових відносин в Україні. - 2014. - № 9. - С. 154-157. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2014_9_37.

130. Рашевская В. А. Бухгалтерский учет и отчетность по движению собственного капитала [Электронный ресурс] / В. А. Рашевская. – Режим доступа : <http://www.rae.ru/forum2012/pdf/1227.pdf>.

131. Романенко О. Р. Фінанси / О. Р. Романенко. – 4-те вид. – К. : Центр учбової літ-ри, 2009. – 312 с.

132. Ру Д. Управління / Д. Ру, Д. Сульє ; пер. з фр. Т. Мусієнко, І. Реслер. – К. : Основи, 1995. – 448 с.
133. Садовська І.Б. Документування як основна складова інформаційних ресурсів в управлінському обліку / І.Б. Садовська. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ekfor/2011_2/68.pdf.
134. Самуэльсон П. Экономика. Т. 1 [Электронный ресурс] / П. Самуэльсон ; пер. с англ. В. Д. Антонова и др. – М., 1993. – 333 с. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/biznes-64>.
135. Сафронов Н. А. Экономика предприятия / Н. А. Сафронов. – М. : Юристъ, 1998. – 584 с.
136. Сей Ж. Б. Трактат по политической экономии / Ж. Б. Сей. – М. : Дело, 2000. – 232 с.
137. Сигел Дж. Словарь бухгалтерских терминов / Дж. Сигел, Дж. Шим ; пер. с англ. – М. : ИНФРА–М, 2001. – 408 с.
138. Сініцина Т.А. Оцінка ефективності системи управління промисловим підприємством – цільовий підхід: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / Т.А. Сініцина; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2004. – 20 с.
139. Современный экономический словарь / [сост.: Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б.]. – 2-е изд., исправ. – М.: ИНФРА–М, 1998. – 479 с.
140. Созанський Л. Й. Теоретичні аспекти сутності капіталу підприємств / Л. Й. Созанський // Наук. вісник Укр. держ. лісотехнічного ун-ту. Сер. Інформаційні технології галузі. – 2005. – Вип. 15.2. – С. 273–278.
141. Сопко В. В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів) : навч. посібник / В. В. Сопко. – К. : Центр навч. літри, 2006. – 312 с.
142. Сопко В. В. Концепція бухгалтерського обліку пасивів (капіталу, власності) в управлінні підприємницькою діяльністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.09 / В. В. Сопко ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2008. – 31 с.

143. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підручник / В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
144. Спасів Н.Я. Теоретичні аспекти сутності основного капіталу підприємницьких структур / Н.Я. Спасів // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 126-131.
145. Статут ПАТ «Сад Поділля» с. Пеньківка Шаргородського району Вінницької області.
146. Струк Н. С. Фінансово-облікове забезпечення факторингових партнерських угод в Україні / Н. С. Струк // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. пр. ; відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Л. : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2009. – С. 221–228.
147. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій : навч. посібник / В. М. Суторміна, В. М. Федоров, Н. С. Рязанова ; за ред. В. М. Федосова. – К. : Либідь, 1993. – 247 с.
148. Суярова О. О. Узагальнення існуючого досвіду класифікації капіталу / О. О. Суярова // Вісник Сумського держ. ун-ту. Сер. Економіка. – 2009. – № 2. – С. 211–219.
149. Теория измерения капитала и прибыли : монография / под общ. ред. проф. Ф. Бутынца, проф. М. Добии. – Краков: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2010. – 400 с.
150. Теплова Т.В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями : учебник для вузов / Т. В. Теплова. – М.: ГУ ВШИ, 2000. – 350 с.
151. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
152. Тычинина Н.А. Теоретическое обоснование содержания учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития предприятия / Н.А. Тычинина // Вестник Оренбургского гос. ун-та. – 2009. – № 2. – С. 103-107.
153. Ткаченко Н.М. Формування і облік залученого капіталу [Електронний ресурс] / Н.М. Ткаченко. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/9794>.

154. Томчук О.Ф. Методика аналізу фінансового стану підприємства відповідно до вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів // В.А. Мазур, О.Ф. Томчук, Ю.Ю. Браніцький // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 3 (19). – С. 7-20.
155. Тринька Л. Я. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення в системі економічної безпеки підприємств / Л. Я. Тринька // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – К., 2012. – Вип. 177, ч. 4. – С. 177–182.
156. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний / М.І. Туган-Барановський. – К.: Наукова думка, 1994. – 264 с.
157. Туржанський В.А. Удосконалення обліку «овердрафту» на підприємствах торгівлі / В.А. Туржанський // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 4. – С. 233–237.
158. Тютюнник В. Управління джерелами фінансування підприємства [Електронний ресурс] / В. Тютюнник // Справочник економіста. – 2011. – № 6. – Режим доступу <http://economist.net.ua/?q=node/155>.
159. Уолл Н. Экономика и бизнес. А-Я: словарь-справочник / Н. Уолл, Я. Маркузе, Д. Лайнс, Б. Мартин ; пер. с англ. К. С. Ткаченко. – М. : ФАИР-Пресс, 1999. – 624 с.
160. Управління ресурсами підприємства / [за ред. Ю. М. Воробйова і Б. І. Холода]. – К., 2004. – 288 с.
161. Файоль А. Учение об управлении / А. Файоль // Проблемы теории и практики управления. – 1989. – № 8. – С. 92–94.
162. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / Г. І. Філіна. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 424 с.: іл. - Режим доступу: http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/fin_diyal_syb_gosp.pdf
163. Финансовое управление фирмой / под ред. В. И. Терехина. – М. : Экономика, 1998. – 207 с.
164. Фома Аквинский. Сумма теологии / Фома Аквинский. – К. : Ника-Центр, 2003. – 336 с.

165. Харчук С.А. Сучасні проблеми управління капіталом підприємства та шляхи їх вирішення / С.А. Харчук // Економіка та держава. – 2015. – № 6. – С. 110-113.

166. Холод З.М. Формування капіталу підприємств видавничо-поліграфічного комплексу і відображення його у фінансовій звітності / З.М. Холод, І.І. Малярчук // Наук. вісник Нац. лісотехнічного ун-ту України. Сер. Економіка, планування та управління в галузі. – 2011. – Вип. 21.3. – С. 283-292.

167. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV.

168. Черемісова Т.А. Подальше дослідження економічної сутності капіталу, його видів та функціональної ролі у діяльності підприємства / Т.А. Черемісова // Збірник наук. праць ЧДТУ. Сер. Економічні науки. – 2008. – Вип. 21. – С. 152-155.

169. Чернецкая Г.Ф. Капитал как объект бухгалтерского учета в моделях кругооборота хозяйственных средств [Электронный ресурс] / Г.Ф. Чернецкая. – Режим доступа : <http://www.1c.ru/rus/partners/training/edu/conf8/th/cheg.pdf>.

170. Чиж Н. М. Еволюція поглядів на сутність категорії «капітал» / Н. М. Чиж // Економічні науки. Сер. Економічна теорія та економічна історія : зб. наук. пр. – Луцьк : ЛНТУ, 2009. – Вип. 6 (23), ч. 2. – С. 1–13.

171. Чміль Г. Л. Методичні аспекти обліку облігацій власної емісії / Г. Л. Чміль : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: проблеми теорії та практики», (Полтава, 20–23 жовт. 2014 р.). – Полтава : ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2014. – С. 275–278.

172. Чорна О.М. Економічний зміст та проблематика управління капіталом підприємства реального сектору економіки в Україні / О.М. Чорна, О.О. Мацнева // Наук. вісник. Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 2. – С. 48–56.

173. Шкробот М. В. Сутність та основи функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємств / М. В. Шкробот // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3, Т. 2. – С. 236–240.

174. Швиданенко Г.О., Шевчук Н.В. Управління капіталом підприємства: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 440 с.

175. Шкварчук Л. О. Аналіз джерел формування основного капіталу підприємств України / Л. О. Шкварчук, І. М. Павлов // Наук. вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 219–224. 85. Аракелян А. Г. Теоретичні підходи до

176. Школьник І.О. Теоретичні підходи до трактування поняття капіталу та його структури на сучасному етапі розвитку фінансової науки / І.О. Школьник, А.С. Безбабіна // Інноваційна економіка. – 2012. – № 4 (30). – С. 24-28.

177. Шпак Н.З. Система управління капіталом підприємства / Н.З. Шпак, О.М. Рудницька // Наук. вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. – С. 257-261.

178. Щербаков В.А. Финансовое планирование и управление формированием заемного капитала в развитии бизнеса предприятий на современном этапе развития российской экономики / В.А. Щербаков, В.В. Веселовський // Финансы и кредит. – 2008. – № 19(307). – С. 29-37.

179. Юхимук М. М. Роль та значення позичкового капіталу підприємства / М. М. Юхимук, О. М. Полінкевич // Менеджмент, інвестиційні та інноваційні процеси в промисловості та народному господарстві. – Х., 2014. – С. 217–218.

180. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку : монографія / І. Й. Яремко. – Львів : Коментта, 2002. – 192 с.

181. Ярощук О. В. Аналіз формування капіталу підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. В. Ярощук ; Тернопільська акад. нар. госп. – Тернопіль, 2004. – 20 с.

ДОДАТКИ